

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Kadri Lillemäe

**MIINIMUMELATIS ALAEALISE LAPSE ELATISE ARVUTAMISE VAHENDINA –
ABINÕUDE KRIITIKA JA LAHENDUSED**

Magistritöö

Juhendaja

MA Susann Liin

Tallinn

2019

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Alaealise lapse elatisnõude ja ulatuse õiguslikud alused.....	7
1.1 Alaealise lapse elatisnõude õiguslikud alused	7
1.2 Alaealise lapse elatisnõude ulatuse arvutamise õiguslikud alused	14
2. Miinimumelatiselise mudel Eestis alaealise lapse elatisnõude suuruse arvutamise alusena	19
2.1 Alaealise lapse miinimumelatiselise arvutamise mudel Eestis	19
2.2 Alaealise lapse miinimumelatiselise funktsioonid	24
2.3 Miinimumelatiselise mudelist lähtuv alaealisele lapsele ülalpidamise arvutamise problemaatika.....	26
3. Alaealisele lapsele elatise arvutamise mudelite alternatiivid	30
3.1 Perekonnaseaduse muutmise eelnõu väljatöötamiskavatsus (VTK).....	30
3.1.1 Väljatöötamiskavatsuse ettepanekud.....	30
3.1.2 Tagasiside VTK-le	33
3.2 Alaealisele lapsele elatise arvutamise mudelite alternatiivsed lahendused teistes riikides	37
3.2.1 Elatise arvutamise mudelid teistes riikides	37
3.2.2 Välisriigi elatise arvutamise mudelite eelised ja puudused.....	48
3.3 Alaealisele lapsele elatise arvutamise mudeli ettepanek	53
Kokkuvõte	59
Minimum child support as means of calculating maintenance for a minor child – criticism of remedies and solutions	64
Kasutatud allikad	69
Lisad	77
Lisa 1 – Düsseldorf tabel 01.01.2019 seisuga.....	77
Lisa 2 – Indiana osariigi elatise suunised	77
Lisa 3 – RAKE uuringu ja alampalga võrdlus	78
Lisa 4 – Tabel alampalga ja keskmise palga muutuse võrdlusest.....	78

Sissejuhatus

Sotsiaaliigi aluspõhimõtte sisu on riigi hoolitsemine oma kodanike eest.¹ Riigi kohustuse kõrval sätestab Eesti Vabariigi põhiseaduse² (PS) § 27 lõige 5 perekonna kohustuse hoolitseda oma abivajavate liikmete eest.³ Seega on perekonnaliikmete ülalpidamiskohustus seadusest tulenev kohustus.⁴ PS § 27 lg 5 alusel perekonnaliikmete ülalpidamiskohustust kitsendavad perekonnaseaduse (PKS)⁵ sätted, mille alusel saab seadusest tulenev ülalpidamiskohustus olla abikaasadel (PKS § 16), ühise lapse sünniga (PKS § 111), sugulastel (PKS § 96) ning kooseluseaduse⁶ § 7 alusel registreeritud elukaaslastel. PKS § 96 kitsendab omavahel ülalpidamiskohustusega seotud olevate isikute ringi (kolm põlvkonda – vanavanemad, vanemad ja lapsed).⁷

Vanemate ja lapse üldine õigussuhe tuleb PKS §-st 113, mille järgi vanem ja laps on kohustatud teineteist toetama ja teineteisest lugu pidama ning arvestama teineteise huve ja õigusi. Vanematel on kohustus ja õigus hoolitseda oma lapse eest, mis väljendub vanema hooldusõiguses (PKS § 116 lg 2), mis hõlmab lapse vara- ja isikuhooldust. PKS § 143 lg 1 teise lause alusel on mõlemal vanemal kohustus ja õigus lapsega suhelda isiklikult. Ülalpidamiskohustus on samuti osa vanema ja lapse õigussuhtest. Vanema kohustus last ülal pidada tuleneb PKS §-st 96, mille kohaselt on kohustatud isikuks täisealised esimese ja teise astme ülenejad sugulased. PKS § 97 loetleb ülalpidamist saama õigustatud isikud, kelleks on alaealine laps; laps, kes täisealisena omandab põhi-, kesk- või kõrgharidust või õpib kutseõppe tasemeõppes, kuid mitte kauem kui 21-aastaseks saamiseni; muu abivajav alaneja või üleneja sugulane, kes ei ole võimeline ennast ise ülal pidama. Autor käsitab töös seadusest tulenevat alaealiste laste ülalpidamiskohustust.

Ülalpidamise eesmärk on tagada lapse eluks vajalik ja lapse toetamine seni, kuni ta on valmis iseseisva eluga alustama.⁸ Selleks täidab vanem ülalpidamiskohustust vahetult või elatise maksmise kaudu (PKS § 100 lg 1). Ülalpidamisõiguse põhireegel on, et abi vajav isik saab

¹ Ernits, M. Põhiseaduse § 10 kommentaar, komm 14. Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

² Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

³ Arrak, L. Kivioja, A. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? Kohaliku omavalitsuse ja perekonna kohustused eakale vajalike sotsiaalteenuste rahastamisel. Juridica, 2017/V, lk 279.

⁴ Ülalpidamiskohustus võib tekkida ka lepinguliselt. Lepinguline ülalpidamiskohustus võib tuleneda võlaõigusseaduse (VÕS) § 572 lg-st 1 ülalpidamislepingust või VÕS § 568 lg-st 1 elurendisest.

⁵ Perekonnaseadus. – RT I, 09.05.2017, 29.

⁶ Kooseluseadus. – RT I, 16.10.2014, 1.

⁷ Jaanimägi, K. Oja, L. Põhiseaduse § 27 kommentaar, komm 47. Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

⁸ Kalmet, T. Mõistlik, P. International Encyclopaedia of Laws. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009, lk 112.

üalpidamist nõuda üksnes sooritusvõimeliselt isikult,⁹ kelleks on isik, kes puudusele vastava elatise maksmisega ei ohusta iseenda kohast üalpidamist.¹⁰ Alaealisele lapsele üalpidamise andmise kohustus elatise maksmise teel tekib eeskätt juhul, kui lapse vanem ei ela lapsega koos või kui ta ei osale lapse kasvatamises (PKS § 100 lg 2).

Üalpidamise ulatus määratakse PKS § 99 järgi kindlaks üalpidamist saama õigustatud isiku vajadustest ja tema tavalisest elulaadist lähtudes.¹¹ Lapse vajaduste väljaselgitamine võib olla keeruline, kuivõrd lapsele kuluvate täpsete summade väljaselgitamiseks peab vanem hoolikalt arvet pidama ja kõikvõimalikud tõendid koguma, seega on keeruline ka täpseid kulusid tõendada.

Eestis kehtiva elatise arvutamise mudeli järgi on seadusandja ette näinud PKS § 101 lg 1 imperatiivse üldnormina igakuise elatise alaealisele lapsele, nn miinimumelatis, milleks on pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäärast,¹² käesoleval aastal 270 eurot. Seadusandja on võrdsustanud PKS § 99 järgi lapse vajadused PKS § 101 lg 1 miinimumelatisega. Eesti süsteem on kujundatud selliselt, et peamiselt peaksid kohtud elatise arvestamisel aluseks võtma üldreeglina miinimumpalgaga seotud elatise miinimummäära ja eeldama, et see vastab laste keskmistele vajadustele ning kalduma sellest kõrvale vaid erandjuhtudel (PKS § 102 lg 2).

Kohtupraktikas on leitud, et miinimumelatisel maksmine miinimumpalga kiire (elukallidusest kiirema ja keskmisest sissetulekust suurema) tõusu tõttu¹³ ei lähtuta enam paljudes kohtuasjades miinimumsummast ning üldreeglist on kujunenud erand. Miinimumelatisel üks funktsioone on lihtsustada kohtute tööd elatise arvestamisel igal üksikjuhul. Autor leiab, et miinimumpalgaga seotud elatise miinimummäär ei lihtsusta enam elatise summa arvestamist ning seega ei täida enda eesmärki.

Kohtunikud on saatnud märgukirja Justiitsministeeriumile,¹⁴ mille tulemusena oli välja töötamisel perekonnaseaduse muutmise eelnõu väljatöötamiskavatsus (VTK),¹⁵ mille

⁹ Lüderitz, P. Perekonnaõigus. Tallinn: Juura, 2005, lk 243.

¹⁰ Lüderitz (viide 9), lk 244.

¹¹ RKTko 3-2-1-118-12 p 15.

¹² Töötasu alammäära kehtestamine. VVm 13.12.2018 nr 117. – RT I, 18.12.2018, 7.

¹³ RKTko 3-2-1-35-17 p 30.

¹⁴ Ettepanek muuta kehtiva alaealise lapse üalpidamise regulatsiooni. 10-4/7928-1, 09.11.2017. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5312960> (09.03.2019).

¹⁵ Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. 11.06.2018. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elatise_suuruse_vtk.pdf (03.01.2019).

eesmärgiks oli elatise arvestamise regulatsiooni parandamine. Eelnõude infosüsteemist¹⁶ ei nähtu, et VTK pinnalt oleks eelnõu edasi välja töötatud. Kuigi nimetatud väljatöötamiskavatsuse ideed piisavalt toetust ei leidnud, on vajadus muudatuste järele endiselt olemas. Autorile teadaolevalt siiski mõtteid elatise arvutamise aluste muutmiseks on – praegu on pooleli uuringu tellimine, mis näitaks lapse keskmist ülalpidamiskulu kuus.¹⁷

Varasemalt on Tartu Ülikoolis elatise teemal kirjutatud magistritöid seoses ülalpidamiskohustuse rikkumise karistatavusega,¹⁸ elatisvõlgnike õiguste piiramisega,¹⁹ elatisvõlgnike nimekirja avaldamisega²⁰ ning elatistolahendite tunnustamisega,²¹ aga ükski neist ei ole käsitlenud elatise arvutamise aluseid. Käesoleva töö eesmärk on pakkuda välja mudel, mille alusel alaealisele lapsele elatise suurust arvestada selliselt, et saadud tulemus oleks võimalikult lähedane lapse tegelikele vajadustele. Selleks analüüsitakse elatise suuruse arvestamise aluseid kehtivas õiguses, tuuakse välja teistes riikides kasutusel olevad lahendused ning VTK-s pakutud lähtekohad, analüüsitakse mudelite eeliseid ja kitsaskohti ning pakutakse eelnevast lähtudes välja lähtekohad kasutusel oleva mudeli parendamiseks.

Töö struktuur koosneb kolmest peatükist. Esimene peatükk keskendub uurimusküsimustele mille alusel saab alaealine laps elatist nõuda, kellelt ja kuidas; kuidas peavad vanemad täitma alaealise lapse ülalpidamiskohustust (mh kuidas on vanemate kohustused jagatud); millal vanem ülalpidamiskohustusest vabaneb. Alaealise lapse enda vanema vastu ülalpidamiskohustuste esitamise ja –ulatuse õiguslike aluste väljaselgitamiseks kasutas autor PKS sätteid, õiguskirjandust ja kohtupraktikat.

Teine peatükk lähtub uurimusküsimustest milline on Eestis kehtiv alaealisele lapsele elatise arvutamise mudel ja milliseid komponente võetakse alaealisele lapsele miinimumelatise arvutamisel arvesse. Selleks kasutas autor õigusakte ja kohtupraktikat, lisaks uuris autor Tartu

¹⁶ Eelnõude infosüsteem. Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. <http://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/721d9f68-a82f-42fd-aa8e-b486506be25a#MEI4mLNh> (16.04.2019).

¹⁷ 19.03.2019 info Justiitsministeeriumi kodulehelt: „Ministeerium tellib uuringu, millega selgitatakse välja lapse keskmine ülalpidamiskulu kuus, ja selle uuringu tulemuste põhjal otsime probleemile lahendust.“ 18.04.2019 info Justiitsministeeriumi kodulehelt: „Justiitsministeerium kuulutas välja riigihanke lapse vajadustele vastava miinimumelatise analüüsi läbiviimiseks.“

¹⁸ Sikk, M. Lapse ülalpidamise kohustuse rikkumise karistatavus. Magistr töö. Tartu Ülikool, 2018.

¹⁹ Talk, T. Elatisvõlgniku õiguste piiramine elatistolahendite võlgnevusel. Magistr töö. Tartu Ülikool

²⁰ Oper, K. Elatisvõlgnike nimekirja avaldamise õiguspärasus Eesti õiguskorras. Magistr töö. Tartu Ülikool, 2015.

²¹ Saviir, K. Elatistolahendite tunnustamine ja täidetavaks tunnistamine – probleeme Eesti kohtupraktikas. Magistr töö. Tartu Ülikool, 2017.

Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskuse (RAKE)²² uuringust tulenevaid lisakomponente, mida seaduse ja kohtupraktika järgi ei arvestata, kuid millest elatise suurus oleneb. Järgmise uurimusküsimusena miinimumelatise funktsioonidest ja nende täitmisest praeguse süsteemi kohaselt analüüsis autor PKS sätteid ja kohtupraktikat. Viimase uurimusküsimusena uuris autor, kuidas on kohtupraktikas PKS § 102 lg 2 sätestatud mõjuvat põhjust sisustatud.

Kolmanda peatüki uurimusküsimused on suunatud kehtivale elatise arvutamise meetodikale võimalike täiendavate võimaluste leidmisele. Peatükk uurib kas ja kuidas VTK-s väljapakutud ideed ja lahendused aitaksid Eesti elatise arvutamise süsteemi parandada. Selleks kasutas autor VTK-d ja huvigruppide tagasisidet eelnõude infosüsteemist. Autor võrdles rahvusvahelistest õigusaktidest ja –kirjandusest alternatiividena alaealisele lapsele elatise arvutamise mudeleid mujal riikides ning uuris kas alternatiivsed meetodid ja lahendused aitaksid Eesti süsteemi parandada. Peamine uurimusküsimus on välja selgitada, milline oleks alaealisele lapsele elatise arvutamiseks mudel, mis arvestaks nii kohustatud kui õigustatud isikute võimaluste ja vajadustega. Peatüki eesmärgiks on kujundada ettepanekud, milline mudel võiks Eestis kehtida, mis kehtiva regulatsiooni puudused kõrvaldaks.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad perekonnaõigus, ülalpidamiskohustus, elatis.

²² Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika uuendamine ja analüüs. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE, 2013. http://skytte.ut.ee/sites/default/files/ec/lapse_ülalpidamiskulud_lopparuanne_2014.pdf (03.03.2019).

1. Alaealise lapse elatisnõude ja ulatuse õiguslikud alused

1.1 Alaealise lapse elatisnõude õiguslikud alused

Rahvusvaheline perekonnaõigus tunnustab laste autonoomiat ja nende staatust kui iseseisvalt õiguskäibes osalejaid.²³ Samas tunnustab perekonnaõigus ka seda, et lapsed vajavad erilist õiguskaitset, selleks et nende põhivajadused ja –huvid oleksid tagatud.²⁴ Laialt tunnustatud printsiip laste parimatest huvidest on kaitstud rahvusvahelistes konventsioonides, nagu Haagi 1996 a konventsioon.²⁵

Lapse õigust vanemate poolt ülalpidamist saada tuleb pidada üldiseks reegliks, mida tunnustatakse globaalselt.²⁶ Lapse parimate huvide esikohale seadmist rõhutab ÜRO lapse õiguste konventsiooni²⁷ artikkel 3 lõige 1. Konventsiooni kohaselt peavad riigid lapse kaitse ja hoolitsuse kindlustamiseks võtma vastu vajalikud meetmed ning vanemad või teised ülalpidajad vastutavad lapse eluks ja arenguks vajalike tingimuste loomise üle vastavalt nende majanduslikule võimekusele. Liitunud riigid peavad looma meetmed, mis aitaksid vanematelt või teistelt ülalpidamist andma kohustatud isikutelt ülalpidamise kohustuse täitmist tagada.²⁸ Konventsiooni artikkel 18 lg 1 alusel peavad osalisriigid rakendama kõik jõupingutused kindlustamiseks põhimõtte tunnustamist, et mõlemad vanemad vastutavad ühiselt lapse üleskasvatamise ja arendamise eest. Vanematel või teatud juhtudel seaduslikel hooldajatel lasub esmane vastutus lapse üleskasvatamisel ja arendamisel ning lapse huvid peavad olema nende tähelepanu keskpunktis. Kaasaegses ühiskonnas on laste toetamise kohustus eelkõige lapse vanematel.²⁹ Osaliselt võib ülalpidamiskohustus olla kaetud riiklike hüvedega, näiteks põhihariduse tagamisega, riikliku arstiabi ning lapsetoetustega.³⁰ Ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta³¹ artikkel 24 lg 1 toonitab laste õigust heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele.

²³ Tsaoussis-Hatzis, A. Strengthening the ties that bind: proposals for a child-centered European divorce law. Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe. Edited by Boele-Woelki, K. Antwerp: Intersentia, 2003, lk 277.

²⁴ Tsaoussis-Hatzis, A (viide 23), lk 277.

²⁵ The Hague Convention of 19.10.1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children.

²⁶ Walker, L. Maintenance and child support in private international law. Studies in private international law. Oxford: Bloomsbury, 2015, lk 8.

²⁷ United Nations. Convention on the Rights of the Child. 02.09.1990.

²⁸ United Nations (viide 27).

²⁹ Stark, B. Heaton, J. Routledge Handbook of International Family Law. London; New York: Routledge, 2019, part III, 9.

³⁰ Stalford, H. Children and the European Union: Rights, Welfare and Accountability. Oxford; Portland (Or.): Hart Publishing, 2012, lk 119.

³¹ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – 2012/C 326/02.

Euroopa Liidu lepingu³² artiklite 4 lg 1 ja 5 lg 2 ning Euroopa Liidu toimimise lepingu³³ artikli 3 lõike 1 koostoimes on materiaalõiguslik perekonnaõiguse pädevus liikmesriikidel.³⁴ Euroopa Liit arendab toimimise lepingu art 81 lg 1 järgi õigusalast koostööd tsiviilasjades (sh perekonnaõiguse küsimustes), millel on piiriülene toime.³⁵ Artikli 81 kohaseks meetmeks on ülalpidamiskohustuste kohta vastu võetud nõukogu 18. detsembri 2008. aasta määrus (EÜ) nr 4/2009 kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes³⁶ (ülalpidamiskohustuste määrus), mis on peamiseks instrumendiks, mis EL tasandil elatishendite tunnustamist, täidetavaks tunnistamist ning täitmist reguleerib.³⁷ Enne ülalpidamiskohustuste määrust reguleeris ülalpidamiskohustuste kohtualluvust Brüssel I määrus.³⁸ Praeguseks on Brüssel I määruse ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavad sätted asendatud aga ülalpidamiskohustuste määruse vastavate sätetega.³⁹

Ülalpidamiskohustuste määrust kohaldatakse artikkel 1 p 1 järgi pere-, sugulus-, abielu- või hõimlussuhetest tulenevate ülalpidamiskohustuste suhtes. Ülalpidamist saama õigustatud isikul peaks olema võimalik saada hõlpsasti liikmesriigis kohtuotsus, mis oleks teises liikmesriigis täidetav. Lahendi täidetavaks tunnistamiseks ning täitmiseks näeb ülalpidamiskohustuste määrus aga ette kaks erinevat režiimi sõltuvalt sellest, millisest riigist on elatishend pärit, kas riik on Haagi 2007 protokolliga⁴⁰ liitunud.⁴¹ Ka rahvusvahelise eraõiguse seaduse⁴² (REÕS) § 1 lg 2 p-st 3 tulenevalt kohaldatakse esmalt ülalpidamiskohustuste määrust, REÕS sätteid kohaldatakse üksnes ulatuses, milles ei ole ülalpidamiskohustuse määruses teisiti sätestatud.

³² Euroopa liidu leping (konsolideeritud versioon). – 2010/C 83/01.

³³ Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016). – 2016/C 202/01.

³⁴ Fiorini, A. Which Legal Basis for Family Law? The Way Forward. European Parliament: 2012, lk 5. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462498/IPOL-JURI_NT\(2012\)462498_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462498/IPOL-JURI_NT(2012)462498_EN.pdf) (24.04.2019).

³⁵ Liidu pädevuse teostamisel võtavad institutsioonid vastu määruseid, direktiive, otsuseid, soovitusi ja arvamusi (ELTL art 288).

³⁶ Nõukogu määrus (EÜ) nr 4/2009, 18. detsember 2008, kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes. – ELT L 7, 10.01.2009.

³⁷ Torga, M. Välisriigist pärit elatishendite tunnustamine, täidetavaks tunnistamine ja täitmine Eestis. Kohtute aastaraamat 2013, lk 64.

³⁸ Nõukogu määrus (EÜ) nr 44/2001, 22.12.2000, kohtualluvuse ja kohtuotsuste täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusajades. Kehtetu.

³⁹ Torga, M. (viide 37), lk 64.

⁴⁰ Haagi 2007. aasta protokoll: Ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavat õigust käsitlev protokoll. – ELT L 331, 16.12.2009, 19.

⁴¹ Torga, M. (viide 37), lk 64.

⁴² Rahvusvahelise eraõiguse seadus. – RT I, 26.06.2017, 31.

Perekonnaõigus on valdkond, mis on liikmesriikide ainupädevuses ja Euroopa Liidu õigusaktidest ei tulene materiaalõiguslikku regulatsiooni ülalpidamiskohustuste kohta. Ülalpidamiskohustuse reguleerimine põhineb seega Eesti õigusel.

PS⁴³ § 3 järgi teostatakse riigivõimu üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. PS § 27 lg 5 järgi on perekond kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest, mis oli kirjas juba 1938.a põhiseaduse⁴⁴ § 28 lg-s 1. Ülalpidamiskohustuse olemus põhineb perekonnaliikmete vahel tekkivatel õigustel ja kohustustel. Põhiseaduslikku ülalpidamiskohustust kitsendavad perekonnaseaduse (PKS) §-d 96 ja 97.

Paragrahv 96 järgi on ülalpidamist kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased. PKS § 96 rakendamise eelduseks on §-st 80 tulenev sugulus, milleks on ühe isiku põlvnemine teisest. Seega on üheks suguluse tekkimise võimaluseks bioloogiliste järeltulijate saamine. Teiseks võimaluseks on juriidiline sugulus, mis tekib alaealise lapsendatava ja tema lapsendaja vahel lapsendamise kaudu.⁴⁵ PKS § 97 alusel on ülalpidamist õigustatud saama alaealine laps; laps, kes täisealisena omandab põhi-, kesk- või kõrgharidust või õpib kutseõppe tasemeõppes, kuid mitte kauem kui 21-aastaseks saamiseni; muu abivajav alaneja või üleneja sugulane, kes ei ole võimeline ennast ise ülal pidama. Autor käsitab töös olukordi, millal alaealine laps nõuab ülalpidamist vanemalt, kes on esimeses järjekorras kohustatud ülalpidamist andma, seega PKS § 106 lg-st 1 tulenevat asenduskohustust töös ei käsita.

Ülalpidamist võib anda vahetult või elatise maksmisega. Lapse suhtes täidavad vanemad oma ülalpidamiskohustust reeglina vahetult, see tähendab võimaldavad lapsele tema arengule vastavate materiaalsete ja mittemateriaalsete vajaduste rahuldamise, vajaliku hoolduse ja hariduse.⁴⁶ Ülalpidamist antakse PKS § 100 lg 1 järgi reeglipärase viisina elatise maksmise perioodiliste rahaliste maksete tasumise teel.⁴⁷ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskirjas⁴⁸ ja PKS § 100 lg-s 2 on täpsustatud ülalpidamiskohustuse täitmist vanema ja lapse vahelises suhtes, mille kohaselt täidab alaealise lapse vanem ülalpidamise kohustust elatise maksmise

⁴³ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015,2.

⁴⁴ Jaanimägi, K. Oja, L. Põhiseaduse § 27 kommentaar, komm 2. Ü. Madise jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura, 2017.

⁴⁵ Sootak, J. Õigus Igapähele. Tallinn: Juura, 2017, lk 288.

⁴⁶ Henberg, A. Muller, K. Alekand, A. Perekonna kohustused (sotsiaalsete probleemide tõttu) abi vajavate pereliikmete ees. Tallinn: 2012, lk 124. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/perekonna_kohustused_abi_vajavate_pereliikmete_ees_2012.pdf (16.02.2019).

⁴⁷ RKTko 3-2-1-120-14 p 14; RKTko 3-2-1-35-17 p 18.

⁴⁸ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri seisuga 28.05.2007, nr 55 SE, lk 31.

teel eeskätt juhul, kui ta ei ela lapsega koos või kui ta ei osale lapse kasvatamises, seisukohta on kinnitanud ka kohtupraktika.⁴⁹ Lapsega koos elav vanem peab elatist kasutama lapse huvides (PKS § 100 lg 2), sama on rõhutanud ka Riigikohus.⁵⁰ Kohustatud isik võib mõjuvatel põhjustel taotleda õigust anda ülalpidamist muul viisil (§ 100 lg 1 teine lause). Saksamaal seevastu võivad tsiviilseadustiku (BGB)⁵¹ § 1612 lg 2 järgi vanemad vabalt määrata, millisel viisil ja millise ajavahemiku eest nad ülalpidamist annavad.

Perekonnaseaduse eelnõu seletuskirjas nähti algselt ette, et eelkõige on ülalpidamiskohustuse täitmine lubatav ja isegi vajalik muul viisil, kui rahalise elatise maksmise teel, mis on kehtivast PKS § 100 lg-st 1 erinev seisukoht.⁵² Kuigi tänane PKS näeb ette ülalpidamist, kui rahaliselt toetamist, on väga oluline lapse puhul arvesse võtta ka faktilist hoolitsust ja kõige vajalikuga varustamist.⁵³

Selleks, et laps vanema lahuselamise korral ülalpidamist saaks, on vaja elatise nõue esitada. Elatist on võimalik lapsel nõuda näiteks kohtus hagimenetluses või maksekäsu kiirmenetluse avaldust esitades. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS)⁵⁴ § 103 kohaselt on ülalpidamisasi tsiviilasi, kus lahendatakse hagi, mille esemeks on nõue seadusest tuleneva vanema ülalpidamiskohustuse täitmiseks alaealise lapse suhtes; vanematevahelise ülalpidamiskohustuse täitmiseks; abikaasadevahelise ülalpidamiskohustuse täitmiseks; seadusest tuleneva muu ülalpidamiskohustuse täitmiseks.

Elatiseasjades on õigustatud isikuks eelkõige alaealine laps, kelle nimel esitatakse hagi. Enne 1.juulit 2010 kehtinud PKS⁵⁵ § 61 lg 1 järgi võis lapse kasuks elatise väljamõistmise hagi esitada vanem enda nimel.⁵⁶ 01.07.2010 jõustunud ja hetkel kehtiva perekonnaseaduse § 97 lg 1 järgi on ülalpidamist õigustatud saama alaealine laps. Sellest tulenevalt saab alates 1.juulist 2010 alaealise lapse elatisenõude esitada kohtusse hagejana laps, keda esindab esmajoones tema hooldusõiguslik vanem.⁵⁷

⁴⁹ RKTko 3-2-1-165-13 p 12.

⁵⁰ RKTko 3-2-1-35-17 p 13.4.

⁵¹ Bürgerliches Gesetzbuch. BGBI. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 - BGBI. I S. 54.

⁵² Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri seisuga 23.10.2006, nr 347, lk 31.

⁵³ Seletuskiri nr 347 (viide 52), lk 31.

⁵⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 13.03.2019, 171.

⁵⁵ Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326. Kehtetu.

⁵⁶ RKTko 3-2-1-130-14 p 15.

⁵⁷ RKTko 3-2-1-75-11 p 11.

Elatise asja kohtumenetluses määratakse tsiviilasja hind kindlaks TsMS § 129 lg 2 järgi, mille alusel on korduvate kohustuste puhul, siinjuhul seadusest tuleneva ülalpidamiskohustuse täitmise üle peetava vaidluse korral hagihinnaks nõutavate maksete kogusumma, kuid mitte suurem kui hagi esitamisele järgneva üheksa kuu eest saadav summa. Kui hageja nõuab elatisenõuet tagasiulatuvalt hagi esitamisele eelnenud aasta eest ja alates hagi esitamisest edasiulatuvalt, ei tule neid nõudeid hagihinna mõttes lugeda eraldi nõueteks, seega hagi hindu ei liideta.⁵⁸ Riigilõivuseaduse⁵⁹ § 22 lg 1 p 2 järgi on elatise nõudmise ning muutmise hagi ja lapse elatisnõudes maksekäsu kiirmenetluse avalduse läbivaatamine riigilõivu tasumisest vabastatud. Riik on lapsele ülalpidamise nõudmise lihtsustamiseks riigilõivuvabastuse ette näinud, sest et elatise nõudes on hagejaks laps ja lapsel eelduslikult sissetulekuid ei ole, seega ei saa temalt eeldada riigilõivu maksmist.

Teine võimalus on esitada maksekäsu kiirmenetluse avaldus (TsMS § 491 lg 1), mis maksekäsu olemust arvestades võimaldab hagimenetlusest kiiremini täitedokument saada.⁶⁰ Maksekäsu kiirmenetluses ei või igakuine nõutav elatis TsMS⁶¹ § 491 lg 1 ja 2 koosmõjul olla suurem kui PKS § 101 lõikes 1 nimetatud määr üle 1,5 korra, suurema summa märkimisel ei saa ka avalduse täitmist jätkata.⁶² Miinimumi ületava nõude puhul tuleb Riigikohtu praktika järgi ületavas osas lapse vajadusi tõendada,⁶³ mis ei ole aga omane formaalsele menetlusele.

Alaealise lapse elatise nõue on eripärane, sest eeldame tema abivajadust. Riigikohus on viidanud PKS § 101 kohaldumisele ainult alaealiste laste puhul,⁶⁴ sest paragrahvi pealkiri on „Elatis alaealisele lapsele“. Ka täisealised lapsed võivad PKS § 97 tingimustel elatist nõuda, mis erineb aga Riigikohtu seisukoha järgi alaealise lapse elatisnõudest, sest täisealiste puhul kehtib eeldus, et ta hangib endale eluks vajalikud vahendid ise ja nõue tekib juhul, kui tal ei ole vara enda ülalpidamiseks ja sissetuleku hankimist ei saa õppetöö või muu mõjuva põhjuse tõttu eeldada.⁶⁵ Seejuures sõltub ülalpidamise ulatus isiku abivajaduse ulatusest. Seega ei pruugi täisealiseks saanud laps vajada elatist kõigi oma eluvajaduste rahuldamiseks, mistõttu on kohtupraktikas leitud, et ei ole põhjendatud kohaldada täisealiseks saanud lapse

⁵⁸ RKTko 3-2-1-56-15 p 13.

⁵⁹ Riigilõivuseadus. – RT I, 22.12.2018, 19.

⁶⁰ Eesti kohtud. Maksekäsu kiirmenetlus. <https://www.kohus.ee/et/kohtuasjade-menetlused/maksekasu-kiirmenetlus> (13.02.2019).

⁶¹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 13.03.2019, 171.

⁶² Vainula, K. Kõve, V. Kommentaar §-le 492, p 3.5. Kõve, V jt (toim). Tsiviilkohtumenetluse seadustik. III (§-d 475-759). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.

⁶³ RKTko 3-2-1-165-13 p 15.

⁶⁴ RKTkm 3-2-1-119-15 p 11.

⁶⁵ RKTkm 3-2-1-119-15 p 10.

elatisnõudele PKS § 101 lg-s 1 sätestatud miinimummäär. ⁶⁶ Ühtse kohtupraktika kujundamiseks on kohus väljendanud seisukohta, et alaealise lapse kasuks ei või elatist välja mõista kauemaks kui tema täisealiseks saamiseni. ⁶⁷ Kuigi Eestis on PKS § 97 punkti 2 tingimustel võimalik täisealisel lapsel elatist saada, siis võrdlusena Saksa kohtupraktikas pigem kitsendatakse täisealisele lapsele elatise määramist ja harva määratakse summa üle õppetoetuste. ⁶⁸

Vanemate ja laste vaheline ülalpidamiskohustus on erijuhtum – vanemad ei vabane ülalpidamiskohustusest oma alaealise lapse suhtes ka juhul, kui see ohustab nende endi toimetulekut (PKS § 102 lg 2). Nad on teineteise suhtes kohustatud iseenda vajadusi piirama, et lapsele äraelamist võimaldada. See põhimõte tuleneb erilisest sõltuvussuhtest, mis valitseb alaealise lapse ja tema vanema(te) vahel. ⁶⁹

Lapse ülalpidamine tähendab lapse igapäevaste vajaduste rahuldamist ja tema arenguks piisavate vahendite tagamist. ⁷⁰ Kohustus hoolitseda selle eest, et laps saaks kasvamiseks ja arenguks vajaliku ülalpidamise on mõlemal vanemal. ⁷¹ PKS § 105 lg 3 reguleerib vanemate omavahelist suhet ja vastutuse jagunemist. Nimetatud paragrahvi järgi täidavad mitu sama astme sugulast ülalpidamiskohustust osavõlgnikena ning iga osavõlgniku kohustuse suurus määratakse kindlaks võrdeliselt tema sissetuleku ja varalise seisundiga, arvestades ka tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku vahelisi suhteid. Selle sätte ja kohtupraktika kohaselt peavad vanemad võrdväärse sissetuleku ja varalise seisundi korral andma lapsele võrdsetes osades ülalpidamist. ⁷² Kohtupraktikas on leitud, et vanemate erineva sissetuleku ja varalise seisundi korral osaleb kumbki vanem lapse ülalpidamises vastavalt nende sissetulekute ja varalise seisundi proportsioonile. ⁷³ Seetõttu on Riigikohus seisukohal, et vanemate erineva varalise seisundi korral võib ülalpidamiskohustuse ulatus olla erinev, ⁷⁴ mis aga ei tähenda, et ühe vanema parema varalise seisundi korral peaks tema lapsi üksi ülal pidama, kuna tema sissetulek seda võimaldab. ⁷⁵ Ülalpidamiskohustuslased on lapse mõlemad vanemad, seega ei

⁶⁶ RKTkm 3-2-1-119-15 p 10.

⁶⁷ RKTkm 3-2-1-119-15 p 11.

⁶⁸ Schwab, D. Gottwald, P. Lettmaier, S. Family and Succession Law in Germany. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, lk 113.

⁶⁹ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri (viide 48), lk 30.

⁷⁰ RKTko 3-2-1-165-13 p 12.

⁷¹ RKTko 3-2-1-118-12 p 13.

⁷² RKTko 3-2-1-118-12 p 15.

⁷³ RKTko 2-16-135 p 11.1; RKTko 3-2-1-111-16 p 29.3; RKTko 3-2-1-15-17 p 11; RKTko 3-2-1-35-17 p 22.

⁷⁴ RKTko 3-2-1-111-16 p 29.3.

⁷⁵ RKTko 2-16-135 p 11.6.

saa ühe vanema kohustust teisele üle kanda, olenemata tema varalisest seisust. Vanemad võivad aga PKS § 100 lg 3 alusel omavahelist kohustust reguleerida.

PKS § 100 lg 3 teise lause järgi tuleb lapse elatisenõude puhul arvestada mh vanemate kokkuleppega ettenähtut, st vanemad võivad kokkuleppega kindlaks määrata missugusel viisil ja kui pika ajavahemiku kaupa tuleb ülalpidamist anda. Kohtupraktika seisukoht on, et vanemate kokkulepet saab võimaluse korral arvestada lapse tulevikus sissenõutavaks muutuva elatise väljamõistmisel.⁷⁶ Kui vanem on kuni kohtule lapse elatisenõude esitamiseni kokkulepet täitnud ja kokkuleppe järgi oli lapse igapäevaste vajaduste rahuldamine tagatud, ei ole Riigikohtu hinnangul üldjuhul alust kokkulepet täitnud vanemalt lapse kasuks elatist välja mõista, küll aga ei takista see vanemalt tulevikus sissenõutavaks muutuva elatise väljamõistmist lapse kasuks erinevalt kokkuleppest.⁷⁷ Kohus võib elatisenõude puhul arvestada vanemate kokkuleppega ettenähtut,⁷⁸ st et vanemate kokkulepe võib seega nõude ulatust mõjutada, küll aga ei mõjuta see alaealise lapse nõude õigust.

PKS § 103 sätestab alused ülalpidamisinõude piiramiseks. Nimetatud paragrahvi lõige 2 täpsustab, et piirangut ei kohaldata vanema ülalpidamiskohustusele, mis tal on oma alaealise lapse vastu. Lõike 1 p 1 järgi võib kohus kohustatud isiku ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastada või täitmist ajaliselt piirata või elatise suurust vähendada, kui kohustuse täitmist on äärmiselt ebaõige nõuda, eelkõige kui ülalpidamist saama õigustatud isiku abivajadus on tekkinud tema enda ebamõistliku käitumise tagajärjel. Kuna alaealise lapse abivajadust eeldatakse ning laps ei pea oma kulutusi vajadustele poole alampalga määras ka tõendama, siis ei saa lapse abivajadus olla tekkinud tema enda ebamõistliku käitumise tagajärjel.

Eelnevast selgus, et kuigi kohustatud isikut alaealise lapse ülalpidamisinõudest ei vabastata (PKS § 103 lg 2), on ülalpidamist andma kohustatud isiku kaitseks PKS § 108 ajaliseks piiranguks üks aasta, st nimetatud paragrahv võimaldab õigustatud isikul nõuda ülalpidamiskohustuse täitmist ja kohustuse täitmata jätmise tõttu tekkinud kahju hüvitamist tagasiulatuvalt kuni ühe aasta eest enne elatishagi kohtule esitamist.⁷⁹ Riigikohus on PKS § 108 täpsustanud, et paragrahvi mõtteks on kaitsta ülalpidamiseks kohustatud isikut tagantjärgi esitatud ulatuslike ülalpidamisinõuete eest, mille rahuldamine ei täidaks enam õigustatud isiku ülalpidamise ülesannet ning paneks kohustatud isiku tõenäoliselt äärmiselt raskesse

⁷⁶ RKTko 3-2-1-78-13 p 13.

⁷⁷ RKTkm 2-17-2426 p 12.2; RKTkm 3-2-1-101-15 p 14.

⁷⁸ RKTkm 2-17-2426 p 17.

⁷⁹ RKTko 3-2-1-136-13 p 12.

majanduslikku olukorda.⁸⁰ Kuna tagasiulatuva elatise väljamõistmiseks puuduvad erisätted, on kohus tagasiulatuva elatise väljamõistmise puhuks näinud ette üldsätetest lähtumise.⁸¹

Kuivõrd käesolev alapeatükk on käsitletud ülalpidamiskohustuse tekkimise õiguslikke aluseid, siis ülalpidamiskohustus lõpeb PKS § 110 lg 1 järgi õigustatud või kohustatud isiku surmaga. Kehtima jääb tagasiulatuva täitmise nõue ja nõude täitmata jätmisest tuleneva kahju hüvitamise nõue või niisuguse ettemakse tegemise nõue, mis on muutunud sissenõutavaks õigustatud isiku või kohustatud isiku surma hetkeks.

Ülalpidamiskohustuse materiaalsoiguslikud alused tulenevad põhiseadusest ja perekonnaseadusest. Käesolevas töös analüüsitakse PKS § 96 järgi lapse vanema kui kohustatud isiku ja PKS § 97 järgi alaealise lapse kui õigustatud isiku vahelist ülalpidamiskohustust, mis toimub elatise maksmise teel (PKS § 100 lg 1). Alaealise lapse ülalpidamisnõue on eripärane, sest tema abivajadust eeldatakse, seetõttu ei vabane vanemad alaealise lapse ülalpidamiskohustusest, küll aga võivad vanemad omavahelist vastutust jagada ja kokku leppida, mil viisil ja kui pika ajavahemiku kaupa ülalpidamist anda.

1.2 Alaealise lapse elatishõude ulatuse arvutamise õiguslikud alused

Ülalpidamise ulatus määratakse PKS § 99 järgi kindlaks ülalpidamist saama õigustatud isiku vajadustest ja tema tavalisest elulaadist lähtudes, arvestades tema kõiki eluvajadusi, sealhulgas tema võimete ja kalduvuste kohase hariduse ja kutsealase ettevalmistusega seotud kulutusi, alaealise ülalpeetava puhul ka tema kasvamise kulutusi.⁸² Seega arvestame komponentidena lapse vajadusi ja tema tavalist elulaadi. Kohtupraktikas on elatise väljamõistmise eesmärgiks nimetatud lapse igapäevaste vajaduste rahuldamist ja tema arenguks piisavate materiaalsete vahendite tagamist,⁸³ milleks tuleb kohtupraktika järgi PKS § 99 lg-te 1 ja 2 sõnastuse järgi esmalt kindlaks teha lapse esmavajadused ning seejärel otsustada, kas ja kuivõrd peab elatis olema lapse tavalisest elulaadist tulenevalt lapse esmavajaduste rahuldamiseks vajalikust summast suurem.⁸⁴ Perekonnaseaduse eelnõu nr

⁸⁰ RKTko 3-2-1-136-13 p 12.

⁸¹ RKTko 3-2-1-78-13, p 13.

⁸² RKTko 3-2-1-15-17 p 12; RKTko 3-2-1-111-16 p 26; RKTko 3-2-1-35-17 p 20.1; RKTko 3-2-1-174-16 p 13; RKTko 3-2-1-21-15 p 14.

⁸³ RKTko 3-2-1-11907 p 13.

⁸⁴ RKTko 3-2-1-165-13 p 15; RKTko 3-2-1-118-12 p 15.

55SE seletuskirja⁸⁵ kohaselt on pereliikmete tavapärase eluvajaduste hulka nimetatud ka veel tervishoiuga seotud kulutused. Kohtumenetluses tuleb elatisehagi lahendamiseks eelkõige tuvastada, milliseid rahalisi vahendeid vajab laps kasvamiseks ja igakülgseks arenguks.⁸⁶

Kuna lapsel ei ole üldjuhul sissetulekut, siis saab ta osa oma perekonna tavalisest elulaadist, mis sõltub eelkõige vanemate varalisest seisundist ja võimalustest. Kohtupraktikas on leitud, et elatise suuruse määramisel tuleb arvestada lisaks vanemate sissetulekuid⁸⁷ ja varalist seisundit⁸⁸ (PKS § 102 lg 1). Seega kujutavad lapse tavalise elulaadi⁸⁹ vanemate käsutuses olevad varalised vahendid ning igasugune vanemate varalise seisundi muutus (sh sissetuleku suurenemine või vähenemine) mõjutab otseselt ka lapse tavalist elulaadi ning sellest tulenevalt ka lapse ülalpidamise ulatust.⁹⁰

PKS § 101 lg 1 järgi ei või igakuine elatis ühele lapsele olla väiksem kui pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäära, st 270 eurot.⁹¹ PKS § 101 lg-s 1 elatise miinimummäära järgi on seadusandja pidanud lapse vajaduseks üldjuhul elatise kahekordset miinimummäära, ehk käesoleval aastal 540 eurot, mida kinnitab ka Riigikohtu seisukoht.⁹² Vanemate tavaline elulaad kujuneb nende sissetulekust lähtuvalt. Kuna lapsel üldjuhul sissetulek puudub, saab osa vanemate palgast lapsele üle kanda, seetõttu on miinimumelatis pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud alampalgast. Selles ulatuses ei tule lapse vajaduste rahuldamise kulusid tõendada.⁹³

Kuigi PKS § 102 lg 1 alusel võib täisealine esimese või teise astme üleneja või alaneja sugulane üldjuhul vabaneda ülalpidamiskohustusest, kui tal puudub piisav ülalpidamisvõime,⁹⁴ siis see ei kehti vanema puhul, kes peab ülal pidama alaealist last. Kui vanem on olukorras, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma lapsele piisavat ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist, peab ta PKS § 102 lg 2 teise lause järgi kasutama tema käsutada olevaid vahendeid enda ja lapse

⁸⁵ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri (viide 48), lk 8.

⁸⁶ RKTko 3-2-1-118-12 p 7.

⁸⁷ RKTko 2-16-135 p 11; RKTko 2-16-100215 p 20.

⁸⁸ RKTko 2-16-118651 p 10.

⁸⁹ RKTko 3-2-1-165-13 p 15.

⁹⁰ RKTko 3-2-1-111-16 p 27.1; RKTko 3-2-1-118-12 p 15.

⁹¹ Töötasu alammäära kehtestamine. VVm 13.12.2018 nr 117. – RT I, 18.12.2018, 7.

⁹² RKTko 3-2-1-160-12 p 17; RKTko 3-2-1-118-12 p 16; RKTko 3-2-1-120-14 p 14; RKTko 3-2-1-124-15 p 12; RKTko 3-2-1-17-16 p 11; RKTko 3-2-1-174-16 p 13; RKTko 2-15-15909 p 11; RKTko 2-16-118651 p 10; RKTko 2-16-2343 p 10.

⁹³ RKTko 3-2-1-120-14 p 14.

⁹⁴ RKTko 3-2-1-136-13 p 14.

ülalpidamiseks ühetaoliselt, st võrdväärselt.⁹⁵ Riigikohus on rõhutanud, et PKS § 102 lg 2 kohaldub juba selle sõnastuse järgi üksnes alaealise lapse ülalpidamise korral ning muudel juhtudel võib ülalpidamist andma kohustatud isik PKS § 102 lg 1 alusel ülalpidamiskohustusest vabaneda.⁹⁶ Ühtse kohtupraktika kujundamiseks on kohus väljendanud seisukohta, et kohus ei või alaealise lapse kasuks välja mõista elatist kauemaks kui tema täisealiseks saamiseni.⁹⁷

Kohustatud vanema sissetulekute arvestamine tuleneb eelkõige PKS § 102 lg-st 1 ning § 100 lg-st 2, millest võib järeldada, et vanem on kohustatud hankima endale vajalikud vahendid ja kindlustama vastava varalise seisundi, et lapsest lahus elades lapsele siiski ülalpidamist anda. Lapsele elatise väljamõistmiseks alla PKS § 101 lg-s 1 sätestatud alammäära tuleb tuvastada, et selleks on PKS § 102 lg 2 kolmanda lause järgi mõjuv põhjus. Mõjuvaks põhjuseks võib nimetatud paragrahvi neljanda lause järgi olla muu hulgas vanema töövõimetus või olukord, kus vanemal on teine laps, kes elatise väljamõistmisel osutuks varaliselt vähem kindlustatuks kui elatist saav laps. PKS § 102 lg 2 kolmas ja neljas lause võimaldavad imperatiivsusest kõrvale kaldumisel arvesse võtta teist komponenti, mõjuvat põhjust. Kuivõrd mõjuv põhjus on PKS § 102 lg 2 kolmanda lause järgi esitatud avatud loeteluna, on Riigikohus praktikas komponente lisanud.

Mõjuva põhjusena on Riigikohus pidanud lapse miinimumist väiksemaid vajadusi näiteks mastaabisäästu tõttu,⁹⁸ leides, et mitme lapse kooselamisel on lapse ülalpidamiskulud (eelkõige elamiskulud, söögikulud, kulud riie-tele, sidele, olmetarvetele, mänguasjadele) väiksemad.⁹⁹

Riigikohus on lisaks mõjuvaks põhjuseks pidanud lapse vajaduste katmist muul viisil (nt vahetu ülalpidamisega lapsega suhtlemisel, kulude jooksva katmisega, lapsetoetusega).¹⁰⁰ Vahetu ülalpidamisega katab vanem lapse igapäevaseid vajadusi ning tehtavad kulutused võivad vastata miinimumelatisele või seda ületada. Seega ei ole kohtupraktika kohaselt õige eeldus, et vanemalt tuleks miinimumelatis välja mõista sellest sõltumata.¹⁰¹

⁹⁵ RKTko 3-2-1-21-15 p 14.

⁹⁶ RKTkm 3-2-1-119-15 p 11.

⁹⁷ RKTkm 3-2-1-119-15 p 11.

⁹⁸ RKTko 3-2-1-35-17 p 28.2.

⁹⁹ RKTko 3-2-1-35-17 p 20.2.

¹⁰⁰ RKTko 3-2-1-35-17 p 28.2.

¹⁰¹ RKTko 3-2-1-165-13 p 15.

Riigikohus on leidnud, et PKS § 102 lg 2 järgne mõjuv põhjus võib mh seisneda ka vanema halvas varalises seisundis.¹⁰² Kohtupraktika seisukoht on, et vanema halb varaline seisund võimaldab miinimummäärast väiksemas suuruses välja mõista üksnes siis, kui lisaks vanema töövõime kaotusele ei ole tal ka enda tegeliku varalise seisundi tõttu võimalik elatist miinimummääras maksta.¹⁰³ Kohus on leidnud, et ka vanemale peab elatise maksmise tagajärjel tagama toimetuleku ühetaoliselt lapsega.¹⁰⁴ Samas on kohus tuvastanud juhtumise, kus vanema sissetulek on 1088 eurot, mis ületab üle nelja korra miinimumelatise kehtivat määra, ei ole vanema miinimumelatise tasumise võimes alust kahelda.¹⁰⁵

PKS § 102 lg 2 kohaselt peab vanem kasutama tema käsutada olevaid vahendeid enda ja lapse ülalpidamiseks. Kohtupraktikas on vanema kohustust laiendatud, leides, et vanemal on kohustus hankida nii enda kui ka oma laste vajaduste rahuldamiseks vajalikke vahendeid¹⁰⁶ (nt vajadusel müües oma vara)¹⁰⁷ ning vanem ei vabane ülalpidamiskohustusest ainuüksi seetõttu, et tal ei ole sissetulekut või see on väike.¹⁰⁸ Vanemate erineva majandusliku seisundi osas on Riigikohus seisukohal, et ainuüksi ühe vanema parem majanduslik seisund ei anna alust vähendada väljamõistetavat elatist alla miinimummäära,¹⁰⁹ (st vanemate sissetulekute suur ebavõrdsus ei saa olla mõjuvaks põhjuseks PKS § 102 lg 2 tähenduses) ja et suurema sissetulekuga vanem võiks last ka üksinda ülal pidada, kuna tema sissetulek seda võimaldab.¹¹⁰

PKS § 102 lg 2 neljanda lause kohaselt võib mõjuvaks põhjuseks elatise väljamõistmisel olla vanema teise lapse varaliselt vähem kindlustatuks jäämine. Riigikohus on sama seisukohta väljendanud, st et teiste laste ebavõrdsesse olukorda jäämine annab õigustatud isiku elatisenõudes aluse alla seaduses sätestatud alammäära elatis välja mõista.¹¹¹ Selleks peab kohtupraktika kohaselt tuvastama elatise vähendamise eeldustena, et kohustatud vanemal on veel mõni alaealine laps, ning analüüsima vanema sissetulekuid ja laste vajadusi, st kas vanemal on võimalusi laste vajadusi rahuldada ning kõigile lastele miinimumelatist maksta.¹¹²

¹⁰² RKTko 2-16-135 p 11.6.

¹⁰³ RKTko 3-2-1-164-10 p 16.

¹⁰⁴ RKTko 2-16-100215 p 14.

¹⁰⁵ RKTko 2-16-118651 p 16.

¹⁰⁶ RKTko 2-16-2343 p 13.

¹⁰⁷ RKTko 3-2-1-17-16 p 11; RKTko 3-2-1-118-12 p 15.

¹⁰⁸ RKTko 2-16-100215 p 20.

¹⁰⁹ RKTko 2-16-118651 p 13.

¹¹⁰ RKTko 2-16-135 p 11.6.

¹¹¹ RKTko 2-16-100215 p 14.

¹¹² RKTko 2-16-2343 p 10; RKTko 3-2-1-17-16 p 12.

Mõjuva põhjusena võib Riigikohtu praktika kohaselt käsitleda riiklike peretoetuste maksmist, küll aga koostoimes muude asjaoludega¹¹³ (nt vanemate halva varalise seisundiga või kui pool on tõendanud, et laste vajadused on miinimummäärast väiksemad).¹¹⁴ Riigikohus on põhjendanud, et PKS sätetest ei tulene, nagu võiks kohus PKS § 101 lg-s 1 sätestatud miinimummääras väljamõistetavat elatist üksnes seetõttu vähendada, et elatist saama õigustatud lapsel oli õigus saada lapsetoetust. Kohtupraktika seisukoht on, et kui seadusandja eesmärgiks oleks olnud alati vähendada sätestatud elatise miinimummäära poole lapsetoetuse võrra, siis oleks see selliselt ka sätestatud, sest lapsetoetust makstakse kõigile teatud vanuses lastele olenemata nende tegelikust vajadusest.¹¹⁵ Seega ainuüksi peretoetuste maksmise fakt iseenesest ei anna alust vähendada elatist alla miinimummäära.

Riigikohus on rõhutanud, et asjaolu peab olema piisavalt kaalukas, et välja mõista miinimumelatisest väiksem elatis.¹¹⁶ Alapeatükist nähtub, et kohtupraktikas on PKS § 102 lg 2 mõjuvate põhjuste hindamisel elatise ulatuse arvutamisel arvesse võetud asjaolude ring seaduse sättesse kirjutatust oluliselt laiem. Kui asjaolu on piisavalt kaalukas, võib laps ilma jääda talle seadusega ettenähtud määras ülalpidamist saada.

Kokkuvõtteks saab seega öelda, et alaealise lapse elatisnõude ulatuse arvutamise alused tulenevad PKS §-st 99, mille kohaselt vanemad peavad tagama lapse vajadustest lähtuvate kulude katmise. PKS ja Vabariigi Valitsuse määrus miinimumpalga suuruse osas määravad ära imperatiivse miinimumelatisse summa, milleks on PKS § 101 lg 1 kohaselt käesoleval aastal 270 eurot. Vanemad ei vabane alaealise lapse ülalpidamiskohustusest, välja arvatud PKS § 102 lg 2 alustel, mis on seaduses avatud looteluna. Seaduses nimetatud alusteks võib muu hulgas olla vanema töövõimetus või olukord, kus vanemal on teine laps, kes elatise väljamõistmisel osutuks vähem kindlustatuks kui elatist saav laps. Riigikohus on seaduses nimetatud alustele lisaks leidnud miinimumelatisse vähendamise alustena mastaabisäästu, vajaduste katmist muul viisil (nt vahetu ülalpidamisega lapsega suhtlemisel, kulude jooksva katmisega), vanema halba varalist seisut ja peretoetuste maksmist.

¹¹³ RKTko 3-2-1-35-17 p 28.2.

¹¹⁴ RKTko 2-16-11905/66 p 19.

¹¹⁵ RKTko 3-2-1-174-16 p 14.

Riigikohus on käsitlenud vana regulatsiooni (RPTS § 5 lg-d 1 ja 2). Ka jõustunud perehüvitiste seaduse (PHS) § 17 lg-tes 1 ja 2 on sätestatud sarnane regulatsioon.

¹¹⁶ RKTko 3-2-1-35-17 p 28.2.

2. Miinimumelatise mudel Eestis alaealise lapse elatise suuruse arvutamise alusena

2.1 Alaealise lapse miinimumelatise arvutamise mudel Eestis

Ülalpidamiskohustuste eelduseks on isiku abivajadus. Arvestades, et põhiseaduse järgi on Eesti vabadusele baseeruv ühiskond, mis austab inimese vabadust ja omavastutust, eeldatakse, et inimene saab enese inimväärse elu kindlustamisega ise hakkama.¹¹⁷ Alaealiste laste puhul nimetatud eeldus ei kehti, kuivõrd nad ei suuda iseenda toimetulekut kindlustada. Pereliikmel lasuvat individuaalset abistamiskohustuse ulatust mõjutab see, kas ja kuivõrd on abistamiskohustuslik isik ise võimeline tal lasuvat abistamiskohustust täitma.¹¹⁸

Elatise arvutamisel võib lähtealustena käsitleda erinevaid komponente. Seaduse ja kohtupraktika tasandil on elatise summa järgmistest faktoritest - lapse vajadused, kohustatud vanema sissetulekud, elatist saama õigustatud laste arv, kui suure osa elab laps mõlema vanema juures.

Elatise summa arvutamisel arvestatakse seaduse tasandil õigustatud isiku vajadusi ja tavalist elulaadi (PKS § 99), PKS § 102 lg 2 kaudu ka vanema varalist seisundit. Esmalt tuleb elatise summa arvutamisel arvesse võtta õigustatud isiku ehk alaealise lapse vajadusi (PKS § 99). Perekonnaseaduse eelnõu seletuskirja järgi kuulub perekonnaliikmete tavapärase eluvajaduste hulka toidu, kütte, valgustuse ning riietuse hankimine, tervishoiuga seotud kulutused, laste hooldamise ja kasvatamise kulud, samuti muud eluvajadused, nagu puhkeaja sisustamine.¹¹⁹ Ka ülalpidamiskulude arvutamise erinevad uuringud sisustavad lapse põhivajadusi komponentidega nagu kulutused eluruumile, toidule, püsikaupadele, hügieenile, haridusele, vaba aja veetmisele, kultuurile, hobidele, transpordile jm.¹²⁰ Lihtsamatel juhtudel piirdatakse esmavajadustega nagu toit, eluase, riided.¹²¹ Esmavajaduste puhul tuleb aga eristada, mis tagab primaarse ja mis kuulub luksuse alla.¹²² Ringkonnakohtu praktikas on leitud, et lapse esmavajaduste hulka ei kuulu puhkusereiside kulud.¹²³

¹¹⁷ Henberg, A. Müller, K. Alekand, A (viide 46), lk 8.

¹¹⁸ Henberg, A. Müller, K. Alekand, A (viide 46), lk 73.

¹¹⁹ Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri (viide 48), lk 8.

¹²⁰ Tiit, E-M. Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika. Sotsiaalministeerium, AS Resta, 2004, lk 3. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/lapse_kulud_1_.pdf (18.02.2019).

¹²¹ RAKE uuring (viide 22), lk 6.

¹²² RAKE uuring (viide 22), lk 6.

¹²³ TlnRnKo 2-17-19433 p 32.

Kohtupraktika seisukoht on, et kui võrd lapse põhivajaduste hulka kuulub ka vajadus kasutada eluruumi kus turvaliselt areneda ja kasvada, tuleb eluaseme kasutamise vajadust ülalpidamise ulatust määrates arvestada, mh vajadus ei sõltu kohtupraktika järgi sellest, kas eluruum on üüritud, liisitud või vanemale omandiõiguse alusel kuuluv.¹²⁴

Eelduslikult peavad vanemad osalema võrdselt ka lapse eluasemevajaduse rahuldamisel.¹²⁵ Lapse eluasemevajaduste rahuldamiseks on kohtupraktikas peetud tasu korteriühistu osutatavate või vahendatavate kommunaalteenuste eest, tasu tarbitud elektrienergia eest ning tasu telefoni, interneti ja kaabeltelevisiooni eest mõistlikus ulatuses ja lapsele langevas osas.¹²⁶ Üldiselt pole eluasemega seotud kulutused individualiseeritud, erandiks on uuringutes peetud näiteks lapse toa remonti.¹²⁷

Eeldatakse, et lapsel sissetulek puudub. Lapse elatisenõude suuruse määramisel lähtutakse lisaks vajadustele ka lapse tavalisest elulaadist, mis oleneb lapse vanemate elulaadist. Kohtupraktika seisukoht on, et igasugune vanemate varalise seisundi muutus kujundab lapse elulaadi.¹²⁸ Samas ei ole praktiline igakordse palgatõusu või languse puhul elatise summa ümber kaaluda. Vanemate varalised võimalused tulenevad vanemate sissetulekust ning sissetuleku ebapiisavuse korral peab kohtupraktika kohaselt arvestama ka vanema muud vara, mille arvelt lapsele ülalpidamist anda (nt müües oma vara).¹²⁹ Selleks on vajalik vanema varalise seisundi võimalikult täpne tuvastamine.¹³⁰

Kohtupraktika kohaselt on lapse ülalpidamiseks vanemal muuhulgas olemasoleva sissetuleku jagamisele kohustus ka puuduse korral vajalikud vahendid hankida.¹³¹ Riigikohtu seisukoht on, et vanem ei vabane ülalpidamise kohustusest seetõttu, et tal ei ole sissetulekut või see on liiga väike, mistõttu on ülalpidamise kohustusest tulenevalt vanemal kohustuse täitmiseks kohustus teenida sissetulekut.¹³² See tähendab kohtupraktika, et tuleb hinnata vanema võimalusi sissetulekut saada, mitte aga vähendada tema osa üksnes selle tõttu, et tal ei ole sissetulekut või et see on väike.¹³³ Kui vanema sissetulekust ei ole võimalik katta nii tema kui lapse minimaalseid vajadusi, tuleb sissetulek jagada proportsionaalselt, kohtupraktikas on

¹²⁴ RKTko 3-2-1-69-13 p 17.

¹²⁵ RKTko 3-2-1-69-13 p 17.

¹²⁶ RKTko 3-2-1-69-13 p 19.

¹²⁷ Tiit, E-M. (viide 120), lk 9.

¹²⁸ RKTko 3-2-1-118-12 p 15.

¹²⁹ RKTko 3-2-1-35-17 p 21.4.

¹³⁰ RKTko 3-2-1-35-17 p 21.2.

¹³¹ RKTko 3-2-1-35-17 p 21.3; RKTko 3-2-1-118-12 p 15.

¹³² RKTko 2-16-100215 p 20.

¹³³ RKTko 3-2-1-160-12 p 17; RKTko 2-16-2343 p 13; RKTko 2-16-118651 p 10.

näiteks toodud 600 eurose sissetuleku korral lapse vajaduseks 300 eurot ja vanemal 450 eurot, tuleks 600 eurot jagada samas proportsioonis.¹³⁴

Kui vanem varjab oma sissetulekuid või varalist seisundit, saab kohtupraktika hinnangul vanema varalise seisundi hindamisel vaadata vanema elustandardit.¹³⁵ Kohtupraktikas on leitud, et kui vanem osaleb näiteks erinevatel spordiüritustel, viitab see sellele, et tema tervislik seisund lubab ka tööd teha.¹³⁶

Elatise summat mõjutab laste arv. Kohtupraktikas on laste arvule tuginetud lähtudes RAKE uuringu tulemusest,¹³⁷ viidates, et lapse ülalpidamiskulud (elamiskulud, söögikulud, kulud riidele, sidele, olmetarvetele, mänguasjadele) on enama kui ühe lapse kooselamisest tulenevalt väiksemad (mastaabisäästu tõttu), mistõttu tuleb laste arvuga arvestada. Nimetatud aspekte on käsitletud RAKE 2013.a uuringus.¹³⁸ Uuringus tuvastati, et keskmine lapse ülalpidamiskulu Eestis oli 2010 - 2012 aastatel 280 eurot kuus ühe lapse kohta.¹³⁹ Ülalpidamiskulu erinevus ilmneb uuringu järgi leibkondade suuruse järgi – kõige suuremad on lapse ülalpidamiskulud ühe lapsega leibkondades (393 eurot), mis on seletatav mastaabisäästu puudumisega. Ülalpidamiskulud vähenevad nii kahe- kui ka kolmelapselistes leibkondades (kolme lapsega ühe täiskasvanuga peres on kulud 176 eurot), kuna teise ja kolmanda lapse puhul on eelduslikult noorematel lastel võimalik kasutada vanemate laste mänguasju, riideid jne.¹⁴⁰ Seisukoht on kinnitust saanud ka kohtupraktikas.¹⁴¹ Ringkonnakohus on leidnud, et kui lapsed on eri soost ja suure vanusevahega, ei oma nende puhul mastaabisääst tähtsust, kuna üksteise riideid, jalatseid või mänguasju nad kasutada ei saa.¹⁴² Uuringu järgi vähenevad mitmelapselistes leibkondades ka elamispinnaga ja toiduga seotud kulutused lapse kohta.¹⁴³ Riigikohtu seisukoht on, et kuivõrd RAKE uuringus on käsitletud ainult keskmisi kulusid, mistõttu mastaabisääst võib olla erinev viie lapse ja kolme lapse puhul.¹⁴⁴

¹³⁴ RKTko 3-2-1-35-17 p 21.4.

¹³⁵ RKTko 3-2-1-35-17 p 21.3.

¹³⁶ RKTko 2-16-2343 p 6.

¹³⁷ RKTko 3-2-1-35-17 p 20.2.

¹³⁸ RAKE uuring (viide 22).

¹³⁹ RAKE uuring (viide 22), lk 14.

¹⁴⁰ RAKE uuring (viide 22), lk 14.

¹⁴¹ RKTko 3-2-1-174-16 p 14; RKTko 2-15-15909 p 15; RKTko 3-2-1-35-17 p 20.2.

¹⁴² TlnRnKo 2-18-103500 p 9.

¹⁴³ RAKE uuring (viide 22), lk 14.

¹⁴⁴ RKTko 2-15-15909 p 15.

Elatise summa oleneb ka sellest, kui suure osa elab laps mõlema vanema juures. Riigikohtu seisukoht on, et ühe vanema kulutused lapse ülalpidamiseks võivad olla suuremad, kuna vanem katab ajal, mil laps tema juures viibib lapse vajadused ning sellepärast ei saa elatise ulatust otsustada ainult aja järgi, mida laps vanema juures veedab.¹⁴⁵ Kohtupraktikas tuleb seetõttu tuvastada vanema kulud lapse ülalpidamiseks ning võrrelda neid ülalpidamiskohustuse ulatusele ja otsustada, kas vanem peaks lisaks maksma ka elatist.¹⁴⁶

Lapse vahelduva elukoha korral peab vanem last üleval ajal, millal laps tema juures viibib ja kui mõlemad vanemad teevad seda piisavalt, on võimalik kohtu seisukoha järgi elatist üldse mitte välja mõista.¹⁴⁷ Lapse vahelduva elukoha puhul teevad lapse majutamiseks kulutusi mõlemad vanemad, seetõttu on kohtupraktikas leitud, et lahuselavalt vanemalt eluasemekulude katmist nõuda ajal, mil laps on temaga püsivalt koos elava vanema juures ei ole põhjendatud, sest muidu koormataks lahuselavat vanemat topelt (teise vanema kulude katmine ajal, kui tema enda kulud jäävad arvestamata).¹⁴⁸ Eelnev kehtis aga ainult eluasemekuludele, kohtupraktika seisukoht on, et püsikulud (riided, hügieenitarbed, kool, treeningud, huvialaringid jne) ei sõltu sellest, kumma vanema juures laps on.¹⁴⁹

Elatise arvutamisel võiks komponendina arvestada ka laste vanusega (kuivõrd kulutused varieeruvad). Kuigi seadus laste vanusega ei arvesta, on RAKE uuringu¹⁵⁰ andmetel laste vanusest tingituna kulud erinevad, seega oleneb elatise summa laste vanusest. Uuringu andmetel on lapse ülalpidamiskulu suhteliselt kõige kõrgem kohe lapse sünni järel, väheneb siis kuni orienteeruvalt lapse 8 – 10 eluaastani ja hakkab seejärel taas tõusma. Kõrged lapse ülalpidamiskulud kuni üheaastaste lastega leibkondades tulenevad asjaolust, et kohe lapse sünni järel on lapsevanematel vaja teha mitmesuguseid ühekordseid ja küllalt suuri kulutusi (lapse voodi, vanker, käru, autot turvavarustus jne). Samuti on kuni lapse pooleteise – kaheaastaseks saamiseni vaja püsivalt teha kulutusi mähkmetele, spetsiaalsetele lastetoitudele jne, st suurenevad ka mitmesugused püsikulud. Need vähenevad oluliselt kui laps „kasvab mähkmetest välja“ ja hakkab käima lasteaias. Kui peres on esimene laps, siis on kulutused kindlasti jätkuvalt arvestatavad. Suurteks kuludeks võib pidada ka päevahoiu, st lasteaia tasu.

¹⁴⁵ RKTko 3-2-1-165-13 p 13.

¹⁴⁶ RKTko 3-2-1-165-13 p 13.

¹⁴⁷ RKTko 3-2-1-37-11 p 13.

¹⁴⁸ RKTko 3-2-1-35-17 p 23.4.

¹⁴⁹ RKTko 3-2-1-35-17 p 23.4.

¹⁵⁰ RAKE uuring (viide 22), lk 18.

Lisaks võiks lähtealusena hinnata laste elukohta, kuigi seadus ega kohtupraktika elukohta kui komponenti arvesse ei võta. PKS § 99 lg 2 järgi arvestatakse alaealise ülalpeetava puhul ka tema kasvatamise kulud. Laste tegelikud eluvajadused on seotud lapse elukohaga, st lapse kasvatamise kulud sõltuvad sellest, kus laps füüsiliselt viibib. Laiemas mõttes tähendab see pere ja lapse elukohta. RAKE uuringu järgi on kõige suuremad laste ülalpidamiskulud keskmise asustustihedusega asulates, mida võib põhjendada kõrgete elamispinna kuludega, erinevate õppemaksudega, kõrgemate transpordi kuludega jm kuludega.¹⁵¹ Kuigi seadus lapse elukohta, kui elatise suuruse arvutamist mõjutava faktorina ette ei näe, on RAKE uuringu põhjal kulud eri tüüpi asulates olnud märkimisväärselt erinevad (tihedalt asustatud asulates 304 eurot vs hõredalt asustatud asulates 249 eurot).¹⁵²

Riigikohus on korduvalt juhtinud tähelepanu sellele, et praeguseks ajaks võib poole miinimumpalgana määratud miinimumelatise maksmine olla miinimumpalga kiire (elukallidusest kiirema ja keskmisest sissetulekust suurema) tõusu tõttu muutunud ebaproportsionaalselt suureks ning suurelt osalt vanematelt tuleks jõukohane elatis välja mõista väiksemas ulatuses.¹⁵³ Autor koostas RAKE uuringu ja alampalga võrdluseks tabeli (Lisa 3). Tabelis on RAKE 2013. aasta uuringu kohased lapsega seotud kulud korrigeeritud inflatsiooniga ning arvutatud protsendiline vahe 2018. aasta alampalgaga. Kui uuringu kohaselt on lapsega seotud kulud kõige kõrgemad lapse sünni järel (kuni 1-aastased) ning lapse 18-19 aastaseks saades, on kulude vahe vastavalt 14% ja 5%, mis ei ole küll väike, kuid ei tohiks tingida suurt vastukaja. Suured vastuolud on laste puhul, kelle vanused jäävad eelnevalt nimetatud vahele (2-17), kus kõige ilmekamal juhul on kulude ja alampalga vahe lausa 140%. Sellest lähtuvalt ei ole enam lapse vajaduste ja miinimumpalga vahelist seost nagu seda oli PKS jõustumise ajal. Käesolevaks ajaks on miinimumpalk hüppeliselt kasvanud ning lapse vajaduste ja miinimumpalga vaheline seos on kadunud.

Autor käsitas peatükis komponente, mida alaealisele lapsele elatise arvutamisel arvesse võtta. Eestis täna kasutatava miinimumelatise arvutamise mudeli kohaselt lähtutakse elatise arvutamisel lapse vajadustest ja eeldatakse, et need vastavad PKS § 101 lg 1 järgi alampalgale. Kuigi komponente ja lähtealuseid võib olla mitmeid, ei võta PKS imperatiivnorm (PKS § 101 lg 1) neid arvesse, vaid komponente on sisustanud kohtupraktika. Kohtupraktika kohaselt mõjutab elatise suurust vanemate sissetulekud, laste arv, kui suure osa ajast elab laps mõlema vanema juures. Komponent, mis elatise ulatust veel mõjutab, on lapse

¹⁵¹ RAKE uuring (viide 22), lk 22.

¹⁵² RAKE uuring (viide 22), lk 23.

¹⁵³ RKTko 3-2-1-35-17 p 30.

vanus, mida kohtupraktikas on sisustatud läbi RAKE uuringu tulemuste. RAKE uuringu kohaselt mõjutab laste kulusid veel elukoht. Elatise arvutamisel miinimumpalgast lähtumine ei anna lastele kuluva summa osas sama tulemust, mida annab RAKE sotsioloogiline uuring lapse vajaduste kohta.

2.2 Alaealise lapse miinimumelatise funktsioonid

Riigis toimiv elatise süsteem kindlustab selle, et lahuselavad vanemad panustavad lapse ülalpidamisse ja heaolusse. Kui kehtiv elatise arvutamise mudel on puudulik, kannatavad eelkõige lapsed ning nende toimetulek. Miinimumelatise institutsiooni funktsioonide käsitlemise läbi püüab autor tuvastada, kas Eesti süsteem toimib osapooli toetavalt või mitte. Miinimumelatise funktsioonid on miinimumelatise imperatiivsus, lapsele vajaduste ja kulutuste katmiseks vajaliku summa tagamine ja tõendamise lihtsustamine nii õigustatud isikutele kui kohtutele.

PKS § 101 lg-st 1 tulenevalt on miinimumelatis imperatiivne, sest tegemist on üldnormiga. Miinimumelatisest on kõrvalekalded lubatud vaid § 102 lg 2 kolmandas lauses viidatud mõjuvatel põhjustel. Riigikohus on selgitanud, et PKS § 102 lg 2 neljandas lauses on sätestatud näidisloetelu, mistõttu kohus saab iga üksikjuhtumi asjaolusid arvestades hinnata, kas on olemas mõjuv põhjus miinimumelatisest väiksema elatise väljamõistmiseks või mitte. Kuivõrd PKS § 102 lg 2 kohaldamisel peab arvestama PKS § 101 lg-ga 1, täidab viimane seaduses olemasoluga imperatiivset funktsiooni.

Miinimumelatise imperatiivsus tagab lapsele vajaduste ja kulutuste katmiseks vajaliku summa. Kuna lapse ülalpidamise kohustus on mõlemal vanemal ja vanemate kohustuse ulatus on eelduslikult võrdne, on kohtupraktikas lähtutud sellest, et PKS § 101 lg-s 1 elatise miinimummäära sätestades on seadusandja pidanud lapse vajadusteks üldjuhul elatise kahekordset miinimummäära.¹⁵⁴ PKS § 101 lg 1 näitab, milline on PKS § 99 sisu, st millised peaksid olema ülalpidamist õigustatud saama isiku eluvajadused ning aitama säilitada mõistlikus ulatuses lapse varasema elulaadi. RAKE 2013. aasta uuringu kohaselt olid keskmised lapse ülalpidamiskulud Eestis 2010 – 2012 aastatel 280 eurot kuus ühe lapse kohta.¹⁵⁵ Sotsiaalministeeriumi 2004. aasta tellitud uurimus „Lapse ülalpidamiskulude

¹⁵⁴ RKTko 3-2-1-174-16 p 13.

¹⁵⁵ RAKE uuring (viide 22), lk 14.

arvutamise metoodika“,¹⁵⁶ mille kohaselt tervete linnas elavate laste ülalpidamiskulud vastavalt vanustele olid 0 – 6 a = 119, 83 eurot (1875 krooni); 7 – 13 a = 139,45 eurot (2182 krooni); 14 – 19 a = 205,15 eurot (3210 krooni). Tähtis on arvestada, et iga lapse puhul on tema elustandardid ja vajadused erinevad, seega on ka nende katmiseks vajalik summa erinev.

Eelnevast lähtuvalt tagab miinimumelatis lapsele vajalikust isegi rohkema võrreldes RAKE uuringu tulemusel laste ülalpidamiskuludega. Elatise eesmärk on tagada lapsele piisavad vahendid elamiseks, et laps toime tuleks. 2019. aasta perekonna iga alaealise liikme toimetuleku piir on 180 eurot kuus.¹⁵⁷ Seega tagab miinimumelatis lapsele enama, kui uuringute põhjal lastele ülalpidamiseks kuluv ja minimaalse toimetuleku eelduseks kuluv.

Järgmiseks miinimumelatis funktsiooniks on tõendamise lihtsustamine, mis hõlmab nii õigustatud isiku tõendamiskoormist kui menetluslikult kohtute tööd. Miinimumelatis sõltuvusse panekut kuupalga alammäärast eesmärgiks oli lihtsustada elatise nõudmist tõendamiskoormise vähendamise läbi.

PKS § 97 p 1 järgi on õigustatud isikuks alaealine laps. Nimetatud paragrahvi punktis 3 viidatud „muu abivajav alaneja või üleneja sugulane“ näitab nimetatud isikute abivajaduse eeldusele. Alaealise lapse puhul abivajadust punktis 1 mainitud ei ole, seega saame alaealise lapse puhul abivajadust eeldada. Abivajaduse eeldusest tuleneb omakorda asjaolu, et alaealine laps ei pea oma abivajadust tõendama, st eelduslikult on see lapse igapäevaste vajaduste rahuldamiseks ühe vanema tehtavate kulutuste suurus. Seega eeldatakse, et lapse abivajadus igakuiselt on § 101 lg 1 sätestatud miinimumelatis, mille ulatuses laps ei pea oma kulusid tõendama.

Miinimumelatis täidab seega tõendamise lihtsustamise funktsiooni, sest kuna tegemist on imperatiivse sättega, siis selles summa elatise nõude esitamisel ei ole vajalik lapse kulutusi välja selgitada. Kui lapse vajadused on tegelikult miinimumist suuremad, on vaja kulutusi tõendada (TsMS¹⁵⁸ § 230 lg 1). Seetõttu on ka miinimumelatis piires kohtute töökoormus väiksem. Kuivõrd laps ei pea oma kulusid miinimumelatis ulatuses tõendama, ei pea kohtunik kviitungite ja muude kulutusi tõendavate dokumentide alusel tuvastama, kui suured on lapse vajadused. Miinimumelatis täidab siinjuures lihtsustamise funktsiooni niivõrd, et kindlast muutujast lähtuva summa alusel ei pea igakordsel kuupalga alammäära tõusul

¹⁵⁶ Tiit, E-M. (viide 120), lk 36.

¹⁵⁷ Sotsiaalhoolekande seadus. – RT I, 13.03.2019, 155.

¹⁵⁸ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 13.03.2019, 171.

hakkama elatise summat uuesti üle vaatama, vaid elatis tõuseb automaatselt. Kui elatis on kohtulahendis sõltuvuses alampalgast, ei pea õigustatud isik uuesti kohtusse pöörduma.

Miinumelalise institutsiooni algset eesmärki kajastab hästi Riigikohtu 2011. aasta seisukoht,¹⁵⁹ et seadusega ettenähtud minimaalne elatis on ligilähedane lapse minimaalsete vajaduste osas tegelikkuse statistilise uurimuse tulemusega, ei ole ülemäära suur ja arvestab lapse huvisid saada ülalpidamist piisavas ulatuses ka siis, kui vanemad elavad lahus. Lahendi ajal oli Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammääraks 278 eurot, sellest tulenevalt elatise miinimummääraks 139 eurot.

Miinumelatis kui PKS üldnorm, mis peaks kindlustama alaealise lapse toimetuleku täidab lapse vajadustest enama katmisega oma eesmärki, kuid tegelike vajaduste seosetus on tinginud olukorra, kus kohtud peavad õigussuhte reguleerimisel kohaldama erandit enamuse suhtes ning seaduses sätestatud üldreegel rakendub vaid vähemusele.¹⁶⁰

2.3 Miinumelalise mudelist lähtuv alaealise lapse ülalpidamise arvutamise problemaatika

Miinumelalise institutsiooni probleemsus on kohtupraktikas aktuaalne, sest see ei vasta kohtunike hinnangul praktika vajadustele.¹⁶¹ Seetõttu on autori arvates asjakohane käsitada kohtupraktikas, kohtunike kirjas ja väljatöötamiskavatsuses tõusetunud probleeme ja funktsioonide täitmist.

Elatise arvutamise aluseks on kehtiva PKS kohaselt alampalk, lapsega koos mitteelav vanem peab maksma elatiseks 50% alampalgast (PKS § 101 lg 1). Kuna mõlemad vanemad vastutavad lapse elatiskulude katmise eest võrdselt, saab alampalga sisuliselt võrdsustada seaduses sätestatud lapsega seotud kuludega. Autor koostas tabeli RAKE uuringu ja alampalga võrdlusega (Lisa 3). Tabelist on näha, et kõige suuremad on lapse ülalpidamiskulud 18-19 aastate laste puhul, 2018. aasta hindades oli kulu 475 eurot kuus. Seaduse alusel leitud elatis on tegelikest kuludest 5,29% kõrgem ja 2019. aastal kehtima hakanud alampalga (540 eurot) ja tegelike kulude vahe on koguni 13,71%. Eriti suur on

¹⁵⁹ RKTko 3-2-1-33-11 p 21.

¹⁶⁰ Pikamäe, P. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne Riigikogu 2018. aasta kevadistungjärgul, 7.06.2018. https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/%C3%B5iguslased%20materjalid/RK%20esimehe%20%C3%BClevaade%20Riigikogus%20%202018/Ettekanne_Riigikogu_2018.pdf (22.04.2019).

¹⁶¹ Kohtunike märgukiri (viide 14).

erinevus RAKE uuringu tulemuste ja alampalga põhjal arvatud elatiskulude vahel 7 – 10 aastaste laste puhul. Nimetatud vanusegrupis on seadusega ette nähtud kulud 294 eurot ehk 143,14% võrra suuremad. Autor tuvastas lisatud tabeliga, et alampalgaga seotud elatis ei kajasta tegelikke lastele kuluvaid kulusid, kui võrd erinevus lapse vajaduste katmiseks ning seaduses sätestatud miinimummäära vahel on suur.

Alampalka kujundavad Eestis Eesti Tööandjate Keskliit ja Eesti Ametiühingute Keskliit läbirääkimiste teel, organisatsioonide esitatud ettepaneku kinnitab Vabariigi Valitsus. Autor koostas tabeli alampalga ja keskmise palga muutuse võrdlusest aastate jooksul (Lisa 4). Tabelist on näha, et alampalga osakaal keskmisest palgast on aastate jooksul kasvanud. Aastal 2012 oli selleks 32,69%, aastal 2018 38,17%. Koos alampalga kiirema kasvuga (võrreldes keskmise palgaga) on paranenud ka elatist saavate inimeste olukord. Samal ajal on elukallidus kasvanud aeglasemalt, mistõttu elatiseks arvatav summa on kasvanud kiiremini kui eeldati. Seetõttu on elatise summa muutunud kohustatud isikutele koormavaks.

Oluline on lisada, et alampalk kehtib üle Eesti, samas nt 2017 andmete põhjal erines keskmine brutokuupalk rikkaima (Harju) ja vaeseima (Saare) maakonna vahel 477 eurot (1 353 vs 876).¹⁶² Seega on madalama sissetulekuga maakonnas suhteliselt raskem maksta elatist kuna see moodustab suurema osakaalu elatise maksja sissetulekust. Parim lahendus oleks lähtuda elatise maksja reaalsest sissetulekust (palk ja muu tulu).

Autori hinnangul on hetkel kehtiv elatise arvutamise kord liiga jäik ning selles ei arvestata piisavalt asjaosaliste võimalusi ja vajadusi. Järgnevalt toob autor välja põhjused, miks alampalga kasutamine ei ole autori arvates hea.

Alampalk ei arvestata lapse vanusega, mida aga peaks arvestama, sest RAKE uuringu andmetel lapse ülalpidamiskulu oleneb lapse vanusest.¹⁶³

Alampalk ei arvesta laste arvuga, aga seda peaks arvestama, sest mitme lapse puhul tekib mastaabisääst, st mitme lapse puhul on ülalpidamiskulud lapse kohta väiksemad. Mitme lapse puhul lisandub laste üksikkulude välja selgitamine ja nende erinevate vajaduste proportsiooni

¹⁶² Statistikaameti pressiteade nr 23. 01.03.2018. <https://www.stat.ee/pressiteade-2018-023> (12.03.2019).

¹⁶³ RAKE uuring (viide 22), lk 18.

kaalumise,¹⁶⁴ mis aga ei lihtsusta tõendamise funktsiooni läbi elatise arvutamist, kuivõrd kõik, mis imperatiivsusest kõrvale kaldub, vajab tõendamist.

Kehtiv mudel ei arvesta perekonna varasemat elustandardit (reaalset sissetulekut) ja elatise maksja reaalseid võimalusi. Vanem on kohustatud lapse ülalpidamiseks vajalike vahendite saamiseks tegema kõik endast oleneva (PKS § 102 lg 2), mh on kohtupraktikas leitud, et vajadusel müüma ka endale kuuluvaid esemeid ülalpidamiskohustuse täitmiseks vajalike vahendite saamiseks.¹⁶⁵ Praktikas on ebaselge, kuidas antud olukorras vanema varaline seisund või võimekus tulu teenida siinjuures aitaks – kui kohustatud isik on registrite järgi varatu, ei abista tema kesk- või kõrgkoolidiplomid või varasemad töökohad potentsiaalse elatise maksmise võimekuse hindamist. Olukorra lahendamine praktikas eeldaks tööturu analüüsi, mis hõlmaks vabu töökohti nimetatud alal/valdkonnas, keskmist palgataset jne. Ka kohus on leidnud, et üldsõnaline tõdemus võlgniku kohustusest leida tasuvam töö, mis ei põhine asjas tuvastatud faktiliste asjaolude hindamisel, ei ole asjakohane.¹⁶⁶

Miinimumelatis ei arvesta peretoetustega, kuigi neid tuleks elatise summa kindlaksmääramisel arvesse võtta, sest peretoetused on viimastel aastatel märkimisväärselt suurenenud. Kuivõrd tegemist on tegemist on toetustega, mis on igale lapsele seadusega ette nähtud ning mille eesmärk on pere toimetuleku parandamine, on samal seisukohal ka Riigikohus.¹⁶⁷ Küll võivad peretoetuste kaudu lapse vajadused vajalikus määras kaetud saada, aga lapsetoetuse elatise summa arvutamisel arvesse võtmine kaldub kõrvale PKS imperatiivnormist, seega ei lihtsusta menetlust.

Kohtunike seisukoht on, et kehtiv elatise arvestamise meetod on aja ja ressursikulukas kohtutele ja menetlusosalistele, seetõttu on elatisvaidluste lahendamine osutunud koormavaks.¹⁶⁸ Selleks, et elatis võiks olla miinimumist väiksem, peab vanem esitama tõendeid mõjuva põhjuse kohta ning kohus peab hakkama kaaluma, milline on vanema võimekus ja hindama, kas põhjus on piisavalt mõjuv,¹⁶⁹ mistõttu ei vasta miinimumelatisel mudel kohtunike arvates enam praktika vajadustele ega lihtsusta elatisnõuete lahendamist, vaid vastupidi,¹⁷⁰ sest kõik, mis kaldub üldnormist kõrvale, vajab tõendamist.

¹⁶⁴ Kohtunike märgukiri (viide 14).

¹⁶⁵ RKTko 3-2-1-35-17 p 21.4.

¹⁶⁶ RKTkm 2-16-14071/38 p 19.

¹⁶⁷ RKTko 3-2-1-174-16 p 13.

¹⁶⁸ Kohtunike märgukiri (viide 14).

¹⁶⁹ RKTko 3-2-1-174-16 p 14, RKTko 2-16-118651 p 12.

¹⁷⁰ Kohtunike märgukiri (viide 14).

Kui lapse vajadused on tegelikult miinimumist suuremad, on vaja kulutusi tõendada (TsMS § 230 lg 1). TsMS § 230 lg 1 järgi peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Tõendamise eelduseks on tõendatava faktiväite esitamine.¹⁷¹ Kui PKS §-st 99 ja 101 tulenevalt on vajadused pool alampalgast, siis nimetatud summa ulatuses vajadusi tõendama ei pea. Kui kohustatud vanem esitab vastuväite, et lapse kulud ei ole miinimumelatisel suurusel, siis peab laps enda kulusid tõendama hakkama. Kohustatud vanema esitatud vastuväide ei saa ilmselt olla ka väga täpne, kuivõrd ta ei tea, kui palju lapsel X või Y kuluartiklite peale kulub. Kui laps ei too välja, palju X või Y peale kulub, on võimatu vastuväidet täpsustada. Miinimumelatis ei täida siinjuures lihtsustavat funktsiooni, kui elatisenõudes kohustatud isik esitab vastuväite, mida laps peab omakorda tõenditega ümber lükkama hakkama.

Kohtupraktikas on leitud, et laste vajaduste ja miinimumelatisel vaheline seos puudub.¹⁷² Miinimumelatisel mudel eeldab, et PKS §99 = §101, st et lapse tavapärasel vajadused on võrdsel miinimumelatisel ehk poole alampalgaga. Autor on eelnevalt tuvastanud, et miinimumelatis ei lähtu lapse ülalpidamiskuludest (Lisa 3). Kuivõrd miinimumelatisel funktsioon oleks näidata, millised on lapse tavapärasel vajadused, puudub tänasel miinimumpalga ja laste vajaduste vaheline seos.

Üks miinimumelatisel funktsioonidel on lapsele püsivate elatusvahenditel tagamine, aga praegune mudel ei toeta seda funktsiooni, sellepärast et vanemate motivatsioon valede elatisel arvutamisel aluste tõttu on vähenenud. See mõjub kohustatud isikutele demotiveerivalt ja võib tekitada rahalisi kohustusi, mida täita ei suudeta. Kuivõrd tegemisel on praktilisel probleemiga ning elatisvõlgnike teemat on varasemad magistritöödel käsitletud, ei peatu autor siin pikemalt.

Kui lapse vajadused ületavad PKS § 101 lõikes 1 nimetatud määra üle 1,5 korra, ei ole võimalik maksekäsu kiirmenetluses elatist nõuda. Maksekäsu kiirmenetluses ei või igakuine nõutav elatis TsMS¹⁷³ § 491 lg 1 ja 2 koosmõjul olla suurem kui PKS § 101 lõikes 1 nimetatud määr üle 1,5 korra. Avaldust täites tuleb märkida avaldaja ja isik, kellelt elatist nõutakse ning elatisel suurus. Kui summa ületab PKS § 101 lg-s 1 määra 1,5 korda, ei saa ka

¹⁷¹ Kangur, A. Kommentaar Kommentaar §-le 230, p 3.2.2. Kõve V jt (toim). Tsiviilkohtumenetluse seadustik. I (§-d 1-305). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.

¹⁷² RKTko 3-2-1-35-17 p 30.

¹⁷³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 13.03.2019, 171.

avalduse täitmist jätkata.¹⁷⁴ Riigikohtu praktika järgi tuleb miinimumelatis ületavas osas lapse vajadusi tõendada.¹⁷⁵ Sellest tulenevalt ei saa pidada õigeks maksekäsu kiirmenetluses elatise nõudmist üle miinimummäära, vähemasti kuni miinimummäär on seotud miinimumpalga sobimatu kriteeriumiga.¹⁷⁶

Eestis täidab miinimumelatis oma imperatiivsusega eesmärgi niivõrd, kui võrd seaduse järgi on olemas lähtealus, mille järgi enamikel juhtudel toimida. Eestis kehtiva imperatiivse miinimumelatis mudeli puhul võetakse arvesse PKS § 101 lg 1 Vabariigi Valitsuse kehtestatud alampalka. Seega on tegemist esmapilgul lihtsa, ühe komponendiga mudeliga. Lapse huvide kaitse seisukohalt on lähtealuseks kindla summa seadmine hea, sest eelduslikult on lapsega seotud kulud kaetud nimetatud summa ulatuses. Üldnormist kõrvalekalde on tinginud imperatiivsuse funktsioonist kõrvalekalde rolli, mistõttu kohtupraktikas PKS § 102 lg 2 rakendamise rohkuse tõttu ei too imperatiivsus sageli kaasa õiglast tagajärge. Seetõttu ei täida miinimumelatis ka lihtsustamise funktsiooni. Kui asjaolu on piisavalt kaalukas, võib laps ilma jääda talle seadusega ettenähtud määras ülalpidamist saada.

3. Alaealise lapse elatise arvutamise mudelite alternatiivid

3.1 Perekonaseaduse muutmise eelnõu väljatöötamiskavatsus (VTK)

3.1.1 Väljatöötamiskavatsuse ettepanekud

Kohtunikud palusid muuta PKS-is alaealise lapse ülalpidamise regulatsiooni selliselt, et see arvestaks vanemate tegelikku võimekust, annaks kohtutele selged kriteeriumid, mille alusel elatist praktilise elu vajadustest lähtuvalt arvestada ning tagaks menetluse efektiivsuse ja ökonomia.¹⁷⁷ Selleks on kohtunike hinnangul erinevaid võimalusi, alustades lihtsalt miinimumelatis kaotamisest, selle piiri vähendamisest, iga-aastasest elatise miinimummäära kehtestamisest Valitsuse või justiitsministri poolt või kuni kõiki asjaolusid arvestava elatiskalkulaatori väljatöötamiseni.¹⁷⁸ Paindlikum elatise määramine toimuks Justiitsministeeriumi hinnangul elatiskalkulaatori abil,¹⁷⁹ mis lähtuks elatist maksmata

¹⁷⁴ Vainula, K. Kõve, V (viide 62), kommentaar §-le 492, p 3.5.

¹⁷⁵ RKTko 3-2-1-165-13 p 15.

¹⁷⁶ Vainula, K. Kõve, V (viide 62), kommentaar §-le 491, p 3.2.6.

¹⁷⁷ VTK (viide 15), lk 1.

¹⁷⁸ Kohtunike märgukiri (viide 14).

¹⁷⁹ Uus elatise määramise kavand. Justiitsministeerium. <https://www.just.ee/et/uus-elatise-maaramise-kavand> (12.02.2019).

kohustatud vanema netosissetulekust, ülalpeetavate laste arvust ja vanusest, last kasvatava vanema poolt saadavatest peretoetustest ning lapsega koos veedetavast ajast.¹⁸⁰ VTK koostamisel võeti eeskujuna Soome ja Saksamaa elatise arvutamise mudelitest, kuid jõuti seisukohale, et see võiks olla erinevalt Saksamaa tabelist pigem valemil kujul ning Soome mudeli keerukust vältides vähem muutujaid arvesse võttes.¹⁸¹ Hetkel Eesti kohtupraktikat ja imperatiivset normi arvesse võttes puudub Eesti meetodis paindlikkus täielikult, mistõttu enama kui alampalga arvesse võtmine parandaks autori arvamusel oluliselt võrdsust ja toimetulekut elatise menetluse osapoolte vahel.

Elatise summa kindlaksmääramise väljapakutud lähtealused¹⁸²:

- pool lapse toimetulekupiiri kui uus miinimumelatis – VTK järgi 84 eurot kuus (2018 a seisuga), 2019. aastal oleks see 90 eurot kuus. (2019. aastal on üksi elava isiku või perekonna esimese liikme toimetulekupiir 150 eurot kuus (RES2019 § 2 lg 7 p 3)¹⁸³ ning SHS¹⁸⁴ § 131 lg 5 on perekonna iga lapse toimetulekupiir 120 protsenti perekonna esimese liikme toimetulekupiirist, st 180 eurot.)
- elatise summa seotud lahus elava vanema sissetulekuga, moodustades kindla % vanema netosissetulekust, mis võiks kahele lapsele maksmisele kuuluva elatise summa suurusjärguks jääda 32-33% vanema netosissetulekust
- summa seotud laste vanusega
- summa seotud ülalpeetavate laste arvuga
- vanemale alles jääv netosissetuleku % peale kõikidele ülalpeetavatele lastele elatise maksmist
- arvutamisel võetakse arvesse last kasvatava vanema saadavaid peretoetusi
- lapse jagatud elukoha arvestamine

VTK väljatöötamisel seati eesmärgiks elatise arvutamise paindlikkus, mis väljendub enama, kui alampalga arvesse võtmisega. Eelpool nimetatud lähtealuste arvestamise ja andmete sisestamise tulemusena on võimalik välja selgitada konkreetne elatiseks makstav summa. Lisaeesmärgina nähti VTK-s elatiskalkulaatori kasutuselevõtu tulemusena kohtute töökoormuse vähenemist. Juhtumipõhiselt asjaolude arvesse võtmise tulemusena nähti

¹⁸⁰ VTK (viide 15), lk 12.

¹⁸¹ VTK (viide 15), lk 11.

¹⁸² VTK (viide 15), lk 11.

¹⁸³ 2019. aasta riigieelarve seadus. – RT I, 28.12.2018, 45.

¹⁸⁴ Sotsiaalhoolekande seadus. – RT I, 13.03.2019, 155.

kohtunike töö kiirendamist.¹⁸⁵ Võimalus juba enne kohtumenetlust elatise summa tuvastada suunaks vanemaid kohtuvälisele kokkuleppele,¹⁸⁶ mis omakorda vähendab kohtusse pöördujate arvu ning tulemina ka elatisvõlgnike arvu.¹⁸⁷

Muudatuste tulemusena leiti, et elatiskalkulaator võiks olla kasulik elatise maksja maksevõime paranemise ning elatisvõlgnike vähenemise kaudu, sest elatise suuruse muutumine vanemate sissetulekutega proportsionaalsemaks parandab vanema toimetulekut ja seega suurendab motivatsiooni kohustusi täita.¹⁸⁸

Elatiskalkulaatori rakendamisega kaasnev paindlikkus väljendub VTK kohaselt selles, et kuivõrd kalkulaatori abil arvatud summad on kohtu jaoks soovituslikud, on võimalik saadud summadest vajadusel kõrvale kalduda.¹⁸⁹ Kaalukateks põhjusteks on VTK-s välja toodud olukorrad, kus vanema täieliku töövõime puudumise, kinnipidamisasutuses viibimise korral on kohtutel võimalus kalkulaatori abil saadud summadest erinevale järeltulele jõuda.¹⁹⁰ Ka lapse erivajaduste tõttu nähti VTK-s ette võimalust elatiskalkulaatoriga võrreldes suuremas või väiksemas summas elatise väljamõistmist.¹⁹¹ Vanemate sissetulekute ilmse varjamise või muu vara omamise puhul nähti VTK-s samuti ette kohtute diskretsiooni, st võimalust kalkulaatori abil saadud summadest vajadusel kõrvale kalduda.¹⁹²

VTK-s pakutud muudatuste eesmärgiks oli selgete kriteeriumite seadmine, mis lähtuksid praktilisest elust ja muudaksid elatise regulatsiooni paindlikumaks. Selleks nähti ette elatiskalkulaator, kui infotehnoloogiline lahendus, mis lähtuks komponentidest nagu kohustatud vanema netosissetulekud, laste arv ja vanus, peretoetused, lapsega koos veedetav aeg. Eelnimetatud komponentidega arvestamine tagaks laste vajadustele ja vanemate võimekusele vastava summa leidmise, mis erineks kehtivast regulatsioonist selle poolest, et tugineks reaalse elu vajadustele ja võimetele.

¹⁸⁵ VTK (viide 15), lk 5.

¹⁸⁶ VTK (viide 15), lk 15.

¹⁸⁷ VTK (viide 15), lk 5.

¹⁸⁸ VTK (viide 15), lk 15.

¹⁸⁹ VTK (viide 15), lk 12.

¹⁹⁰ VTK (viide 15), lk 12.

¹⁹¹ VTK (viide 15), lk 5.

¹⁹² VTK (viide 15), lk 12.

3.1.2 Tagasiside VTK-le

Eelnimetatud perekonnaseaduse muudatuste väljatöötamiskavatsuse eesmärk oli kohtupraktikas kerkinud probleeme muuta. VTK tagasisides tõusetunud kitsaskohad väljapakutud lahenduste osas tingisid aga selle, et muudatused ei saanud piisavalt toetust.

Toetust sai idee, et miinimumelalise arvutamise võiks siduda miinimumpalga asemel enam lapse vajadustega,¹⁹³ toimetulekupiiriga¹⁹⁴ ja ka võlgniku võimalustega.¹⁹⁵ VTK-s toodud elalise summa lähtealused on sarnased Soome ja Saksamaa mudelitega, kus aluseks võetakse vastavalt keskmine sissetulek ja uuringud lapse elulaadi ja tarbimise kohta.¹⁹⁶ Nimetatud näitajad võtavad arvesse lapse tegelikke kulusid.¹⁹⁷ Lapse tegelike kulude arvestamine erineb Soome ja Saksamaa mudelites oluliselt Eestis kehtivast mudelist, kus küll uuringuid lapse ülalpidamiskulude kohta on tehtud (RAKE), kuid lähtealusena neid arvesse ei võeta. Isegi USA mudelite eeskujud BR või USDA näitajatest reaalsete kulude kohta kajastavad lapsele kuluvat summat täpsemalt (mudelite tutvustus peatükis 3.2.1).

Õiguskantsler leidis VTK tagasisides, et elalise arvutamine võib otstarbekam ja õiglasem olla Eesti lapse keskmiste tarbimiskulude põhjal, võttes arvesse ka muid näitajaid, nagu vanema sissetulek, laste arv, lapse jagatud elukoht jne. See võiks toimuda õiguskantsleri hinnangul Statistikaameti regulaarsete leibkonna eelarve uuringutega, mille tulemusena on võimalik välja tuua ühe leibkonna liikme kuu jooksul tehtud kulutused.¹⁹⁸ Seega on oluline tugineda Eesti oludele, mitte VTK-s pakutud protsendile, mis põhineb Saksamaa mudelil ning ei pruugi Eestis asjakohane olla.¹⁹⁹

¹⁹³ Tartu Ringkonnakohus. Arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5853708> (26.02.2019).

¹⁹⁴ Riigikohus. Riigikohtu arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5853728> (26.02.2019).

¹⁹⁵ Sotsiaalministeerium. Väljatöötamiskavatsuse kooskõlastamine. 05.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5815673> (26.02.2019).

¹⁹⁶ Viru Maakohus. Arvamuse andmine perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsusele. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856451> (26.02.2019).

¹⁹⁷ Viru Maakohutu tagasiside (viide 196).

¹⁹⁸ Õiguskantsler. Perekonnaseaduse elalise sätete muutmine. 03.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856595> (26.02.2019).

¹⁹⁹ Õiguskantsleri tagasiside VTK-le (viide 198).

Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koja hinnangul võiks kalkulatsioon olla esitatud tabeli asemel valemi kujul, samuti ka näiteks Soomega võrreldes vähem muutujaid arvestav.²⁰⁰ VTK-s nähti võimalusena summade sujuv suurenemine või vähenemine, mis toimuks läbi valemite paindlikkuse.²⁰¹ Näiteks igakordsel vanemate sissetulekute suurenemisel või vähenemisel või lapse vanuse muutusel ei tõusetuks vajadus uute kalkulatsioonide järele, vaid summad kasvaksid automaatselt.

SHS § 131 lg 3 teise lause järgi lähtutakse toimetulekupiiri kehtestamisel minimaalsetest tarbimiskuludest toidule, riietusele ja jalanõudele ning muudele kaupadele ja teenustele esmavajaduste rahuldamiseks.²⁰² Advokatuuri perekonnaõiguse komisjoni seisukoha järgi on poole lapse toimetulekupiiri kui uue miinimumelalise kehtestamine (VTK järgi 84 eurot kuus 2018. aasta seisuga; 2019. aastal oleks see 90 eurot kuus) liiga madal.²⁰³ See oleks nende hinnangul mõeldav riigipoolse toetussüsteemi olemasolu korral.²⁰⁴ Juba RAKE analüüsi järgi oli 2010 – 2012 keskmise lapse ülalpidamiskulu Eestis 280 eurot kuus ühe lapse kohta. Seega ei taga ka Lastekaitse Liidu hinnangul kavandatav muudatus lapse reaalse ülalpidamiskulu katmist, sest 280 eurot 2010 – 2012 andmete järgi on tänastes hindades oluliselt enam, kui välja pakutud 84 eurot.²⁰⁵ Ka Linnavalitsuse väljapakutud summa (100 – 120) eurot ei tagaks piisavat toimetulekut.²⁰⁶ Tartu Ringkonnakohtus leidis, et toimetulekupiiri asemel võiks lähtuda RAKE uuringu tulemustest lapse ülalpidamiskulude kohta, mida ajakohastada tarbijahinnaindeksiga korrigeerides.²⁰⁷ Autor on teinud sarnase tabeli (Lisa 3).

Elatise summa sidumine lahus elava vanema sissetulekuga on küll vajalik, kuid praktikas probleemne, kuna Eestis puudub vanemal võimalus ja õigus välja selgitada teise vanema sissetulekut ja varalist seisut, ei töötaks nimetatud mudel Eestis. Kahjuks kohustatud vanem varjab tihti oma sissetulekuid (ümbrikupalk²⁰⁸) ja tegelikku varalisi vahendeid, seega ei

²⁰⁰ Kohtutäiturite ja Pankrotihaldurite Koda. Seisukoht Justiitsministeeriumi ettepanekule perekonnaseaduse (PKS) muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse (VTK) kohta. 26.06.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5820055> (26.02.2019).

²⁰¹ VTK (viide 22), lk 12.

²⁰² Sotsiaalhoolekande seadus. – RT I, 13.03.2019, 155.

²⁰³ Eesti Advokatuur, perekonnaõiguse komisjon. Eesti Advokatuuri perekonnaõiguse komisjoni arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5853675> (26.02.2019).

²⁰⁴ Eesti Advokatuuri tagasiside (viide 203).

²⁰⁵ Lastekaitse Liit. Arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsusele. 27.06.2018 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5823018> (26.02.2019).

²⁰⁶ Tallinna Linnavalitsus. Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta arvamus andmine. 03.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856534> (26.02.2019).

²⁰⁷ Tartu Ringkonnakohtu tagasiside VTK-le (viide 193).

²⁰⁸ Rahandusministeerium. Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kooskõlastamine. 10.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5815673> (26.02.2019).

pruugi vanema sissetulekule üles ehitatud mudelist tegelikkuses kasu olla. Samuti tuleb õiguskantsleri hinnangul mõelda juhtumitele, kus vanem saab ebatraditsionaalseid sissetulekuid.²⁰⁹ Tartu Ringkonnakohtu tagasisides juhiti tähelepanu, et vanema sissetuleku protsendist lähtumine ei ole hea lähtealus, sest kohustatud vanemate sissetuleku varjamise tõttu ei ole selgu vanemate tegelikud võimalused.²¹⁰ Sagedased juhtumid kohtus, kus vanema sissetulekuks on miinimumpalk, aga vanema elustiil on kohane paremale elulaadile viitavad vanema sissetulekust kui lähtealusest arvestamise rakendamise keerukusele.²¹¹ Ka Advokatuuri perekonnaõiguse komisjon leidis, et suure sissetulekuga vanemate puhul ei vasta kalkulaatori järgi lapse tegelikele kulutustele, seega võiks kehtestada ka maksimumelatise.²¹² Lapsele Vanemad MTÜ ettepanekuks oli suuremate summade puhul elatise kasvamine logaritmiliselt,²¹³ mis oleks laste tegelike kuludega paremini kooskõlas.

Arvestatud ei ole ka sellega, kui elatiskalkulaatori kohaselt peaks kohustatud vanemale kätte jääma vähem, kui seaduses²¹⁴ ettenähtud toimetuleku miinimum (RES2019 § 2 lg 7 p 3).²¹⁵ Vanemale alles jääva netosissetuleku protsendi arvestamine on oluline lähtealus, sest ka vanem peab toime tulema. Initsiatiivi võiks võtta USA Melson mudelist (mis leiab käsitlust peatükis 3.2.1), kuid vanemate toimetulek ei saa elatise summa otsustamisel olla USA mudelile analoogselt esmatähtis.

Autori hinnangul vajaks täpsustamist ka sissetuleku mõiste ning mudelis võiks olla võimalused erandite tegemiseks. Näiteks kui isik saab miinimumpalka, kuid samas omab täiendavaid sissetulekuid (dividendid, renditulu jne), peaks lisaks palgatulule arvestama ka teiste sissetulekutega. Teisalt võiks olla võimalik sissetulekutest maha arvata erakorralised tulud (nt kinnisvara võõrandamisest saadud tulu), mida isik ei saa iga aasta. Lahendamist vajavad ka täiendavad erandjuhtumid (tulu välisriigis, kohustatud isik ei oma sissetulekuid).

VTK oli RAKE uuringuga kooskõlas, kuivõrd VTK lähtealuste kohaselt lapse vanuse tõusul suureneb elatise makse.²¹⁶ RAKE uuringust nähtus, et lapse sünniga kaasnesid suuremad

²⁰⁹ Õiguskantsleri tagasiside VTK-le (viide 198).

²¹⁰ Tartu Ringkonnakohtu tagasiside VTK-le (viide 193).

²¹¹ Tartu Ringkonnakohtu tagasiside VTK-le (viide 193).

²¹² Eesti Advokatuuri perekonnaõiguse komisjoni tagasiside VTK-le (viide 203).

²¹³ Lapsele Vanemad MTÜ. Ettepanekud perekonnaseaduse VTK-le. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5861512> (26.02.2019).

²¹⁴ 2019. aasta riigieelarve seadus. – RT I, 28.12.2018, 45.

²¹⁵ Sotsiaalministeeriumi tagasiside VTK-le (viide 195).

²¹⁶ VTK (viide 15), lk 11.

kulud ning lapse vanemaks saamisega seonduvad suuremad kulud.²¹⁷ Tartu Ringkonnakohtu hinnangul vajaks täiendavat kaalumist täisealiseks saanud lastele (18 – 21) eraldi standard- või miinimumelatiselise summa sätestamine,²¹⁸ kuivõrd Riigikohtu seisukoha järgi kehtib miinimumelatis ainult alaealise lapse puhul.²¹⁹ Riigikohus on väljendanud seisukohta, et täisealiseks saanud õppiva lapse elatisenõue on õiguslikult iseseisev nõue, mitte PKS § 97 p-s 1 sätestatud alaealise lapse elatisenõude jätk.²²⁰

VTK ühe lähtealusena arvestatav laste arv on kohtupraktika ja RAKE uuringuga²²¹ kooskõlas, st mitmelapselistes peredes on kulud lapse kohta väiksemad.²²² Lapsele Vanemad MTÜ hinnangul on mastaabisäästu arvutamisel arvestada laste arvuga peres, kus laps peamiselt kasvab, sest reeglina elavad elatise maksmiseks kohustatud vanem ja laps eraldi ning mastaabisääst tekib laste puhul, kes elavad koos.²²³

Peretoetuste arvesse võtmise lähtealust on lisaks VTK-le ka kohtupraktikas tunnustatud (autor käsitas seda punktis 1.2). Riigikohus juhtis tagasisides tähelepanu, et toetuse mõte ei pruugi üksnes olla lapse toimetuleku tagamine toimetulekupiirini ning et mitmed toetused ei ole vajaduspõhised.²²⁴ Toetuste mahaarvamise ees ei ole selge, mis summas lapse kulusid tõendama ei pea.²²⁵

VTK ettepanekus toodud lävend, et elatise kalkulaatoris hakatakse arvestama kui laps viibib lahus elava vanema juures vähemalt 7 ööd kuus, on Lapsele Vanemad MTÜ hinnangul liiga kõrge.²²⁶ 7 ööd on minimaalne ka Soome mudelis, millest alates elatise summast mahaarvamisi tehakse. MTÜ leidis, et kui levinud suhtluskorrapraktika on jagatud nädalavahetused, (st laps viibib lahuselava vanema juures kaks nädalavahetust kuus) mis ei ole säärase lävendi puhul selle saavutamine reaalsust arvestades sageli võimalik.²²⁷ Advokatuuri hinnangul võib praktikas probleemne olla mahaarvamisele kuuluva aja

²¹⁷ Lapsele Vanemad MTÜ tagasiside VTK-le (viide 213).

²¹⁸ Tartu Ringkonnakohtu tagasiside VTK-le (viide 193).

²¹⁹ RRTKm 3-2-1-119-15 p 10.

²²⁰ RRTKm 3-2-1-119-15 p 13.

²²¹ RAKE uuring (viide 22), lk 18.

²²² RRTKo 3-2-1-35-17 p 20.2.

²²³ Lapsele Vanemad MTÜ tagasiside VTK-le (viide 213).

²²⁴ Riigikohtu tagasiside VTK-le (viide 194).

²²⁵ Riigikohtu tagasiside VTK-le (viide 194).

²²⁶ Lapsele Vanemad MTÜ tagasiside VTK-le (viide 213).

²²⁷ Lapsele Vanemad MTÜ tagasiside VTK-le (viide 213).

määramine, mis võib survestada suhtluskorra täitmist, mitte lapse tegelike huvidega kaalumist.²²⁸

Elatiskalkulaatori eesmärki kohtute menetlusökonoomia suurendamiseks ei ole Viru Maakohtu hinnangul piisavalt analüüsitud.²²⁹ Samal seisukohal oli Lastekaitse Liit, kes rõhutas, et menetlusökonoomia suurendamine ei saa toimuda laste heaolu arvelt.²³⁰ Lisaks juhtis Tallinna ringkonnakohus tähelepanu, et kohtupraktikas probleemiks olev elatisvaidluste aja- ja töömahukas menetlus paraneks uute lahenduste läbi, mh võiks meede rakendada ka mitte üksnes miinimumelatisete vaidlustele, vaid kõigile elatise vaidlustele.²³¹

Erinevad huvigrupid tõid välja vajaduse toetuda perioodiliselt läbi viidavatele uuringutele, milles analüüsitakse laste tarbimiskulutuste maksumust, vanema sissetulekut, laste arvu. Uuringute tulemused vastaksid laste vajadustele täpsemalt, kui praegune miinimumelatisete summa. Toimetulekupiir, kui uus miinimumelatis oleks seega liiga madal, sest juba RAKE analüüsi järgi olid lapse ülalpidamiskulud sellest kõrgemad. Toetustest lähtumise kriitika keskpunktiks on summa häägustumine, mille osas lapse kulusid tõendama ei pea. Lahus elava vanema juures viibitavate ööde pakutud lävend ei ole levinud suhtluskorrapraktikaga kooskõlas, seetõttu oleks selle rakendamine praktikas raske. Elatise sõltumine vanema sissetulekust on huvigruppide ja autori hinnangul problemaatiline, sest sagedane on sissetulekute varjamine. Autor nõustub huvigruppide tagasisidega, täiendades seda omapoolsete ettepanekutega: sissetulekut võiks vaadelda laiemalt (dividendid, renditulu jne).

3.2 Alaealisele lapsele elatise arvutamise mudelite alternatiivsed lahendused teistes riikides

3.2.1 Elatise arvutamise mudelid teistes riikides

Elatise väljamõistmise eesmärk on tagada, et vanemad panustavad piisavalt lapse ülalpidamisse lapse toetamiseks. Kuigi elatise arvestamise mudeleid ja viise on mitmeid, on eesmärk alati sama – lapse huvide kaitse ja piisava ülalpidamise tagamine. Töös analüüsitud

²²⁸ Eesti Advokatuuri perekonnaõiguse komisjoni tagasiside VTK-le (viide 203).

²²⁹ Viru Maakohtu tagasiside VTK-le (viide 196).

²³⁰ Lastekaitse Liidu tagasiside VTK-le (viide 205).

²³¹ Tallinna Ringkonnakohus. Arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856518> (26.02.2019).

mudelid ja elatise arvestamise viisid ilmestavad, kui erinevalt võib elatiseks makstava summa kindlaks määrata ning mida neil juhtudel hinnatakse lapse jaoks piisavaks.

Eestis on alaealisele lapsele elatise arvutamiseks kasutusel PKS-s sätestatud miinimumelatis, mis § 101 lg 1 üldnormina arvestab muutujana alampalka. Varasemalt on Eestis alaealisele lapsele elatise arvutamine olnud reguleeritud erinevalt. Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeksis²³² tulenes vanemate kohustus lapsi ülal pidada §-st 82 ning § 83 alusel jagunes väljamõistetavate alimentide suurus alaealiste laste kasuks järgmiselt: ühe lapse kasuks 1/4, kahe lapse kasuks 1/3, kolme ja enama lapse kasuks pool vanemate töötasust, kuid mitte vähem kui 20 rubla kuus iga lapse kohta.²³³ Vanemate osa suurust ja alimentide alammäära võis kohus vähendada, kui vanemal, kes on kohustatud maksma alimente, on teised alaealsed lapsed, kes alimentide sissenõudmisel ettenähtud suuruses osutuksid materiaalselt vähem kindlustatuks kui lapsed, kes saavad alimente, samuti neil juhtudel, kui vanem, kellelt alimente sisse nõutakse, on esimese või teise grupi invaliid, või kui lapsed töötavad ja saavad küllaldast töötasu, või muudel mõjuvatel põhjustel. Invaliidisuse fakt iseenesest ei ole alimentide määra vähendamise aluseks. Selleks võivad olla töövõime kaotusega kaasnevad lisakulutused, mis võivad alimente maksva vanema asetada raskesse materiaalsesse olukorda.²³⁴ 1995. aasta PKS²³⁵ § 61 lg 4 järgi ei võinud igakuine elatusraha ühele lapsele olla väiksem kui veerand Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alamäära.

Teistes riikides on kasutusel erinevaid mudeleid, seega saab elatise arvutamise meetoodika kujundada mitmel viisil. Mudeleid võib liigitada peamiselt lähtudes sellest, kui paindlikud või jäigad või kui paljude komponentide kaudu elatist arvutatakse.

Esiteks võivad pooled leppida elatise summas kokku. Kui vanemad kokkuleppele ei jõua, peavad nad osalema lepitusmenetluses, kus lepitaja aitab kokkuleppe saavutada. Kasutusel näiteks Jaapanis.²³⁶ Teiseks võib kohus elatise summa määrata kaaludes järgmisi faktoreid – lapse ja vanemate ressursid, lapse elustandard, kui vanemad oleks kokku jäänud.²³⁷ Samuti võib seadusandja luua eeldusena abivahendi, mis lihtsustab elatise summa määramist, nt suunised. Suuniste loomine nõuab riigi, vanemate ja lapse huvide tasakaalustamist. Riik on huvitatud kulude vähendamisest, olles kindel, et järgmised põlvkonnad on adekvaatselt

²³² Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks: seisuga 01.08.1988. Tallinn: Eesti Raamat, 1989.

²³³ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks. Kommentaar §-le 83. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat, 1974.

²³⁴ Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks (viide 233).

²³⁵ Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326. Kehtetu.

²³⁶ Stark, B. *International Family Law. An Introduction*. Burlington: Ashgate, 2005, lk 205.

²³⁷ Stark, B. (viide 236), lk 206.

kasvatatud ja haritud.²³⁸ Sarnane süsteem on näiteks Ameerika Ühendriikides, mis leiab käsitlust allpool.

Eesti alaealisele lapsele elatise arvutamise mudelile alternatiivide leidmiseks uuris autor teistes riikides kehtivat regulatsiooni. Selleks valis autor uuritavad mudelid õigusperekondadest lähtuvalt – Soome põhjamaade esindajana, Saksamaa kui Kontinentaal-Euroopa ning Ameerika Ühendriigid *common law* esindajana. Soome ja Saksamaa elatise arvutamise mudelid on võetud aluseks ka VTK-s pakutud lahendustele. Vaadates võrdlusriikide regulatsiooni, saab eristada peamiselt nelja liiki mudelit, mille süstematiseerimiseks võib mudelid liigendada kahe erineva dimensiooni lõikes: mudeli jäikus/fikseeritus vs paindlikkus ning elatise arvutamise mudelis kasutatavate muutujate arv (vähe muutujaid vs palju muutujaid). Eelnevast lähtudes võiks öelda, et mudelid erinevad peamiselt selle poolest, palju on neil erinevaid muutujaid arvesse võetud. Kokkuvõtteks võiks mudelid paigutada sellisele maatriksile, kus iga number tähistab mudeli numbrit:

Elatise arvestamise mudeleid süstematiseeritakse kahe erineva dimensiooni lõikes:

	Palju muutujaid		
Jäik	4.Saksamaa	3.Soome+USA Melson mudel	Paindlik / Järeleandlik
	1.Eesti	2.USA	
	Vähe muutujaid		

1.elatise summa arvutamisel üks muutuja – võetakse arvesse vanemate sissetulekut või alampalka. Sellist mudelit võib iseloomustada näiteks Eestis kasutusel olev miinimumelatise lahendus.

2.paari muutujaga mudel, milles lähtutakse näiteks elatise maksja palgast, laste arvust. Antud mudeli erinevaid versioone kasutatakse näiteks USA-s.

3.palju erinevaid muutujaid – arvestatakse nii kohustatud isikute sissetulekute ja toimetulekuga, kui kulude ja toetustega. Kasutusel Soomes ja USA Melson mudel.

4.aluseks palju erinevaid muutujaid, lisaks konkreetsed näitajad/koefitsendid. Kasutusel Saksamaal.

²³⁸ Stark, B. (viide 236), lk 206.

Esimese mudeli näitena on Eestis alaealisele lapsele elatise arvutamiseks kasutusel perekonnaseaduses sätestatud miinimumelatis, mis muudab nimetatud summa piires tõendamiskoormist, st selle summa ulatuses lapse vajadusi ja lapsele kuluvaid summasid tõendama ei pea.

Teine mudel on kasutusel Ameerika Ühendriikides, mis föderaalriigina tingib elatise arvutamise mudelite erinevust osariikide lõikes. Social Security Act²³⁹ (SSA) § 467 kohustab osariike kehtestama elatise maksmise suuniseid, mis summas ülalpidamist lahuselav vanem peab lapsele maksma, kuid osariigid võivad kalkulasioonimeetodi ise kindlaks määrata (ajakohasust reguleeritakse kohustusega suunised iga 4 aasta tagant üle vaadata).²⁴⁰ 2 peamist kasutusel olevat mudelit on jagatud sissetuleku mudel (*ingl. k Income Shares model*), mida kasutavad 40 osariiki, Guam ja Neitsisaared²⁴¹ (osariikide arv näitab mudeli laia levikut) ning sissetuleku protsendi mudel (*ingl. k Percentage of Income model*). Kasutatakse ka Melson valemit, mida kasutavad Delaware, Hawaii ja Montana,²⁴² kuid see pole laialdaselt levinud.²⁴³

Suunised on pealtnäha väga lihtsad tabelid numbritega. Tabelid kombineerivad vanemate igakuised sissetulekud laste arvuga.²⁴⁴ Ühe vanema sissetulekut arvestavad sissetuleku protsendi mudelit kasutavad ning mõlema vanema oma jagatud sissetuleku mudelit kasutavad osariigid.²⁴⁵ Suuniste olemasolu tähendab, et kohtunikud, advokaadid, vanemad ja teised ei pea uurima ja vaidlema elatise summa üle. Kuna tabelid põhinevad laiapõhjalistel uuringutel, siis omavad nad teatud autoriteeti.²⁴⁶ Osariikide suunised ja kui suured on ühe lapse ülalpidamisele kuluva kulud põhinevad erinevatel uuringutel ja analüüsidel, näiteks kasutatakse Betson-Rothbarth (BR) näitajaid,²⁴⁷ USDA – põllumajandusministeeriumi näitajad.²⁴⁸ Lihtsustades analüüsitakse erinevates uuringutes täiskasvanule ja lapsele kuluvaid

²³⁹ Social Security Act. SEC. 467 [42 U.S.C. 667].

²⁴⁰ Brinig, M. Allen, D. Child Support Guidelines: The Good, the Bad, and the Ugly. Notre Dame Law School, 2011, lk 10. https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1481&context=law_faculty_scholarship (22.02.2019).

²⁴¹ National Conference of State Legislatures. Child Support Guideline Models by State. <http://www.ncsl.org/research/human-services/guideline-models-by-state.aspx> (16.04.2019).

²⁴² National Conference of State Legislatures (viide 241).

²⁴³ Oliphant, R.E. Steegh, N. Family law. Fifth Edition. Examples and explanations. New York: Wolters Kluwer, 2016, lk 279.

²⁴⁴ Ellman, I.M. A Case Study in Failed Law Reform: Arizona's Child Support Guidelines. – Arizona Law Review, 2012, Volume 54, Issue 1, lk 143.

²⁴⁵ Stark, B (viide 29), part III, 9.

²⁴⁶ Brinig, M. Allen, D. (viide 239), lk 4.

²⁴⁷ Betson, D. Parental Expenditures on Children: Rothbarth Estimates. University of Notre Dame, 2010. <http://www.guidelineeconomics.com/files/Betson2010CaliforniaReport.pdf> (21.02.2019).

²⁴⁸ Lino, M. Kuczynski, K. Rodriguez, N. Schap, T. Expenditures on Children by Families. United States Department of Agriculture, 2015. <https://www.cnpp.usda.gov/sites/default/files/crc2015.pdf> (21.02.2019).

kulutusi ning võrreldakse neid sarnase sissetulekuga lastega ja lasteta peredes.²⁴⁹ Ka Indiana, kui tuntud „mudel-elatise“ osariik kasutab Espenshade näitajaid,²⁵⁰ mis näitavad leibkonna elatustaset.²⁵¹ Uuringud sarnanevad Eesti RAKE või Statistikaameti leibkonna eelarve uuringutele, mis võimaldavad isikupõhiselt eeldatavad kulutused kindlaks teha. Eeltoodu põhjal võetakse mõistlikult arvesse lapsele kuluvaid summasid ning elatise maksmine ei seisne lapsega koos elava vanema rikastamisel.²⁵²

Suuniste tabelis olevad summad põhinevad kalkulatsioonidel, mis näitavad rahalist hinnangut, kui palju maksab ühe inimese lisamine majapidamisse. Summasid vähendatakse juhul, kui vanemad peavad veel teisigi lapsi ülal pidama. Enamik osariike võtab arvesse vanemale kättejäavat summat, kui toimetuleku miinimumi.²⁵³ Kuna lastel on õigus saada vanemate maksevõimele vastavat hoolt, tõusetuvad küsimused elatise mõistlikest piiridest, kui vanematel on keskmisest kõrgemad sissetulekud. Kui lapsel on rikkad vanemad, on tal õigus enamale kui lihtsalt põhivajaduste katmisele.²⁵⁴

USA-s kasutusel olev üks mudelitest – jagatud sissetuleku mudel – arvestab mõlema vanema sissetulekuga. Jagatud sissetuleku mudeli puhul leitakse mõlema vanema sissetuleku proportsioon kogu sissetulekust ning osariigi poolt kehtestatud lapsega seotud kulude summa jagatakse leitud proportsiooni alusel vanemate vahel.²⁵⁵ Paralleele võib tõmmata PKS § 105 lg-ga 3, mille järgi vanemate erinevate sissetulekute puhul on elatise summa erinev. Jagatud sissetuleku mudeli järgi liidetakse kõigepealt vanemate netosissetulekud ning jagatakse need proportsionaalselt. Näiteks, kui üks vanem saab sissetulekuks 1000 dollarit ja teine vanem 3000 dollarit, on nende panusteks vastavalt 25 % ja 75 % lapse ülalpidamiseks. Teiseks sammuks on vanemate liidetud sissetuleku võrdlemine osariigi suunistega, mis näitab, kui palju vanemad peaksid elatiseks maksma.²⁵⁶

Võttes arvesse eelmise näite andmeid, võib ühe lapse korral vanematel, kelle kombineeritud sissetulek on 4000 dollarit sobiv elatise summa olla 1000 dollarit. See summa jagatakse vastavalt eelnevalt väljatoodud protsentidele - vanem, kes teenis vähem, peab maksma 25%

²⁴⁹ Morgan, L. Child Support Guidelines: Interpretation and Application. New York: Wolters Kluwer, 2019, lk 2-11.

²⁵⁰ Espenshade, T.J. Investing in Children. New Estimates of Parental Expenditures. The Urban Institute Press, 1984, lk 26.

²⁵¹ Brinig, M. Allen, D. (viide 239), lk 9.

²⁵² Brinig, M. Allen, D. (viide 239), lk 18.

²⁵³ Stark, B (viide 29), part III, 9.

²⁵⁴ White v. Marciano 235 Cal. Rptr. 779 (Cal. Ct. App. 1987).

²⁵⁵ National Conference of State Legislatures (viide 241).

²⁵⁶ Oliphant, R.E. Steegh, N (viide 243), lk 280.

ehk 250 dollarit ning suurema sissetulekuga vanem 75% ehk 750 dollarit. Viimase sammuna selle mudeli juures võib kohus kaaluda erakordseid meditsiinikuluseid ja lapsega koos elava vanema tööga seotud olevaid lastehoiukulutusi.²⁵⁷

Lisaks arvestatakse siinjuures mastaabisäästuga, ehk kui lapsi on rohkem, siis kulud iga lapse kohta vähenevad proportsionaalselt. Näiteks Indianas,²⁵⁸ kui vanema sissetulek on 400 dollarit kuus, siis on ühe lapse kohta elatise suuruseks 48 dollarit, 8 lapse kohta 124 dollarit jne. Kui kasvab vanemate sissetulek ja vanem teenib nt 40000 kuus, on elatise suuruseks 1 lapse kohta 2848 dollarit, 8 lapse kohta 7100 dollarit kuus (Lisa 2).²⁵⁹ Võrdlusena võib tuua, et samasugust põhimõtet kasutatakse Eestis toimetulekutoetuse määramisel.²⁶⁰ Seega arvutatakse ülalpidamist lähtudes peamiselt kahest muutujast – vanema sissetulek ja laste arv, sealjuures arvestatakse mastaabisäästu. Lisaks arvestatakse vanema sissetuleku proportsioone, mis reguleerib kitsamalt vanemate omavahelisi suhteid.

Teise USA-s kasutusel oleva mudeli – sissetuleku protsendi mudeli rakendamisel vaadatakse ainult elatist maksuma vanema sissetulekut ning osariigi poolt kehtestatud piirmäärade (protsendi) alusel leitakse lapsele makstava elatise summa.²⁶¹ Elatise summa arvestamiseks võetakse arvesse ainult lahuselava vanema sissetulekut, seega on elatise summaks protsent lahuselava vanema sissetulekust. Lapsega koos elava vanema sissetulekut ei arvestata.²⁶² Sissetuleku protsendi mudel põhineb uurimustel, mis näitavad, et vanemate sissetulekust ülalpidamisele kuluv osa ei erine eriti olenevalt sissetulekust, mis viitab, et lapsega koos elava vanema sissetuleku arvestamine ei ole vajalik, kui selle mudeli põhjal elatise summat määratakse.²⁶³

Ameerika Ühendriikides on viimastel aastatel jagatud sissetuleku mudel populaarsust kogunud. Alates 1990datest on 10 osariiki vahetanud jagatud sissetuleku mudeli vastu. Osariigid on väitnud, et mudel on ausam ja õiglasem elatise arvestamiseks. Arusaam, et jagatud sissetuleku mudeli lähenemine on õiglasem, tuleneb mitmest faktorist. Esiteks, mudel

²⁵⁷ Oliphant, R.E. Steegh, N (viide 243), lk 280.

²⁵⁸ Indiana Rules of Court. Child Support Rules and Guidelines. Guideline Schedules for Weekly Support Payments. <https://www.in.gov/judiciary/files/schedule.pdf> (19.02.2019).

²⁵⁹ Indiana Rules of Court. Child Support Rules and Guidelines. https://www.in.gov/judiciary/rules/child_support/ (19.02.2019).

²⁶⁰ Sotsiaalhoolekande seadus. – RT I 13.03.2019, 154.

²⁶¹ National Conference of State Legislatures (viide 241).

²⁶² Cancian, M. Costanzo, M. Comparing income-shares and percentage-of-income child support guidelines. Children and Youth Services Review, Elsevier, volume 96, 2019. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740918306285> (10.03.2019).

²⁶³ Cancian, M. Costanzo, M (viide 262), lk 453.

arvestab mõlema vanema sissetulekutega ja arvestab lapsega koos oleva vanema panust, kuigi summat reaalselt ei maksta.²⁶⁴ Samas teisest küljest nähakse sissetuleku protsendi mudelit lihtsamana rakendatavaks, kuna arvutuskäigud on lihtsamad. Jagatud sissetuleku mudeli keerukust peetakse ebavajalikuks, kuna lapsega koos elava vanema kulused loetakse otseselt lapse vajadustele kuluvaks ja neid ei maksta kunagi välja.²⁶⁵ Sissetuleku protsendi mudeli administreerimist peetakse jällegi lihtsamaks, kuna arvesse võetakse vaid ühe vanema sissetulekut ja vaid kohustatud vanema sissetuleku muutused nõuavad uut arvutuskäiku. Kuigi jagatud sissetuleku ja sissetuleku protsendi mudelite järgi on elatiseks makstavad summad võrdlemisi sarnased, on erinevused suured erinevate sissetulekute puhul.²⁶⁶ Mudelite võrdlusest nähtub, et USA-s põhistavad erinevad osariigid laste kasvatamise kulused erinevalt.

Kolmas mudel on kasutusel Soomes, kus ei lähtuta elatise summa määramisel tabelist, vaid lähtutakse igast üksikjuhtumist. Lapsetoetuse seaduse 704/1975²⁶⁷ § 2 järgi vastutavad vanemad lapsele elatise maksmise eest vastavalt nende võimetele, milleks hinnatakse vanemate vanuse, töövõime, võimaluse saada hästitasustatavat tööd ning nende varade ja vahendite järgi. Piisav ülalpidamine koosneb lapse materiaalsete ja mittemateriaalsete vajaduste katmisest, vajaliku hoolitsuse ja haridusega seotud kuludest (704/1975 § 1).²⁶⁸

Elatise automaatne suurenemine toimub perioodiliselt vastavalt elukalliduse tõusule.²⁶⁹ Soome Justiitsministeeriumi 2007 a. soovituslik juhis²⁷⁰ (juhiste uuendati 2012 elukalliduse tõusule vastavalt) on abiks elatise suuruse arvestamisel, mille alusel määratakse ära ülalpidamise ulatus, mis jagatakse vanemate ülalpidamisvõimetele vastavas suhtes. Lõplik elatise suurus saadakse, kui summast arvestatakse maha aeg, mida laps veedab kummagi vanema juures (summa, mis sõltub lapse lahus elava vanema juures veedetud ajast ja ööbimisest).²⁷¹ Kuna juhise ei ole siduv, vaid on õigusliku iseloomuga soovitus,²⁷² siis on siiski laste ja kohustatud isikute võrdse kohtlemise huvides oluline, et juhise järgitakse praktikas nii

²⁶⁴ Cancian, M. Costanzo, M (viide 262), lk 453.

²⁶⁵ Cancian, M. Costanzo, M (viide 262), lk 453.

²⁶⁶ Cancian, M. Costanzo, M (viide 262), lk 460.

²⁶⁷ Laki Lapsen elatuksesta. 704/1975, 5.09.1975.

²⁶⁸ Laki Lapsen elatuksesta (viide 267).

²⁶⁹ The European e-Justice Portal. Family Matters, Maintenance claims – Finland. https://e-justice.europa.eu/content_maintenance_claims-47-fi-en.do?member=1#toc_8 (25.02.2019)

²⁷⁰ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Julkaisu 2007:2. Oikeusministeriö Helsinki, 2007. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76043/omju_2007_2_elatusapuohje_suomi_87s.pdf?sequence=1&isAllowed=y (03.03.2019).

²⁷¹ Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry. Abielulahutus Soomes. <https://www.yvpl.fi/abielulahutus-soomes/> (03.03.2019).

²⁷² Hakovirta, M. Hiilamo, H. Children's right and parents' responsibilities: Child maintenance policies in Finland. – European Journal of Social Security, Volume 14 (2012)/4, lk 9.

palju kui võimalik.²⁷³ Kohtud võivad järgida soovitusi, kuid peavad juhtumipõhiselt hindama, kas soovituste põhjal on elatise summa mõistlik või mitte.

Soomes koosneb lapse ülalpidamise ulatus üld-ja erikuludest.²⁷⁴ Üldkulud põhinevad Soome Statistikaameti uuringutel Soome lapse elulaadi ja tarbimise kohta, mille hulka kuuluvad toitumine, rõivad, jalatsid, harrastustegevused jne.²⁷⁵ Erikulude puhul võetakse arvesse lapse osa teda kasvatava vanema reaalsetest netoelamiskuludest, lisaks päevahoiukulud, erilised kooli, hobide ja tervishoiuga seotud kulud ning kindlustusmaksed.²⁷⁶ Sellest summast arvestatakse maha lapsetoetus ilma üksikhooldajalisata ning võimalik lapse oma sissetulek.²⁷⁷ Soome mudelist lähtudes erinevad laste üldkulud lapse vanusest: 0-6a – 284 EUR/kuu; 7-12a – 329 EUR/kuu; 13-17a – 443 EUR/kuu.²⁷⁸ Eelnevast lähtudes on Soome mudelis lapse kulud vanuseliselt kasvavad. See seisukoht erineb oluliselt Eestis kasutusel olevast miinimumelatisel mudelist, kus üldnorm lapse vanust ei erista. Küll aga on RAKE 2013. aasta uuring leidnud, et lapse ülalpidamiskulud on sünnijärgselt kõrged, langevad siis eelkooliea ja algklasside vanuses ning tõusevad jälle lapse teismeikka jõudes.²⁷⁹

Erikulude alla loetakse osa (%) last kasvatava vanema netoelamiskuludest (üür või ühistumaksud, eluasemelaenu osamaksud, intressid).²⁸⁰ Nendeks on näiteks ühe lapse puhul 23%, 2 lapsega peres 19% lapse kohta²⁸¹ jne, mis viitab mastaabisäästuga arvestamisele. Veel on erikuludeks päevahoiukulud, pikapäevarühmade kulud, koolituskulud või näiteks mõne hobi kulud.²⁸² Mahaarvamisi tehakse lapsetoetuse, võimaliku lapse sissetuleku või lapse vara arvelt.²⁸³ Lapsetoetuse mahaarvamine erineb Eesti mudelist. Erikulud varieeruvad oluliselt sõltuvalt lapse individuaalsetest vajadustest või perekonna elamistingimustest.²⁸⁴

Vanemate ülalpidamisvõime arvutamisel arvestatakse last kasvatava vanema elamiskuludest maha lapse osa, mis võetakse omakorda arvesse lapse ülalpidamise ulatust arvutades.²⁸⁵ Vanemate ülalpidamisvõimet hinnatakse vanema sissetuleku või võimaluse sissetulekut

²⁷³ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (viide 270), lk 10.

²⁷⁴ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (viide 270), lk 11.

²⁷⁵ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (viide 270), lk 22.

²⁷⁶ Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

²⁷⁷ Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

²⁷⁸ Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

²⁷⁹ RAKE uuring (viide 22), lk 21.

²⁸⁰ Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

²⁸¹ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (viide 270), lk 59.

²⁸² Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

²⁸³ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi (viide 270), lk 9.

²⁸⁴ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. (viide 270), lk 24.

²⁸⁵ Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

teenida järgi.²⁸⁶ Sissetulekust arvestatakse maha vanema üldine elukallidus (568 või 477 eurot juhul kui vanem elab üksi või täiskasvanuga koos), netoelamiskulud, erilised tervishoiukulud, tööl käimisega seotud kulud, õppelaenu osamaksed ning muud ülalpidamiskohustuse tekitatud kulud (teised alla 18-aastased lapsed, teatud juhtudel ka abikaasa) ning lapsega kohtumiste tekitatud kulud.²⁸⁷ Lahus elava vanema ülalpidamisvõimet arvutatakse samamoodi nagu last kasvatava vanema puhul, küll aga arvestatakse maha elamiskulud ilma lapse osa võrra vähendamata.²⁸⁸

Elatise summast arvestatakse maha ka aeg, mida laps veedab kummagi vanema juures, mis sõltub lapse lahus elava vanema juures veedetud ajast ja ööbimistest, kui neid on vähemalt 7 ööd kuus.²⁸⁹ Eestis eeldatakse lapse viibimisel lahuselava vanema juures, et lahuselav vanem kannab lapse vajaduste rahuldamiseks tehtavad kulud vahetult proportsionaalselt ajaga, mil laps tema juures viibib.²⁹⁰ Seega võib olla lapse elamine mingi osa ajast lahuselava vanema juures mõjuvaks põhjuseks elatise vähendamiseks alla miinimummäära.²⁹¹

Kui Soomes eeltoodud alustel arvestatud elatis on suurem kui maksja ülalpidamisvõime, jääb lõplikuks elatiseks maksja ülalpidamisvõime.²⁹² Kuigi lapse elatise seaduses ei ole kirjas kokkuleppel või kohtuotsuse alusel makstava elatise miinimummäära nagu see on olemas Eesti perekonnaseaduses, võib miinimummääraks pidada lapse elatisabi seadusest tulenevat riigi elatisabi määra, milleks on 158,74 eurot²⁹³ kuus. Nimetatud summat võib aga asjaoludest tulenevalt vähendada.²⁹⁴

Mudeli teiseks näiteks on USA-s kasutatav Melson mudel, mis on keerukam versioon jagatud sissetuleku mudelist, mis püüab tagada nii vanemate kui laste põhivajadused. Mudel järgib eeldust, et mõlemal vanemal peaks olema piisav summa toimetulekuks oma esmaste vajaduste katteks.²⁹⁵ Ülejäänud sissetulek jagatakse nagu jagatud sissetuleku mudelis. Melsoni mudeli

²⁸⁶ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. (viide 270), lk 10.

²⁸⁷ Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. (viide 270), lk 14.

²⁸⁸ Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

	Alla 7-a.	7-12-a.	Üle 13-a.
1. keskmiselt 7-9 ööd kuus =	29,50	31,50	35 EUR
2. keskmiselt 10-12 ööd kuus =	40,00	43,00	48,50 EUR
3. keskmiselt 13-15 ööd kuus =	51,00	55,50	61 EUR

²⁹⁰ RKTko 3-2-1-35-17 p 23.3.

²⁹¹ RKTko 3-2-1-35-17 p 28.3.

²⁹² Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry (viide 271).

²⁹³ Kansaneläkelaitos – The Social Insurance Institution of Finland. Amount and payment of child maintenance allowance. <https://www.kela.fi/web/en/child-maintenance-allowance-amount-and-payment> (03.03.2019).

²⁹⁴ Henberg, A. Müller, K. Alekand, A (viide 46), lk 114.

²⁹⁵ Oliphant, R.E. Steegh, N (viide 243), lk 279.

eesmärk on jagada vanematele toimetulekuks vajalikud vahendid ning seejärel jagada lastele nende põhivajaduste katteks. Kui vanemate sissetulek on neist summadest üle, on lastel õigus osale ülejäävast protsendist.²⁹⁶

Neljas mudel (Saksamaa) kus tsiviilseadustiku (BGB)²⁹⁷ § 1601 kohaselt on otsejoones sugulased kohustatud ülalpidamist andma. Õigustatud isikuks on § 1602 lg 1 järgi isik, kes ei ole võimeline end ise ülal pidama ning on seega õigustatud ülalpidamist saama. Sama paragrahvi lõike 2 järgi võib alaealine laps vanematelt ülalpidamist nõuda isegi, kui tal on vara, ulatuses, mis ei ole ülalpidamiseks piisav. BGB § 1603 lg 1 alusel võib isik ülalpidamiskohustusest vabaneda, kui tema teisi kohustusi arvesse võttes ja ta enda mõistlikku toimetulekut arvestades ei ole võimeline elatist maksuma. Elatise suurus otsustatakse kohustatud isiku elustandardi järgi (§ 1610 lg 1) ja ülalpidamine hõlmab lõike 2 järgi kõike eluks vajalikku. Vanem, kelle juures alaealine laps harvem elab, peab lähtuvalt BGB § 1612a järgi elatist maksuma. Peale lapse täisealiseks saamist, eeldusel, et laps jätkab hariduse omandamist, peavad mõlemad vanemad vastavalt majanduslikust võimekusest lapsele elatist maksuma. BGB § 1612 lg 1 järgi makstakse elatist rahaliste maksetena. Elatiseks makstav summa arvutatakse Düsseldorfis tabeli²⁹⁸ alusel (Lisa 1).

Düsseldorfis tabel avalikustati esimest korda aastal 1962.aastal Düsseldorfis Liidumaa Ülemkohtu poolt, tegemist on soovitusliku juhendiga, mida tavaliselt kord aastas erinevate konsultatsioonide tulemusena uuendatakse.²⁹⁹ Tabel võtab arvesse elatist maksva isiku netopalka ja laste vanust, kontrollarvuna on kasutusel elatist maksvale isiku kätte jääv miinimum.

Tabel lähtub ülalpidamiseks kohustatud isiku netosissetulekust, mis määrab laste (ja abikaasa) elutingimused ja seega ka vajadused. Need vajalikud summad algavad elatise standardmääradega kõige madalamal sissetulekuastmel ja tõusevad vastavalt astmestatud sissetuleku gruppidele. Sel viisil saadud summad on mõeldud nii, et nende jaotamisel saadakse kolme õigustatud isiku tarvis (abikaasa ja kaks last) kohane elatis. Juba esmapilgul ühetähenduslikuna näivat tabelit tuleb siinjuures paindlikumaks muuta. See sünnib nn

²⁹⁶ Wolfson, S. Cohen, J. Child Supprt: Finding a Fair Solution. Compleat Lawyer Vol. 12, No 1.American Bar Association: 1995, lk 44.

²⁹⁷ Bürgerliches Gesetzbuch, § 1612a. BGBI. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 - BGBI. I S. 54.

²⁹⁸ Düsseldorfis tabel. 01.01.2019. http://www.olg-duesseldorf.nrw.de/infos/Duesseldorfer_Tabelle/Tabelle-2019/Duesseldorfer-Tabelle-2019.pdf (12.02.2019).

²⁹⁹ Oberlandesgericht Düsseldorf. Justiz-Online. Die NRW-Justiz im Internet. http://www.olg-duesseldorf.nrw.de/infos/Duesseldorfer_Tabelle/index.php (15.04.2019).

omavajadusi ületava vajaduste kontrollsummaga; kui summa tuleb alla selle, siis peab korrigeerima standardit ja seega ka konkreetseid summasid.³⁰⁰

Tabel on koostatud lähtuvalt kahest elatise saajast (autor selgitab tabeli kasutamist hiljem konkreetse näite põhjal). Tabeli kasutamise esimeseks sammuks on elatist maksva isiku sissetuleku leidmine. Elatist maksev isik võib taotleda tööga seotud kulude (nt transport) mahaarvamist sissetulekust, üle 5% mahaarvamist peab isik tõendama. Sissetulekust arvatakse maha ka elatist maksva isiku laenukohustuste teenindamisega seotud kulud (nt laenude eest, mis leibkond võttis kooselu jooksul). Kõige parem on mõista tabeli kasutamist alljärgnevate näidete abil (autori arvutused):

Näide: isiku sissetulek on 3 200 eurot ehk isik asub sellega viiendas sissetuleku vahemikus (3101-3500). Elatist makstakse 3 ja 13 aastase lapse eest, esimene asub seega vanusegrupis 1 ja teine vanusegrupis 3 ehk nende eest makstav elatis on seega 425 ja 572 eurot. Kuna lapse elavad teise vanema juures, kellele makstakse välja lastetoetus (194 eurot 01.03.2019 seisuga), vähendatakse elatist mõlema lapse pealt 50% ehk 97 euro võrra. Kokku tuleb seega $425+572-2*97=803$ eurot.

Kui eelnevas näites oleks peres ainult 13 aastane laps, oleks elatise summa arvutus järgmine: isik asub viiendas sissetuleku vahemikus, laps asub kolmandas vanusegrupis ehk elatise summa on 572 eurot. Kuna elatise arvutamine käib 1 lapse kohta, muudetakse sissetuleku vahemikku ühe positsiooni võrra suuremaks ehk elatis on 610. Summat vähendatakse lastetoetuse võrra ja seega on makstav elatis 513 eurot. Tabelis mõeldud juhtudel peaks ülalpidamist andma vähemalt kahele lapsele. Kui elatist makstakse vaid ühele lapsele, tuleb kasutusele ühe astme võrra kõrgemale sissetulekule vastav summa. Kui elatist makstakse aga näiteks kolmele lapsele, tuleb liikuda tabelis üks palgaaste madalamale.

Seadusega fikseeritud elatiseäär ei tähenda siiski, et lapsele makstakse igal juhul elatist nimetatud summas. Endiselt kehtivad ka lapsele elatist makstes BGB § 1602 ja § 1603 üldreeglid ülalpeetava vajaduste ja kohustatud isiku majandusliku võimekuse arvestamise kohta. Seaduses sätestatud summa nõudmise puhul ei tule lihtsalt kummalgi poolel esitada täiendavaid tõendeid sissetuleku või vajaduste kohta. Kui kohustatud isik ei ole võimeline seaduses toodud summas elatist maksma, peab ta esitama tõendeid oma kehvea majandusliku olukorra kohta. Samuti tuleb suuremas summast elatist nõudval isikul tõendada,

³⁰⁰ Lüderitz (viide 9), lk 249.

et on täidetud eeldused elatise maksmiseks suuremas summas. Lapsetoetuse saamine vähendab makstava elatise summat alaealise lapse kasvatamise puhul poole lapsetoetuse summa võrra, muudel juhtudel kogu toetuse summa võrra. Sisuliselt arvestatakse lapsetoetust kui lapse sissetulekut.³⁰¹ Selline lähenemine erineb Riigikohtu seisukohast suuresti, et üksnes lapsetoetuse saamise fakt ei anna alust vähendada miinimumelatist.³⁰²

Alaealisele lapsele makstava elatise summa võib siduda ka indeksiga vastavalt BGB § 1612 a lõike 1 esimesele lausele. Sel juhul esitatakse see protsendina sel ajal kehtiva minimaalse elatise summast, mis on kindlaks määratud nimetatud paragrahvi teise ja kolmanda lausega ning see suureneb kolmeastmeliselt vastavalt lapse vanusele. Kui kohtuotsus sisaldab indeksiga seotud elatismakset, ei pea otsust muutma, kui laps jõuab järgmisesse vanuserühma.³⁰³ Ka Eestis kasutusel oleva alampalga määraga elatismakset sidudes ei pea alampalga suurenedes otsust muutma.

3.2.2 Välisriigi elatise arvutamise mudelite eelised ja puudused

Punktis 3.2.1 toodud maatriksi põhjal võib mudeleid süstematiseerida vastavalt arvesse võetavate komponentide arvu ja mudelite paindlikkuse või jäikuse alusel. Järgnevalt analüüsib autor eelnimetatud mudelite eeliseid ja puuduseid.

Esimese mudeli puhul arvutatakse elatise summa vähe erinevaid muutujaid arvestades (nt võib elatise arvutamine toimuda alampalgast), lisaks on mudel üsna jäik (erandid on võimalikud, kuid tüüpiliselt lähtutakse ühest konkreetsest muutujast, puuduvad lihtsad võimalused muutujat kohandada). Esimese mudeli näiteks võib võtta Eestis kasutusel oleva miinimumelatise, mida PKS § järgi arvutatakse alampalgast. Euroopa Parlamendi raporti järgi on Eesti Euroopa Liidus ainuke riik, kus elatise arvutamisel on aluseks riigi poolt sätestatud miinimumelatist.³⁰⁴ Kuivõrd mudel leidis käsitlemist eelnevas peatükis, ei peatu autor siin mudeli kirjeldamisel pikemalt.

³⁰¹ Henberg, A. Müller, K. Alekand, A (viide 46), lk 106.

³⁰² RKTko 3-2-1-174-16, p 14.

³⁰³ European Justice. Elatisonõuded – Saksamaa. https://e-justice.europa.eu/content_maintenance_claims-47-de-maximizeMS_EJN-et.do?member=1#toc_11 (04.03.2019).

³⁰⁴ Child maintenance systems in EU Member States from a gender perspective. European Parliament, 2014, lk 22. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/474407/IPOL-FEMM_NT\(2014\)474407_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/474407/IPOL-FEMM_NT(2014)474407_EN.pdf) (11.03.2019).

Mudeli tugevus seisneb eelkõige selle lihtsuses erinevate osapoolte (kohtud, elatise maksja, elatise saaja jne) jaoks. Mudeli lihtsus muudab selle rakendamise süsteemi seisukohast odavaks, kuna protsess elatise määramiseks on lihtne, võimalikke vaidlusi on vähe. Mudeli nõrkuseks on eelkõige see, et mudel ei võimalda arvestada osapoolte reaalse vajaduste ja võimalustega.

Mudeli rakendamisel on kriitilise tähtsusega mudelis kasutatava(te) muutuja(te) õige ning põhjendatud valik. Ebaõnnestunud valiku korral võib see muuta süsteemi eesmärki mittetäitvaks (arvutatud elatise summa on liiga madal) või demotiveerivaks (elatis summa on liiga suur, mistõttu elatise maksja hakkab otsima võimalusi selle mittemaksmiseks). Selle mudeli puhul on oluline tagasisidestamine (andmete kogumine osapooltelt, nende analüüsimine) ja mudeli korrigeerimine (nt kui kasutatakse elatise arvutamisel mingit lähtesummat või koefitsienti, mis aja jooksul ebamõistlikuks muutub). Eesti paistab siinkohal taaskord negatiivselt silma, s.t et tellitud on küll erinevaid uuringuid (nt laste kasvatamisega seotud kulude kohta), kuid nende põhjal muudatusi elatise arvutamises tehtud pole. Eesti näitel on probleemiks ka arvutuste aluseks valitud muutuja (alampalk), mida on viimastel aastatel tõstetud keskmisest palgast kiiremini.

Teise mudeli eeliseks on elatise summa arvutamisel ühe või paari muutuja (nt elatise maksja palk) kasutamine, elatise arvestamise mudelis on kohe välja toodud selle erinevad tasemed ja loodud sellega süsteemi paindlikkus. USA-s on osariike palju ja poliitika on osariigiti erinev, on seetõttu ka sissetulekute ja väljamõistetavate summade määrad erinevad.³⁰⁵ Jagatud sissetuleku mudeli negatiivseks küljeks on see, et füüsilist lapse hooldust ei võeta arvesse. USA mudelite puhul on üldiselt soovitatud rohkem arvesse võtta jagatud kasvatus juhtumeid ja üleöö ööbimisi või tunde. Üleöö ööbimiste arvesse võtmine on kõige lihtsam, kuigi arvestuse miinuseks on see, et kirja lähevad tunnid, mil tegelikkuses laps magab.³⁰⁶ Mudeli rakendamine võib praktikas olla raskendatud, siis kui kohustatud vanem varjab oma sissetulekut. Samuti tekitab ebavõrdsust ühe vanema sissetuleku arvestamine, mis kajastab lapsele kuluvat summat vääralt, kui vanemate sissetulekud erinevad. Samuti on mudeli

³⁰⁵ Cancian, M. Costanzo, M. (viide 262), lk 452.

³⁰⁶ Smith, K. Kalinowski, M. Baughman, R. Whitmore, E. 2018 New Hampshire Child Support Guidelines Review Report. University of New Hampshire, 2018, lk 62. https://www.researchgate.net/profile/Michael_Kalinowski2/publication/330289485_2018_NEW_HAMPSHIRE_CHILD_SUPPORT_GUIDELINES_REVIEW_REPORT/links/5c37522e299bf12be3bcd95/2018-NEW-HAMPSHIRE-CHILD-SUPPORT-GUIDELINES-REVIEW-REPORT.pdf (20.02.2019).

miinuseks see, et erineva sissetulekuga isikud maksavad elatiseks sama osakaalu oma sissetulekust (nii vaesuspiiril elav isik kui ka suure sissetulekuga isik).³⁰⁷

USA õiguskirjanduses on leitud, et elatise arvutamisel tuleks arvestada ka järgmisi komponente - hooldusõiguse jagamist, laste väärtust. Neid kontseptsioone on kõige keerulisem mõõta. Lapsed magavad samas eluruumis, toituvad samast söögist jne. Viga oleks eluaseme, toidu, meelelahutuse kulud arvata laste või täiskasvanute peale kogumis. Kui laste kulud on kindlaks määratud, tõusetub küsimus – mil moel peaksid need kulutused jagatud olema.³⁰⁸ Eestis kasutusel olev PKS § 105 lg 3 näeb ette, et kohustuse suurus määratakse kindlaks võrdeliselt vanema sissetuleku ja varalise seisundiga. USA kohtupraktikas on leitud, et elatis summa määramisel arvestatakse ka potentsiaalset tulu teenimise võimekust, mitte reaalselt sissetulekut.³⁰⁹ Kohtud võivad kaudselt sissetulekut arvestada, kui leitakse, et vanem on vabatahtlikult või ilma põhjuseta töötü.³¹⁰ Kui vanem on põhjuseta töötü või varjab oma sissetulekut, võib kohus vastavalt ametile arvutada elatist samas piirkonnas keskmise töötasu järgi, mitte vanema tegeliku deklareeritava tulu järgi.³¹¹

Elatise arvestamise juures üks praktilistest probleemidest on vanemate sissetulekute kindlakstegemine. Sissetulekuid on lihtne tuvastada, kui vanemad käivad tööl ja saavad ametlikku sissetulekut või kui on avalik register, mis teenitud tulu kuvavad. Paraku on ümbrikupalga saajaid palju ning sellest tulenevalt on ka ebaõiglasi elatiselahendeid palju. USA kahe peamiselt rakendatava mudeli miinuseks on vanemate sissetuleku kasutamine ühe sisendina arvutuses. Tahtmata lastele elatist maksta võivad vanemad sissetulekut varjata. Kui tabelite kohaselt on vanemate sissetulek 0, on põhjendatav elatise summaks määrata 0 dollarit. Melson mudeli plussiks on see, et mudel ainsana arvestab esmalt vanemate toimetulekut, kui kaalukat asjaolu elatise summa määramiseks ning ülejäävast summast määratakse elatis. Küsimus tõusetub aga Melson mudeli väärtushinnangutest, kui lapsele elatise summa määramine on nõ teisejärguline, mille aluseks võetakse sissetuleku jääk.

Kui mudelis keskendutakse peamiselt vanema sissetulekutele, on puudustkannatavate perede suhtes suuniste tulemused ebapiisavad. Tulemuseks on, et paljud elatise korraldused ei

³⁰⁷ Brinig, M. Allen, D. (viide 239), lk 12.

³⁰⁸ Brinig, M. Allen, D. (viide 239), lk 7.

³⁰⁹ Halliwell v. Halliwell, 326 N.J. Super. 442, 448 (1999).

³¹⁰ Elrom v. Elrom, 439 N.J. Super, 424, 434-35 (2015).

³¹¹ Henderson v. Smith, 915 P.2d 6 (Idaho 1996).

kaalutle lapse rahalise toetuse vajadust vanemate enda toimetuleku võimega.³¹² Osariigid peavad samuti tasakaalustama lapse ülalpidamise vajaduse ning madala sissetulekuga vanema toimetuleku vajaduse.

Kokkuvõtteks on teise mudeli tugevuseks asjaolu, et selles arvestatakse vanemate võimalustega, samuti selle lihtsus ja prognoositavus osaliste jaoks, lisaks on sellesse mudelisse sisse kirjutatud paindlikkus (kui arvestuse aluseks on elatise maksja sissetulek ja aastate jooksul elatist maksva isiku sissetulek kasvab, siis kohaldub kohe uus elatiseks makstav summa, puudub vajadus seadust muuta). Süsteemi nõrkuseks on asjaolu, et vähe arvestatakse lapse vajaduste ja eripäradega (nt lapse erivajadustega). Samuti ei arvestata asjaoluga, et peres võib kasvada mitu last ja teise või kolmanda lapse kasvatamisel tekib mastaabisääst. Kitsaskohaks on ka vajadus tuvastada isiku(te) sissetulekud, mida võidakse varjata või mis võivad ajas muutuda. Mudeli rakendamise puhul on taaskord oluline elatise arvutamiseks valitud muutujate põhjendatud valik.

Kolmas mudel võtab arvesse paljusid erinevaid muutujaid (sissetulek, erinevad kulud), lisaks on süsteem paindlik, et lähtutakse konkreetsest juhtumist. Kolmanda mudeli tugevuseks on selle abil saavutatav õiglane tulemus (arvestatakse kõikide osapoolte võimaluste ja vajadustega), mudeliga on loodud võimalus paljude erinevate muutujatega arvestamiseks. Mudeli nõrkuseks on selle kasutamisega seotud kõrged kulud, nii selle esialgse rakendamisega (vaja tuvastada sissetulek, prognoosida erinevad kulud) kui ka hilisema kohaldamisega. Eelnev tähendab, et elatiseks makstavat summat on vaja pidevalt üle vaadata kuna asjaolud võivad muutuda (isiku sissetulek suureneb või väheneb, kokkulepitud ajaline panus lapse kasvatamisse muutub jne). Negatiivne on ka see, et pahatahtlikkuse korral võimalik osapooltelt süsteemi kuritarvitada (nt varjata enda tulusid), mis seab omakorda küsimärgi alla saadud tulemuse headuse. Probleemina saab välja tuua ka prognoosimatuse osapoolte jaoks, s.t et kui näiteks Saksamaal (mudel 4) saavad asjaosalised lihtsalt teada enda kulud/teiselt osapooltel saadavad maksed ning saavad seeläbi teha vajadusel muudatusi enda elukorralduses, siis Soomes kasutatava mudeli näitel on osapooltel teadmatust palju ning seetõttu võib otsuste vastuvõtmine olla seotud täiendava riskiga (nt kui elatist maksev vanem hakkab otsima uut elukohta, siis teadmata elatiseks makstavat summat võib isik vastu võtta vale otsuse). Mudeli rakendamine on seadusandja seisukohast lihtne, s.t et kui mudel on loodud, saab täpsema sisustamise igal üksikjuhul jätta kohtutele.

³¹² Lee, M.C Jr. *Fathering Court. A New Model for Child Support Enforcement.* – *The Judges' Journal*, Vol 51/2, lk 24.

Neljanda mudeli rakendamisel võetakse aluseks palju erinevaid muutujaid, lisaks on nende lõikes paika pandud konkreetsed näitajad/koefitsiendid, mida elatise summa arvestamisel arvesse võetakse.

Mudeli tugevuseks on selle lihtsus (arvesse võetavad muutujad on teada) ja konkreetsus, mis võimaldab asjaosalistel lihtsasti elatiseks makstav summa teada saada. Positiivne on nii mudeli rakendamise kui ka hilisem kohandamise lihtsus, mis muudab mudeli kasutamise süsteemi (riigi) seisukohast kuluefektiivseks. Mitme muutuja kaasamise kaudu tagatakse süsteemi õiglane toimimine (arvestatakse nii elatise maksja sissetuleku kui ka lapse vajadustega). Mudeli nõrkuseks on vajadus seda pidevalt ajakohastada ja kohandada (kui näiteks on fikseeritud, et sissetuleku X korral tuleb elatist maksta summa Y, siis võib elukalliduse kasvuga muutuda paika pandud valem ebamõistlikuks). Taaskord on üheks riskiks sissetulekute varjamine, mille kaudu üritatakse elatise summat minimeerida. Samas on see probleemiks kõikide mudelite puhul, kus elatise arvutamisel kasutatakse ühe muutujana isikute sissetulekuid.

Nagu eelnev analüüs näitas, kasutatakse maailmas erinevaid mudeleid elatise arvutamiseks. Lihtsustatult saab mudeleid asetada skaalale lihtne mudel – keeruline mudel (mudeli lihtsust või keerulisust saab vaadata lisaks veel riigi või osapoolte seisukohast). Lihtsad mudelid loovad selge raamistiku, mida on lihtne rakendada. Samas võivad lihtsad mudelid olla osapoolte jaoks ebaõiglased (leitud elatise summa on vale), mistõttu on see osapoolte jaoks demotiveeriv. Keerulised mudelid võimaldavad läheneda paindlikumalt elatise arvutamisele, tagades seeläbi osapoolte jaoks õiglasema/parema tulemuse. Samas on nende rakendamine keerulisem ja osapooled võivad enda huvidest lähtuvalt enda käitumist kohandada. Lisaks on keerulisemate mudelite rakendamine ühiskonna seisukohast kulukam.

Eestis on kasutusel esimest tüüpi mudel, mida maailmas kasutatakse vähe. Lisaks on Eesti mudeli ainulaadne eripära see, et elatise arvutamine toimub alampalgast ehk sellel puudub reaalne seos elatist maksva isiku tegeliku sissetulekuga. Ainulaadne on ka erinevate kohandamisvõimaluste puudumine (nt laste arv).

3.3 Alaealisele lapsele elatise arvutamise mudeli ettepanek

Kohtunike kirjast, Riigikohtu praktikast ning VTK-st lähtuvalt on kinnitust saanud arvamus, et proportsioon laste vajaduste rahuldamiseks vajalike keskmiste kulutuste, lapsetoetuste suuruse ja keskmise sissetuleku vahel on oluliselt muutunud, mistõttu on alaealisele lapsele elatise arvutamise regulatsiooni muutmise vajadus aktuaalne. Kohtupraktika seisukoht, et õigussuhte reguleerimine viisil, mil valdava osa isikute suhtes tuleb kohaldada erandit (PKS § 102 lg 2) ning väikse osa isikute suhtes saab kohaldada imperatiivset üldnormi (PKS § 101 lg 1) ei saa olla seadusandja eesmärgiks.³¹³

Miinumelatis kui lai üldnorm on funktsionaalselt kohtute tööd ja osapoolte tõendamist lihtsustanud (autor käsitles punktis 2.2). Komponendina on miinumelatis kui üldnorm jätnud tähelepanuta lapse tegelikud vajadused. Elatise määramise juhised peaksid tasakaalustama mitmete kriteeriumite arvesse võtmise vajaduse ning ette nägema selge ja lihtsa lähenemise. Autor leiab, et selge ja lihtne oleks elatise arvutamise mudel juhul, kui elatise arvutamise juhised lähtuksid rohkematest näitajatest, kui praegu kehtiv alampalk (PKS § 101 lg 1) ning juhised lubaksid paindlikkust. Eesti mudeliga võrreldes võib eeskju võtta kõigist töös analüüsitud mudeleist, kuivõrd nii USA, Soome kui Saksamaa mudelid on olemuselt paindlikumad kui Eesti regulatsioon. Mudelite analüüsisist (3.2.2) nähtus, et paindlikkusega võib omakorda mudeli rakendamine keeruliseks osutada, nagu näiteks Soome mudelis, kus muutujaid on palju ja nende rakendamiseks on vaja tuvastada sissetulekud ja kulud. Arendamiseks osapooltele võrdseid juhiseid, on raske tasakaalustada paindlikkust ja läbipaistvust. Kui elatise summat on raske arvutada või sellest aru saada, kaob kindlus selle aususes ja tõusetub kahtlus selle läbipaistvuses. Samas kui arvestamise alused on lihtsad ja võtavad arvesse ainult väheseid kriteeriume, võib tulemuse õigsus olla kaheldav, kuna olulisi faktoreid ei arvestata.³¹⁴ Samas ei saa autori arvates paindlikkust alaealiste laste elatisenõuetes (ka laiemalt perekonna ülalpidamisnõuetes) välistada.

Hetkel on Eestis kasutusel elatise arvutamiseks formaalselt väga lihtne mudel. Kasutatav mudel on saanud kriitikat ja Justiitsministeeriumi algatusel on tehtud katseid selle parendamiseks. Alljärgnevalt esitab autor enda ettepanekud süsteemi muutmiseks.

³¹³ RKTko 3-2-1-174-16 p 14.

³¹⁴ Cancian, M. Costanzo, M. (viide 262), lk 452.

Keeruliste ja delikaatsete perekonnasuhetest tulenevate vaidluste lahendamiseks peaks rohkem kompromisse soodustavaid meetmeid olema, mis aitavad kaasa vanemate ja laste vajaduste ja võimaluste vahel tasakaalu leidmisele. Autor pakub selleks sarnaselt VTK-s välja toodud kohtueelse menetluse ja lepitusmenetluse ning neil viisil saavutatud kokkuleppe kinnitamise analoogselt Soomega. Perelepitusteenuse vajadusele on tähelepanu juhtinud nii Riigikohus,³¹⁵ kui ka peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat,³¹⁶ mille järgi Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus R (98) 1 soovitab osalisriikidel võtta perelepitus kasutusele.

Autori hinnangul on mudeli loomisel oluline arvestada ka selle rakendamisega seotud kuludega riigi seisukohast. Soomes kasutatav ehk kolmandat tüüpi mudel võib anda väga hea tulemuse, kuid selle rakendamine on ühiskonna seisukohast väga kallis. Kui täna on Eestis kasutusel esimest tüüpi mudel (autori koostatud maatriks), mille lihtsus on mudeli rakendamise seisukohast kindlasti eeliseks, kuid laste vajaduste katmine peaks olema esmatähtis. Tulevikus võiks liikuda neljanda mudeli tüüpi suunas (eeskujuks seega Saksamaal kasutuses olev mudel), kus on rakendatud ka teatud USA-s kasutusel olevaid põhimõtteid – lapse kasvatamise eest vastutavad mõlemad vanemad, mistõttu tuleks arvestada mõlema vanema sissetulekuga. USA mudel on autori hinnangul osapoolte vajadustele ja võimalustele lähedasem, kui Eesti mudel. Kui kasutusel on rohkem kui üks muutuja, on süsteem paindlikum ning lastele kuluv summa selgitatakse täpsemalt välja. Vanemate sissetulekute kasutamine ühe sisendina on ühest küljest negatiivseks küljeks (vanem varjab oma sissetulekuid, mistõttu tegelikke võimalusi ei ole võimalik tuvastada). Teisalt on oluline ka kohustatud isiku toimetulek, et elatise summa ei määrataks vanema sissetulekuga proportsionaalselt ebavõrdne (nagu Eesti kehtiva süsteemi puhul on võimalik).

Autori hinnangul tuleks elatise arvutamisel lähtuda elatise saaja (lapse) vajadustest (PKS § 99), arvestades sealhulgas erinevate elatist maksvate isikute (vanemate) võimalustega. Eestis kehtiva mudeli eelduseks on, et PKS § 99 järgsed lapse vajadused vastavad PKS § 101 lg 1 miinimumelatisele, kuid RAKE uuringu järgi erinevad miinimumelatis ja lapse tegelikud kulud oluliselt (autori koostatud lisa 3). Seega peaks alustuseks siduma elatise summa lahti alampalgast ja võtma aluseks nt RAKE uuringu. Uuringuid tuleks teostada regulaarselt (nt iga

³¹⁵ RRTKm 2-17-3347 p 25.

³¹⁶ Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat. Tallinn: Sotsiaalministeerium, lk 85. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perehuvitised/peretoetuste_teenuste_ja_vanemapuhkuste_roheline_raamat_2015.pdf (23.04.2019).

5 aasta järel) ja uuringu tulemusi (erinevas vanuses lapse kasvatamisega seotud kulusid) tuleks jooksvalt korrigeerida tarbijahinnaindeksi alusel, tagades seeläbi kulude vastavuse tegelikule olukorrale uuringute teostamise vahelisel perioodil. Teostatavate uuringute üheks osaks peaks tulevikus olema ka mitme ülalpeetava lapse puhul mastaabisäästu leidmine.

Leibkonnas, kus vanemad ja laps(ed) elavad samal elamispinnal katavad mõlemad vanemad lastega seotud kulud, sarnane olukord peaks olema ka lahus elavates perekondades ehk mudeli rakendamise teiseks sammuks oleks mõlema vanema sissetuleku summeerimine ja selle alusel elatise maksmise proportsiooni leidmine. Lisaks võiks poole taotlusel arvestada makstava lastetoetusega, nt korrigeerides elatiseks makstavat summat selle võtta väiksemaks (selline loogika on kasutusel Saksamaal). Teostatud uuringu alusel leitakse lapse/laste ülalpidamiskulud, summat vähendatakse lastetoetuste võrra ning seejärel jagatakse kulud sissetulekute alusel vanemate vahel. Sissetuleku leidmisel tuleks vaadelda mõlema vanema nt viimase 36 tööl käidud kuu sissetulekut, see vähendaks erakorraliste laekumiste (nt emale enne sünnitust tööandaja poolt tehtud erakorralisi väljamakseid) mõju.

Kirjeldatud mudeli rakendamine toimuks seega järgmiselt. Riigi poolt kinnitatakse iga aasta uus lapse kasvatamisega seotud kulude tabel, kus on toodud välja erinevas vanuses laste kasvatamisega seotud kulud (sarnaselt USA mudeli BR või USDA näitajatest lapsele kuluvate summade osas). Lisaks kehtestatakse tabel või pannakse paika koefitsient teise, kolmanda jne lapse kasvatamisega seotud kulude korrigeerimiseks. Elatise määramisel võetakse arvesse laste arvu ja nende vanust ning leitakse leibkonna planeeritud kulu. Järgmise sammuna vaadatakse lapsevanemate sissetulekuid, erinevaid toetusi ja leitakse nende alusel proportsioonid elatise maksmiseks. Arvestades, et sissetulekute info on Maksu- ja Tolliametil olemas, on seda võimalik kombineerida Rahvastikuregistri andmetega, leides elatise maksmise proportsiooni automaatselt. Kui üks vanematest avaldab vastavat soovi, võib kohus kaaluda selle vanema poolt kantavate kulude vähendamist kuni 50% lastetoetuste ulatuses. Eelnev oleks kooskõlas Riigikohtu seisukohaga, mille kohaselt võib koos muude teguritega arvesse võtta ka riigi poolt makstavaid lapsetoetusi. Iga aasta korrigeeritakse laste kasvatamisega seotud kulusid ja leitakse konkreetse juhtumi puhul uueks aastaks uus elatise summa (kuna lapsed on saanud vanemaks siis vastavalt tabelile muutub ka summa). Ühe vanema avalduse alusel võidakse leida ka uus elatise maksmise proportsioon.

Kirjeldatud mudeli alusel leitud elatissumma puhul võiks arvestada veel järgmiste muutujatega:

- Peale elatise maksmist peab selle maksjale jääma piisavalt rahalisi vahendeid vastuvõetava elukvaliteedi tagamiseks.
- Kui vanemate sissetulekud on suuremad kui nt 3x keskmine palk, võiks kaaluda lapse kasvatamisega seotud kulude suurendamist mingi koefitsiendi alusel (1,3).
- Toetudes RAKE uuringule, leiab autor, et elatise arvutamise lähtealustena võiks kaaluda ka leibkonna elukohta (lapse kasvatamisega seotud kulud on näiteks Tallinnas kõrgemad kui Põlvas).

Välja pakutud mudeli suurimaks kitsaskohaks on nähtavasti vanemate sissetulekute alusel elatise maksmise proportsiooni leidmine, sest vanem võib varjata enda sissetulekuid (ümbrikupalk). Noortel emadel ei pruugi olla enne sünnitamist ametlikku sissetulekut või on seda teenitud osakoormusega töötades, mistõttu on õige summa leidmine raskendatud. Sissetulekutes võib olla erakorralisi laekumisi (nt enne lapsepuhkusele jäämist makstakse välja kasutamata puhkuse eest tasu, mingi vara müügist võidakse saada ühekordset tulu jne).

Autori hinnangul peaks seadusandja alaealisele lapsele elatise arvutamiseks perekonnaseaduse sätteid muutma. Muutuste sisuks oleks sarnaselt USA ja Saksamaa mudelitega laste kulude kaardistamise vastavalt vanusele (RAKE uuring, Statistikaameti uuringud) alusel tabeli loomine, mis oleks elatise arvutamise aluseks. Autori hinnangul võiks tabeli koostamise, selle uuendamise ja kinnitamise eest vastutada Sotsiaalministeerium. Ministeeriumi otsustada oleks, kas tellida uus uuring või korrigeerida eelmise uuringu tulemusi inflatsiooniga (analoogselt autori koostatud lisa 3-le). Sotsiaalminister kinnitaks uue tabeli iga kalendriaasta lõpus (järgmise aasta kohta).

Autori näide tabelist (kasutatud RAKE uuringu andmeid):

Lapse vanus	lapse ülalpidamiskulu (EUR/kuu)
Kuni 1	412
1 kuni 2	345
3 kuni 6	247
7 kuni 10	194
11 kuni 13	220
14 kuni 17	314
18 kuni 19	448

Uuringu alusel tuvastatakse mastaabisääst. Mudeli kasutamise näites on arvestatud 10% mastaabisäästu:

Leibkonnas kasvavad 4 ja 8 aastased lapsed, tabeli kohaselt on ülalpidamiskulud 441 eurot kuus. Kuna leitud mastaabisääst 10%, siis vähendatakse summat 10% võrra ehk katmist vajavad ülalpidamiskulud 396,9 eurot kuus. Vanemate viimase 36 keskmised sissetulekud on olnud 630 ja 915 eurot, kokku seega 1 545. Vanemate sissetulekute proportsioonid on seega 40,7% ja 59,3%. Vanem 1. peab seega katma 161,53 eurot, vanem 2. 235,36 eurot. Kuna lapsed elavad vanem 1. juures, maksab vanem 2. iga kuu vanem 1. arveldusarvele 235,36 eurot.

Mudeli rakendamiseks tuleks muuta perekonnaseadust järgnevalt:

§ 1. Perekonnaseaduse muutmine

1) paragrahvi 101 lõiget 1 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

„1) Igakuine elatis ühele lapsele ei või olla väiksem kui Sotsiaalministeeriumi kinnitatud elatismiinimumi juhendis toodud summa.“;

2) lisada paragrahvi 101 lõige 2 järgmises sõnastuses:

„2) Sotsiaalministeeriumi kinnitab uue elatismiinimumi juhendi iga aasta. Juhend koosneb tabelist erinevas vanuses laste elatiskulude kohta ja suunistest mastaabisäästu arvutamiseks mitmelapselistes peredes.“;

3. lisada paragrahvi 101 lõige 3 järgmises sõnastuses:

„3) Elatiseks makstava summa määramiseks tuvastab kohus Sotsiaalministeeriumi elatismiinimumi juhendi alusel konkreetse leibkonna lastega seotud elatiskulud, tuvastab vanemate sissetulekud, leiab nende osakaalud ja määrab tulemuste alusel kindlaks elatiseks makstava summa.“

4. lisada paragrahvi 101 lõige 3¹ järgmises sõnastuses:

„3¹) Vanemate sissetulekute osakaalud määratakse kindlaks võrdeliselt nende sissetuleku ja varalise seisundiga. Kui vanemal viimase 36 jooksul sissetulek puudub, omistatakse vanema osakaal vastavalt miinimumpalgale.“

5. paragrahvi 102 lõiget 2 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

„Vanemad ei vabane lõike 1 kohaselt oma alaealise lapse ülalpidamise kohustusest. Kui vanem on lõikes 1 nimetatud olukorras, peab ta kasutama tema käsutada olevaid vahendeid enda ja lapse ülalpidamiseks ühetaoliselt. Kohus võib mõjuval põhjusel vähendada § 101 lõikes 1 sätestatud juhendi alusel tuvastatud summat, võttes arvesse lapse vajadusi, vanema varalist seisundit, lapsetoetusi.“

Mudeli rakendamiseks oleks mõistlik täiendada riiklike infosüsteeme, s.t anda erinevatele osapooltele juurdepääs andmetele ja võimaldada nende riskasutamine. Rahvastikuregistrist peaks olema kohtutele kättesaadavad andmed laste ja lastevanemate kohta. Saadud andmeid peaks olema lihtne kombineerida Maksu- ja Tolliameti andmetega isiku sissetulekute kohta. Iga aasta peaks lahendus teostama automaatse ümberarvutuse, võttes arvesse uue elamiskulude tabeli andmeid ja arvestama ka laste vanusega (laps võib liikuda järgmisesse vanusegruppi, mille kulud on erinevad). Info uute summade kohta võiks olla kättesaadav isikutele nt eesti.ee portaali kaudu.

Autor tunnistab nende ja ka teiste probleemide võimalikkust, kuid autori hinnangul peaks loodava elatise arvutamise mudel olema lihtne ja kuluefektiivne. Ülejäänud juhtumite puhul saavad kohtud teha otsuseid, mis võtavad arvesse täiendavaid asjaolusid.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli pakkuda välja alaealisele lapsele elatise arvutamise mudel, mis võtaks arvesse lapse vajadusi ja kohustatud vanema võimalusi. Selleks analüüsiti lapse elatisnõude õiguslikke aluseid, Eestis hetkel kehtivat elatise arvutamise mudelit ning teistes riikides kasutatavaid elatise arvutamise mudeleid. Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli anda soovitusi elatise arvutamise mudeli muutmiseks Eestis.

Esimene peatükk käsitles alaealise lapse ülalpidamiskohustuse õiguslikke aluseid. Kuna lapsel puudub võime ennast ise ülal pidada, on lapsele eluks vajalike vahendite kindlustamise vastutus lapse vanematel. Täpsemalt reguleeritakse seda siseriiklike normidega, mis tulenevad põhiseadusest ja perekonnaseadusest. Põhiseadus sätestab üldise perekonna hoolitsuskohustuse (PS § 27 lg 5), mida kitsendavad PKS ülalpidamissätted. PKS §-d 96 ja 97 kohaselt on ülalpidamist kohustatud andma isikuteks eelkõige lapse vanemad ning õigustatud isikuks käesoleva töö raames alaealine laps. Kui vanem ei anna lapsele ülalpidamist vahetult, tekib vanemal kohustus maksta elatist. Lähtuvalt PKS § 99 määratakse ülalpidamise ulatus ülalpidamist saama õigustatud isiku vajadustest ja tema elulaadist lähtuvalt, seega on elatise väljamõistmise eesmärgiks lapse igapäevaste vajaduste rahuldamine ja tema arenguks piisavate materiaalsete vahendite tagamine. Kuna lapsel ei ole üldjuhul sissetulekut, siis saab ta osa oma perekonna tavalisest elulaadist, mis sõltub eelkõige vanemate varalisest seisundist ja võimalustest. Lapse vajaduste väljaselgitamine on keeruline, kuna see on ajas muutuv ning eeldab paljude erinevate kulude üle arvepidamist. Olukorra lahendamiseks on PKS § 101 lg 1 sätestatud nn miinimumelatis, milleks on pool Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäärast, st 2019. aastal 270 eurot. PKS § 101 lg-s 1 elatise miinimummäära järgi on seadusandja pidanud lapse vajaduseks üldjuhul elatise kahekordset miinimummäära, ehk näiteks 2019. aastal 540 eurot.

Teises peatükis analüüsis autor Eestis kehtivat miinimumelatis mudelit. Autor analüüsis kohtupraktikast ja RAKE uuringust tulenevaid komponente, millest elatise summa oleneb. Nendeks on lapse vajadused, kohustatud vanema sissetulekud, elatist saama õigustatud laste arv, kui suure osa elab laps mõlema vanema juures, laste vanus. Seaduse tasandil arvestatakse õigustatud isiku vajadusi ja tavalist elulaadi, § 102 lg 2 kaudu vanema varalist seisundit. Laste arvu kui kulusid mõjutavat lähtealust on kohtupraktikas arvestatud RAKE uuringu tulemustele tuginedes. Kuigi seadus laste vanuse ja elukohaga ei arvesta, on RAKE uuringu

andmetel laste vanusest ja elukohast tulenevalt lapse ülalpidamiskulud erinevad, seetõttu võiks neid komponendina ka arvestada.

Kui vanem ei ole võimeline PKS § 102 lg 2 mõjuva põhjuse (töövõimetus või teisele lapsele elatise maksmine) tõttu kohustusi täitma, saab kohus vähendada elatiseks makstavat summat. Riigikohus on mõjuva põhjusena lisaks seaduses sätestatule välja toonud ka mastaabisäästu, lapse vajaduste katmist muul viisil, vanema halba varalist seisut ja riiklike peretoetuste maksmist koostoimes muude asjaoludega.

Tuvastamaks miinimumelatise eesmärgi, analüüsis autor miinimumelatise funktsioone, milleks on imperatiivsus, lapsele vajaliku tagamine ja tõendamise lihtsustamine. Seadusandja on ette näinud lähtealuse, et PKS § 101 = PKS § 99, ehk miinimumelatis võrdub lapse vajadustega. Kohtupraktika kohaselt on PKS § 101 lg 1 üldreeglist aga saanud erand, kuna miinimumpalka on viimastel aastatel oluliselt tõstetud. Aina laienev mõjuvate põhjuste ring seaduses sätestatud miinimumelatisest vähema väljamõistmiseks kohtupraktikas ning VTK väljatöötamisest nähtub, et kehtiv regulatsioon ei ole enam asjakohane ega lihtsusta kohtute tööd. Kehtivat korda on kritiseerinud muuhulgas kohtunikud, kes on saatnud Justiitsministeeriumile märgukirja, mille tulemusena algatati väljatöötamiskavatsus.

Elatise arvutamisel lähtutakse lapse vajadustest ehk eluruumi, toidu, püsikaupade, hügieeni, hariduse, vaba aja veetmise, kultuuri, hobide ja transpordiga seotud kuludest. Arvutuse teeb keeruliseks sobiva elukvaliteedi määratlemine ehk vajadus eristada minimaalseid, tavalisi ja luksusega seotud kulusid. Ülalpidamiskulusid on süsteemselt analüüsitud nt Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskuse RAKE 2013.a uuringus „Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika uuendamine ja analüüs“. Teostatud analüüs näitas, et keskmine lapse ülalpidamiskulu Eestis perioodil 2010 - 2012 oli 280 eurot kuus ühe lapse kohta, kulud on erinevad erinevates leibkondades (kõige suuremad on need ühe lapsega leibkonnas). Kulu sõltub ka lapse vanusest, vanema juures elatavast ajast ja leibkonna elukohast. Autori koostatud RAKE uuringu tulemuste ja miinimumelatise analüüs näitas, et hetkel Eestis kehtiv miinimumelatis on suurem lapse ülalpidamiskuludest. Sarnasele seisukohale on jõudnud ka Riigikohus, tõdedes et miinimumpalk ei seostu laste vajadustega ega arvesta ka vanemate võimalustega elatist maksta.

Kolmandas peatükis analüüsis autor alaealisele lapsele elatise arvutamise mudelite alternatiividele. Alternatiivina vaatas autor VTK-s väljapakutud lähtealuseid, milleks olid

miinimumelatisel sidumine lapse poole toimetulekupiiriga, elatise summa lähtumine lahus elava vanema sissetulekust, summa seotud laste vanusega ja laste arvuga, vanema enda toimetulek, peretoetuste arvesse võtmine ning lapse jagatud elukohaga arvestamine. VTK järgi pakutud lähtealustest tulenevalt elatiskalkulaatori väljatöötamise eesmärgiks peeti protsessi lihtsustamist ja kohtute menetlusökonoomia suurendamist, kuid tagasiside tõttu muudatusettepanekud soovitud toetust ei saanud.

Enne ettepanekute esitamist analüüsis autor erinevates riikides rakendatavaid elatise arvutamise mudeleid. Autor tuvastas võrreldud riikide mudelite põhjal, et mudelid erinevad muutujate arvu ja mudeli paindlikkuse või jäikuse põhjal. USA-s kasutatakse peamiselt kahte elatise arvutamise mudelit: jagatud sissetuleku mudel ja sissetuleku protsendi mudel. Mõlema mudeli rakendamisel aluseks on paika pandud lapsega seotud kulud, mida vanemate vahel jagatakse (jagatud sissetuleku mudel) või elatist maksva isiku sissetulekust leitakse (sissetuleku protsendi mudel). Mudeli eeliseks on arvutamisel paari muutuja kasutamine, mis muudab selle kasutamise lihtsaks, kuid miinuseks see, et füüsilist lapse hooldust ei võeta arvesse. Samuti on mudeli rakendamisel praktilise probleemina vanemate sissetulekute kindlakstegemine.

Soome on elatise arvutamise kord oluliselt paindlikum, elatise summa määramisel ei lähtuta tabelist, vaid vaadatakse igat juhtumit eraldiseisvalt. Vanemate võimekust hinnatakse vanuse, töövõime, võimaluse saada hästtäsustatavat tööd ning nende varade ja vahendite järgi. Lõplik elatise suurus saadakse, kui summast arvestatakse maha aeg, mida laps veedab kummagi vanema juures (summa, mis sõltub lapse lahus elava vanema juures veedetud ajast ja ööbimisest). Soomes koosneb lapse ülalpidamise ulatus üld-ja erikuludest, millest arvestatakse maha lapsetoetus ilma üksikhooldajalisata ning võimalik lapse oma sissetulek. Mudeli tugevuseks on õiglase tulemuse tõenäolisem saavutamine nii laste vajadustest kui vanemate võimalustest lähtuvalt.

Saksamaal on elatise summa määramise aluseks Düsseldorf'i tabel, millega on fikseeritud erineva sissetulekuga vanemate elatiseks makstavad summad erinevas vanuses lastele. Tabeli kasutamisel on antud juhised mitme lapse puhul summa leidmiseks, lisaks on lubatud teha erinevaid mahaarvamisi. Mudeli rakendamine on seetõttu lihtne, kuid esineb vajadus tabelit pidevalt ajakohastada.

Autor pakkus välja enda mudeli, mis võiks kõige rohkem aidata täita eesmärki, et alaealine laps saaks elatise lihtsalt kätte ja summa vastaks tema vajadustele ja arvestaks vanemate sissetulekuid. Autori hinnangul võiks Eestis kehtida mudel, mis lähtuks rohkematest näitajatest kui praegu kehtiv alampalk. Pakutud mudel ei lähtuks alampalgast, vaid võtaks aluseks lapse ülalpidamiskulud, mis on vastava uuringuga välja selgitatud (analoogselt RAKE uuringule). See kõrvaldaks kehtiva regulatsiooni puudused lapse tegelikele ülalpidamiskuludele vastava summa leidmisega Uuringu tulemuste ajakohasuse tagaks tulemuste korrigeerimine tarbijahinnaindeksi alusel. Näitajad, millest lisaks lapse vajadustele lähtuda, oleks lapse vanus, laste arv (kuivõrd mastaabisäästu korral kulud vähenevad), toetuste saamine, elatise maksja toimetulek, lapse elukoht.

Teostatud analüüsilt pakub autor välja järgmise elatise arvutamise mudeli.

1. Riik hakkaks süsteemselt hindama lapse kasvatamise kulusid, analüüsides muuhulgas mastaabisäästu, erinevas vanuses laste kasvatamisega seotud kulusid jne. Analüüsi tulemused kinnitatakse uue algtabelina, millest lähtuvalt elatist arvutama hakatakse.
2. Elatise arvutamise esimeseks sammuks on kulu leidmine, s.t et leitakse konkreetse leibkonna laste kasvatamisele kuluv summa.
3. Makstava elatise summa leidmiseks kogutakse andmed vanemate sissetulekute ja erinevate toetuste kohta ning leitakse kulude katmise proportsioon.
4. Uuendatud tabeli alusel leitakse iga aasta uus laste kasvatamise kulu ja seekaudu makstav elatissumma (proportsiooni alusel).

Autori hinnangul lähtuks selline lähenemine osapoolte reaalistest võimalustest ja vajadustest, andes samas osapooltele konkreetset suunised elatissumma arvutamiseks.

Mudeli rakendamiseks tegi autor ettepaneku muuta perekonnaseaduse § 101 ja § 102 järgnevalt:

1. paragrahvi 101 lõiget 1 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

„1) Igakuine elatis ühele lapsele ei või olla väiksem kui Sotsiaalministeeriumi kinnitatud elatismiinimumi juhendis toodud summa.“;

2. lisada paragrahvi 101 lõige 2 järgmises sõnastuses:

„2) Sotsiaalministeeriumi kinnitab uue elatismiimumi juhendi iga aasta. Juhend koosneb tabelist erinevas vanuses laste elatiskulude kohta ja suunistest mastaabisäästu arvutamiseks mitmelapselistes peredes.“;

3. lisada paragrahvi 101 lõige 3 järgmises sõnastuses:

„3) Elatiseks makstava summa määramiseks tuvastab kohus Sotsiaalministeeriumi elatismiimumi juhendi alusel konkreetse leibkonna lastega seotud elatiskulud, tuvastab vanemate sissetulekud, leiab nende osakaalud ja määrab tulemuste alusel kindlaks elatiseks makstava summa.“

4. lisada paragrahvi 101 lõige 3¹ järgmises sõnastuses:

„3¹) Vanemate sissetulekute osakaalud määratakse kindlaks võrdeliselt nende sissetuleku ja varalise seisundiga. Kui vanemal viimase 36 jooksul sissetulek puudub, omistatakse vanema osakaal vastavalt miinimumpalgale.“

5. paragrahvi 102 lõiget 2 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

„Vanemad ei vabane lõike 1 kohaselt oma alaealise lapse ülalpidamise kohustusest. Kui vanem on lõikes 1 nimetatud olukorras, peab ta kasutama tema käsutada olevaid vahendeid enda ja lapse ülalpidamiseks ühetaoliselt. Kohus võib mõjuval põhjusel vähendada § 101 lõikes 1 sätestatud juhendi alusel tuvastatud summat, võttes arvesse lapse vajadusi, vanema varalist seisundit, lapsetoetusi.“

Minimum child support as means of calculating maintenance for a minor child – criticism of remedies and solutions

Summary

Maintenance as a form of right and obligation between parents and children is regulated in chapter 8 of Family Law Act (FLA). According to article 96 an adult ascendant and descendants related in the first and second degree are required to provide maintenance, according to article 97 maintenance is provided to a minor child, to an adult not older than 21 years old while acquiring basic, secondary or higher education or to ascendant or descendant who needs assistance. The author deals with the duty of maintenance of minors under the law.

Maintenance is provided by making periodic payments, if a parent does not live together with the child or does not participate in raising the child. Paid support should be used only in the interest of the child (FLA art 100 subsec. 2). The extent of the support (amount paid) should be determined by the needs and the lifestyle of the child, according to article 99 of the FLA. In practice it is difficult to determine the exact needs, since every child's need are different and rigorous bookkeeping should be implemented to determine the exact sums.

In Estonia the FLA states that the minimum monthly support payment for a minor child can't be less than the 50% of the minimum monthly wage, which is established by the Government of Estonia (art 101). The minimum monthly child support for 2019 is 270 EUR. The legislator has equated the needs of the child (art 99) with the minimum support of art 101 which means that minimum child support is presumed to equal a child's needs.

The Estonian system is designed in a way that article 101 as a general rule should be taken as basis to calculate child support and deviate from it only in exceptional cases according to article 102 subsec 2 of the FLA. The article specifies exemptions and also the Estonian Supreme Court rulings have described different situations where decreasing the minimum monthly child support is appropriate. One of the purposes for creating the rule for calculating the minimum monthly child support was that courts would have a simple and easy model to implement. In the author's opinion the current model is impractical and does not fulfill this purpose.

Court rulings have found that the payment of a minimum salary due to the rapid increase in the minimum salary no longer relies on a minimum amount in many cases, hence article 101 has been implemented less. The judges have sent a letter to the Ministry of Justice, which

resulted in the drafting of an amendment of the Family Law Act (VTK), the aim of which was to improve the regulation of maintenance. Although there was not enough support for these ideas for development, there is still a need for change.

The goal of this thesis is to propose an optimal model for calculating child support. For that the legal ground and case law is analyzed, models used in different countries (United States, Finland and Germany) are examined, the judges' proposal and responses to it are analyzed and a new model is proposed.

Estonian minimum income criterion is unique in the world according to the European Parliament's report. The scope of maintenance is determined by the needs of the person entitled to maintenance and by his or her usual way of life (FLA art 99). Since a minor child does not (in most cases) have the possibility to support him- or herself, the parents are obliged to secure the funds for the child needs. The legal basis comes from the Constitution and from the FLA. According to the latter the parents are responsible for providing maintenance for the child. If maintenance is not provided directly, the parent has to pay child support.

Parents shall not be released from the obligation to provide maintenance to their minor child. If a parent is unable to provide maintenance to another person without damage to his or her own usual maintenance, a court may with good reason however reduce the amount of support to less than the amount provided in article 101 (FLA art 102 subsec 2). The third and fourth sentences of article 102 subsec 2 allow to take into account the component of „valid reason“, which is primarily a parent's incapacity for work or a situation where the parent has another child who would be less financially secure than a dependent child. As the valid reason in article 102 is an open termin, the Supreme Court has added components in practice such as noncustodial parents' bad financial situation, other ways of meeting a child's needs, child allowance etc.

Different components can be considered as the basis for calculating maintenance. At the level of law and case-law, the amount of maintenance depends on the following factors: the needs of the child, the obliged parent's income, the number of children entitled to maintenance, how much time the child lives with both parents. In case-law, the number of children has been based on the Applied Research Center for Social Sciences of University of Tartu (RAKE) study, suggesting that the cost of living a child (living expenses, food expenses, clothing, dresses,

household supplies, toys) is lower due to the co-existence of more than one child (due to economies of scale), so the number of children has to be taken into account.

Calculations about child support amounts are based on estimations of following costs: home, food, education, leisure, culture, hobbies, transportation. The calculation is complex by determination of how to classify different costs, which cost should be classified as necessary to cover basic needs and which as a luxury. Child upbringing costs have been examined by RAKE study. The analysis was done in 2013 and showed that on average the cost of upbringing a child in Estonia in the period of 2010-2012 was 280 EUR per month per one child. The cost can differ based on the household, number of children, age of the child and location of living. The author compared the cost of raising a child according to this study and the minimum child support stated in the FLA. The results showed clearly that minimum child support exceeded the costs for all ages. The Supreme Court of Estonia has come to the same conclusion in different rulings.

In the letter sent to the Ministry of Justice, the judges pointed out different problems with the current Family Law Act. Judges proposed these following ground rules to develop a tool for calculating child support: using the minimum survival limit as basis, using parents income, connecting the calculation to the number of the children and their age, using child allowance as a variable and considering the minimum needs of the parents. Feedback for the proposed criteria highlighted different problems (half of the child's subsistence level as a new minimum child support is too low, linking the amount of maintenance to the income of a divorced parent is necessary but problematic in practice etc).

To make proposals to change and improve the current maintenance model, the author researched and analysed maintenance models in USA, Finland, Germany. This comparison expressed the pros and cons of those models, which allowed to comprise a possible future basis for calculating maintenance for a minor child in Estonia.

The author concluded that support models differ based on amount of variables and rigidity or flexibility. United States uses two primary models – income shares and percentage of income models, which allow to determine child support amount based on guidelines. Income shares model takes both parents' income into consideration and the maintenance amount is found proportionally. Percentage of income model uses non-custodial parents income as a basis, the custodial parents income is not considered. The advantage of the second model is

the use of one or a few variables (such as the payer's salary) to calculate the amount of maintenance, the different levels of the maintenance model and the flexibility of the system. The implementation of the model may be difficult in practice if the obliged parent conceals his income. Inequality is also caused by the calculation of one parent's income, which reflects the amount spent on the child incorrectly when the parents' income differs. Another disadvantage of the model is that people with different income pay the same share of their income (both a person living at the poverty line and a high income person). The third model used in the US, Melson model takes parents and children's needs into account. Model is based on an assumption that both parents should have sufficient amount to cover their primary needs, the rest of the income is divided as in income shares model.

Finnish child support calculation is more flexible. It is based on a recommended guideline created by the Ministry of Justice, which sets forth the basis of calculations for child support amount. The scope of maintenance (comprised of general and special expenses) is divided between maintenance capacity of the parents. Deductions are made based on the time a child spends with non-custodial parent. The third model takes into account many different variables (income, different costs), in addition, the system is flexible, based on a specific case. The strength of the third model is the fair result that can be achieved with it (taking into account the capabilities and needs of all parties involved), the model has provided the opportunity to consider many different variables. The weakness of the model is the high costs associated with its use, both with its' initial implementation (need to identify income, predict different costs) and with subsequent application.

German model of child support uses the Düsseldorf Table as a recommended guideline, which considers parents' income and child's age as a basis. The strength of the model is its simplicity (the variables to be taken into account are known) and the specificity that enables the parties concerned to easily find out the amount to be paid for maintenance.

The author's opinion of a reasonable maintenance model takes into account more indicators than the current minimum income basis. Compared to the Estonian model, the example can be taken from all the models analyzed in the work, as the models of the USA, Finland and Germany are more flexible than the Estonian regulations. In the future, we could move towards the fourth model type (the model used in Germany). Such model would take into account maintenance costs, which would be determined by a thorough study (similar to RAKE study). Updating the study's results by the consumer price index would guarantee up

to date expenses. Additional measures to consider should be child's age, number of children, allowances, child's residence.

The proposed model would be implemented as follows. Government (Ministry of Social Affairs) would analyze child raising costs on a regular basis. Economy of scale, costs of raising children in different age brackets would be analyzed. Conclusions are presented as a table, which would be used to determine the amount needed. On a case by case basis the cost of raising children in a specific family is determined, using the table confirmed by the Ministry of Social Affairs. Income of both parents is determined and using the proportion of the income, costs are divided between parents. The Ministry of Social Affairs will renew the table on a yearly basis, the new table is used to recalculate the amount needed and using the already established income proportions, new support sum is calculated.

In the authors opinion the presented model would consider the needs of the children and the possibilities of the parents. It would also give the parties involved clear guidelines to follow. In conclusion the author proposes to change article 101 subsec 1 in the Family Law Act to remove the reference to minimum income and include parent's income (salary and other earnings) and to add state confirmed children's expenditure table as a guideline.

Kasutatud allikad

Kasutatud kirjandus

1. Arrak, L. Kivioja, A. Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? Kohaliku omavalitsuse ja perekonna kohustused eakale vajalike sotsiaalteenuste rahastamisel. *Juridica*, 2017/V.
2. Betson, D. Parental Expenditures on Children: Rothbarth Estimates. University of Notre Dame, 2010. <http://www.guidelineconomics.com/files/Betson2010CaliforniaReport.pdf>. (21.02.2019).
3. Brinig, M. Allen, D. Child Support Guidelines: The Good, the Bad, and the Ugly. Notre Dame Law School, 2011. https://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1481&context=law_faculty_scholarship. (22.02.2019).
4. Cancian, M. Costanzo, M. Comparing income-shares and percentage-of-income child support guidelines. – *Children and Youth Services Review*, Volume 96, 2019. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740918306285>. (10.03.2019).
5. Child maintenance systems in EU Member States from a gender perspective. European Parliament, 2014. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/474407/IPOL-FEMM_NT\(2014\)474407_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2014/474407/IPOL-FEMM_NT(2014)474407_EN.pdf). (11.03.2019).
6. Eesti NSV abielu- ja perekonakoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat, 1974.
7. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiend. vlj. Tallinn: Juura 2017.
8. Ellman, I.M. A Case Study in Failed Law Reform: Arizona's Child Support Guidelines. – *Arizona Law Review*, 2012, Volume 54, Issue 1.
9. Espenshade, T.J. Investing in Children. New Estimates of Parental Expenditures. The Urban Institute Press, 1984.
10. Hakovirta, M. Hiilamo, H. Children's right and parents' responsibilities: Child maintenance policies in Finland. – *European Journal of Social Security*, Volume 14 (2012), No. 4.
11. Henberg, A. Muller, K. Alekand, A. Perekonna kohustused (sotsiaalsete probleemide tõttu) abi vajavate pereliikmete ees. Tallinn: 2012.

- https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/perekonna_kohustused_abi_vajavate_pereliik_mete_ees_2012.pdf. (16.02.2019).
12. Kalmet, T. Mõistlik, P. International Encyclopaedia of Laws. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009.
 13. Kõve V jt (toim). Tsiviilkohtumenetluse seadustik. I (§-d 1-305). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.
 14. Lee, M.C Jr. Fathering Court. A New Model for Child Support Enforcement. – The Judges' Journal, Vol 51 No 2.
 15. Lino, M. Kuczynski, K. Rodriguez, N. Schap, T. Expenditures on Children by Families. United states Department of Agriculture, 2015. <https://www.cnpp.usda.gov/sites/default/files/crc2015.pdf>. (21.02.2019).
 16. Lüderitz, P. Perekonnaõigus. Tallinn: Juura, 2005.
 17. Morgan, L. Child Support Guidelines: Interpretation and Application. New York: Wolters Kluwer, 2019.
 18. Oliphant, R.E. Steegh, N. Family law. Fifth Edition. Examples and explanations. New York: Wolters Kluwer, 2016.
 19. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri seisuga 23.10.2006, nr 347.
 20. Perekonnaseaduse eelnõu seletuskiri seisuga 28.05.2007, nr 55 SE.
 21. Peretoetuste, teenuste ja vanemapuhkuste roheline raamat. Tallinn: Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Perhuvitised/peretoetuste_teenuste_ja_vanemapuhkuste_roheline_raamat_2015.pdf. (23.04.2019).
 22. Schwab, D. Gottwald, P. Lettmaier, S. Family and Succession Law in Germany. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017.
 23. Smith, K. Kalinowski, M. Baughman, R. Whitmore, E. 2018 New Hampshire Child Support Guidelines Review Report. University of New Hampshire, 2018. https://www.researchgate.net/profile/Michael_Kalinowski2/publication/330289485_2018_NEW_HAMPSHIRE_CHILD_SUPPORT_GUIDELINES_REVIEW_REPORT/links/5c37522e299bf12be3bcd95/2018-NEW-HAMPSHIRE-CHILD-SUPPORT-GUIDELINES-REVIEW-REPORT.pdf. (20.02.2019).
 24. Sootak, J. Õigus Igäühele. Tallinn: Juura, 2017.
 25. Stalford, H. Children and the European Union: Rights, Welfare and Accountability. Oxford; Portland (Or): Hart Publishing, 2012.
 26. Stark, B. Heaton, J. Routledge Handbook of International Family Law. London; New York: Routledge, 2019.

27. Stark, B. *International Family Law. An Introduction*. Burlington: Ashgate, 2005.
28. Torga, M. Välisriigist pärit elatistlahendite tunnustamine, täidetavaks tunnistamine ja täitmine Eestis. Kohtute aastaraamat 2013.
29. Tsaoussis-Hatzis, A. Strengthening the ties that bind: proposals for a child-centered European divorce law. Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe. Edited by Boele-Woelki, K. Antwerp: Intersentia, 2003.
30. Kõve, V jt (toim). *Tsiviilkohtumenetluse seadustik. III (§-d 475-759)*. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2018.
31. Walker, L. *Maintenance and child support in private international law. Studies in private international law*. Oxford: Bloomsbury, 2015.
32. Wolfson, S. Cohen, J. *Child Support: Finding a Fair Solution*. *Complete Lawyer* Vol. 12, No 1. American Bar Association: 1995.

Kasutatud normatiivmaterjal

33. Bürgerliches Gesetzbuch. BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 - BGBl. I S. 54.
34. Eesti NSV abielu- ja perekonnakoodeks. Seisuga 01.08.1988. Originaal 01.01.1970.
35. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
36. Euroopa liidu leping (konsolideeritud versioon). – 2010/C 83/01.
37. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – 2012/C 326/02.
38. Euroopa Liidu toimimise leping (konsolideeritud versioon 2016). EÜT C 202, 7.6.2016.
39. Haagi 2007. aasta protokoll: Ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavat õigust käsitlev protokoll. – ELT L 331, 16.12.2009, 19.
40. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus. 27.03.2002, RT I 2002, 36, 220 - RT I, 17.11.2017,8.
41. Kooseluseadus. – RT I, 16.10.2014, 1.
42. Laki Lapsen elatuksesta. 704/1975, 5.09.1975.
43. Nõukogu määrus (EÜ) nr 4/2009, 18. detsember 2008, kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes. –ELT L 7, 10.01.2009.
44. Nõukogu määrus (EÜ) nr 44/2001, 22.12.2000, kohtualluvuse ja kohtuotsuste täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusasjades. Kehtetu.
45. Perekonnaseadus. – RT I 1994, 75, 1326. Kehtetu.
46. Perekonnaseadus.– RT I, 09.05.2017, 29.

47. Rahvusvahelise eraõiguse seadus. – RT I, 26.06.2017, 31.
48. Riigilõivuseadus. – RT I, 22.12.2018, 19.
49. Social Security Act. SEC. 467. [42 U.S.C. 667]
50. Sotsiaalhoolekande seadus. – RT I, 13.03.2019, 154.
51. The Hague Convention of 19.10.1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children.
52. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 13.03.2019, 171.
53. Töötasu alammäära kehtestamine. VVm 13.12.2018 nr 117. – RT I, 18.12.2018, 7.
54. United Nations. Convention on the Rights of the Child. 29.05.2013.
55. Võlaõigusseadus. – RT I, 20.02.2019,8.
56. 2019. aasta riigieelarve seadus. – RT I, 28.12.2018, 45.

Kasutatud kohtupraktika

57. RKTko 2-16-100215.
58. RKTko 2-16-135.
59. RKTko 2-15-15909.
60. RKTko 2-16-118651.
61. RKTko 2-16-11905/66.
62. RKTm 2-16-14071/38.
63. RKTko 2-16-2343.
64. RKTm 2-17-2426.
65. RKTm 2-17-3347.
66. RKTko 3-2-1-111-16
67. RKTko 3-2-1-118-12.
68. RKTm 3-2-1-119-15.
69. RKTko 3-2-1-120-14.
70. RKTko 3-2-1-165-13.
71. RKTko 3-2-1-130-14.
72. RKTko 3-2-1-136-13.
73. RKTko 3-2-1-15-17.
74. RKTm 3-2-1-101-15.

75. RKTko 3-2-1-11907.
76. RKTko 3-2-1-164-10.
77. RKTko 3-2-1-17-16.
78. RKTko 3-2-1-160-12.
79. RKTko 3-2-1-124-15.
80. RKTm 3-2-1-119-15.
81. RKTko 3-2-1-174-16.
82. RKTko 3-2-1-21-15.
83. RKTko 3-2-1-33-11.
84. RKTko 3-2-1-35-17.
85. RKTko 3-2-1-37-11.
86. RKTko 3-2-1-56-15.
87. RKTko 3-2-1-69-13.
88. RKTko 3-2-1-75-11.
89. RKTko 3-2-1-78-13.
90. TlnRnKo 2-18-103500.
91. TlnRnKo 2-17-19433.

Muud allikad

92. Düsseldorf tabelle. 01.01.2019. http://www.olg-duesseldorf.nrw.de/infos/Duesseldorfer_Tabelle/Tabelle-2019/Duesseldorfer-Tabelle-2019.pdf. (12.02.2019).
93. Eelnõude infosüsteem. Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. <http://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/721d9f68-a82f-42fd-aa8e-b486506be25a#MEI4mLNh>. (16.04.2019).
94. Eesti Advokatuur, perekonnaõiguse komisjon. Eesti Advokatuuri perekonnaõiguse komisjoni arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5853675>. (26.02.2019).
95. Eesti kohtud. Maksekäsu kiirmenetlus. <https://www.kohus.ee/et/kohtuasjade-menetlused/maksekasu-kiirmenetlus>. (13.02.2019).
96. The European e-Justice Portal. Family Matters, Maintenance claims – Finland. https://e-justice.europa.eu/content_maintenance_claims-47-fi-en.do?member=1#toc_8. (25.02.2019).

97. European Justice. Elatisnõuded – Saksamaa. https://e-justice.europa.eu/content_maintenance_claims-47-de-maximizeMS_EJN-et.do?member=1#toc_11. (04.03.2019).
98. Ettepanek muuta kehtiva alaealise lapse ülalpidamise regulatsiooni. 10-4/7928-1, 09.11.2017. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5312960>. (09.03.2019).
99. Fiorini, A. Which Legal Basis for Family Law? The Way Forward. European Parliament: 2012. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462498/IPOL-JURI_NT\(2012\)462498_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462498/IPOL-JURI_NT(2012)462498_EN.pdf). (24.04.2019).
100. Indiana Rules of Court. Child Support Rules and Guidelines. Guideline Schedules for Weekly Support Payments. <https://www.in.gov/judiciary/files/schedule.pdf>. (19.02.2019).
101. Indiana Rules of Court. Child Support Rules and Guidelines. https://www.in.gov/judiciary/rules/child_support/. (19.02.2019).
102. Kansaneläkelaitos – The Social Insurance Institution of Finland. Amount and payment of child maintenance allowance. <https://www.kela.fi/web/en/child-maintenance-allowance-amount-and-payment>. (03.03.2019).
103. Kohtutäiturite ja Panktorihaldurite Koda. Seisukoht Justiitsministeeriumi ettepanekule perekonnaseaduse (PKS) muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse (VTK) kohta. 26.06.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5820055>. (26.02.2019).
104. Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika uuendamine ja analüüs. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE, 2013. http://skytte.ut.ee/sites/default/files/ec/lapse_ualpidamiskulud_lopparuanne_2014.pdf. (03.03.2019).
105. Lapsele Vanemad MTÜ. Ettepanekud perekonnaseaduse VTK-le. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5861512>. (26.02.2019).
106. Lastekaitse Liit. Arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsusele. 27.06.2018 <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5823018>. (26.02.2019).
107. National Conference of State Legislatures. Child Support Guideline Models by State. <http://www.ncsl.org/research/human-services/guideline-models-by-state.aspx>. (16.04.2019).
108. Oberlandesgericht Düsseldorf. Justiz-Online. Die NRW-Justiz im Internet. http://www.olg-duesseldorf.nrw.de/infos/Duesseldorfer_Tabelle/index.php. (15.04.2019).
109. Ohje lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi. Julkaisu 2007:2. Oikeusministeriö Helsinki, 2007.

- http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76043/omju_2007_2_elatusapuo_hje_suomi_87s.pdf?sequence=1&isAllowed=y. (03.03.2019).
110. Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus. 11.06.2018. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elatise_suuruse_vtk.pdf. (03.01.2019).
111. Pikamäe, P. Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Ettekanne Riigikogu 2018. aasta kevadistungjärgul, 7.06.2018. https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/%C3%B5igusalsed%20materjalid/RK%20esimehe%20%C3%BClevaade%20Riigikogus%20%202018/Ettekanne_Riigikogu_2018.pdf. (22.04.2019).
112. Rahandusministeerium. Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kooskõlastamine. 10.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5815673>. (26.02.2019).
113. Riigikohus. Riigikohtu arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5853728>. (26.02.2019).
114. Sotsiaalministeerium. Väljatöötamiskavatsuse kooskõlastamine. 05.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5815673>. (26.02.2019).
115. Statistikaameti pressiteade nr 23. 01.03.2018. <https://www.stat.ee/pressiteade-2018-023>. (12.03.2019).
116. Tallinna Linnavalitsus. Perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta arvamuse andmine. 03.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856534>. (26.02.2019).
117. Tallinna Ringkonnakohus. Arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856518>. (26.02.2019).
118. Tartu Ringkonnakohus. Arvamus perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohta. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5853708>. (26.02.2019).
119. Tiit, E-M. Lapse ülalpidamiskulude arvutamise meetodika. Sotsiaalministeerium, AS Resta, 2004. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/lapse_kulud_1_.pdf. (18.02.2019).
120. The European e-Justice Portal. Family Matters, Maintenance claims – Finland. https://e-justice.europa.eu/content_maintenance_claims-47-fi-en.do?member=1#toc_8. (25.02.2019).

121. Uus elatise määramise kavand. Justiitsministeerium. <https://www.just.ee/et/uus-elatise-maaramise-kavand>. (12.02.2019).
122. Viru Maakohus. Arvamuse andmine perekonnaseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsusele. 02.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856451>. (26.02.2019).
123. Õiguskantsler. Perekonnaseaduse elatise sätete muutmise. 03.07.2018. <https://adr.rik.ee/jm/dokument/5856595>. (26.02.2019).
124. Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry. Abielulahutus Soomes. <https://www.yvpl.fi/abielulahutus-soomes/>. (03.03.2019).

Lisad

Lisa 1 – Düsseldorf tabel 01.01.2019 seisuga

Elatist maksva isiku neto sissetulek	Elatist saava isiku vanus				Kasv %	Kontrollsumma
	kuni 5	6 kuni 11	12 kuni 17	Üle 18		
kuni 1900	354	406	476	527	100	880/1080
1901-2300	372	427	500	554	105	1300
2301-2700	390	447	524	580	110	1400
2701-3100	408	467	548	607	115	1500
3101-3500	425	488	572	633	120	1600
3501-3900	454	520	610	675	128	1700
3901-4300	482	563	648	717	136	1800
4301-4700	510	585	686	759	144	1900
4701-5100	539	618	724	802	152	2000
5101-5000	567	650	762	844	160	2100

Lisa 2 – Indiana osariigi elatise suunised

Nädalane sissetulek	1 laps	2 last	3 last	4 last	5 last	6 last	7 last	8 last
100	12	18	22	24	25	27	29	31
110	18	20	25	27	28	31	33	35
120	16	23	27	30	32	34	37	40
.....								
9990	712	1003	1151	1285	1414	1538	1657	1773
10000	712	1004	1152	1297	1415	1539	1659	1775

Lisa 3 – RAKE uuringu ja alampalga võrdlus

Lapse vanus	Lapsega seotud kulud RAKE uuringud kohaselt	Inflatsiooniga korrigeeritud kulud	Alampalk	Vahe	Vahe %
kuni 1	412	437	500	63	14,49%
1-2	345	366	500	134	36,72%
3-6	247	262	500	238	90,97%
7-10	194	206	500	294	143,14%
11-13	220	233	500	267	114,41%
14-17	314	333	500	167	50,22%
18-19	448	475	500	25	5,29%

Lisa 4 – Tabel alampalga ja keskmise palga muutuse võrdlusest

	Alampalk	Muutus	Muutus summa	Keskmine palk (bruto)	Muutus %	Muutus summa	Alampalga osakaal keskmisest palgast
2018	500	6,38%	30	1310	7,29%	89	38,17%
2017	470	9,30%	40	1221	6,54%	75	38,49%
2016	430	10,26%	40	1146	7,61%	81	37,52%
2015	390	9,86%	35	1065	5,97%	60	36,62%
2014	355	10,94%	35	1005	5,90%	56	35,32%
2013	320	10,34%	30	949	6,99%	62	33,72%
2012	290	4,31%	12	887	5,72%	48	32,69%
2011	278,02			839			33,14%

Lihthtsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kadri Lillemäe,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthtsentsi) enda loodud teose

Miinumelatis alaealise lapse elatise arvutamise vahendina – abinõude kriitika ja lahendused

mille juhendaja on Susann Liin,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihthtsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 28.04.2019